

SOMOGY VÁRMEGYE

ISMERTETÉSE.

SZAKÁCSI

CSORBA JÓZSEF,

ORVOS DR.

A MAGYAR AKADEMIA LEV. — ÉS A BUDAPESTI ORVOS-EGYESÜLET R. TAGJA,
ELŐBB SOMOGY VÁRMEGYE FŐ-ORVOSA ÁLTAL.

PEST,
EMICH GUSZTÁV KÖNYVNYOMDÁJA.

1857.

Quid verum atque decens curo et rogo, et omnis in hoc sum.

Horat.

SOMOGY VÁRMEGYE
FÖRENDÜ BIRTOKOSAINAK,
NAGYJAINAK, NEMESEINEK,
ÉS
MINDEN RANGU
LAKOSAINAK

hála, tisztelet jeléül

A' SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

Midőn ezen munkácskához fogtam, úgy éreztem, hogy előbb multját 's így történelmi tekintetben, — azután jelenjét földleirási és államtani helyzetét kell tárgyalnom Somogyunknak. Azonban legyőzhetetlen nehézségekre találtam: mert először Somogy levéltára külömbféle viszontagságok miatt, — millyen nevezetesen a' Töröknek századon tul tartott, és minden conventeket, 's más hiteles helyeket megemésztett uralma, — a' régibb időkről hiányzik, és csak igen silányon létezik az a' Törvénykönyv 1715. évi 86-dik czikk által visszanyert önállásától fogva is, mindaddig mig amaz nagy gr. Széchényi Ferenczet adá az isteni gondviselés Somogynak főispánul, ki nem csak az alkotmányos közigazgatási dolgok minden ágát rendbe 's folyamba hozta, hanem a' megye leírására a' tisztviselők által adatokat is gyűjtetett; de másodszor mert az egyes családok eredetökről, birtokukról

szóló irományaikat (mit ezen átalakulási kor-
szakban rossz néven se lehet venni) nem örö-
mest közlik.

Hogy tehát a' sz. írás szavaiszerint „a' mi
esztendeinknek napjai hetven eszt-
endő“ éltem pislogó mécse ki ne aludjon,
vagy más nyomorúság ne érjen minekelőtte
azon kellemes ígéretemet beválthatnám, melyet
már a' magas kormánytól is minden megyei
főorvosnak kötelességül feladva ismervén a'
nagy közönség előtt *) tettem, — im világ
eleibe bocsátom ezen Ismertetést földirati
és államtani tekintetben, világosság kedvéért
némelly helyeken a' jelesb történelmi adatokat
sem mellőzve: tart azonban akaratom 's köte-
lességem mind magány uton, mind levéltárak-
ban történelmi tekintetben tovább is nyomo-
zódni. Ha még is az említett eszme, és rend-
szerint e' munkátén nem végezhetném, valyon
ad-e az ég vélem rokonérzésü, vagy Somogy
eránt buzgó 's fáradságát nem kémélő hazafit?
ki e' hiányt pótolja: mint ama nagy tudós
Kovachich György a' jeles, és több megyék le-
írásában mester Szirmay' munkáját szükségesnek
látszott hozzáadással, 's épen így előbb föld-
irati és állami, **) azután a' történelmi részt

*) Pesti Napló 1856. Apr. 26.

**) Notitia topograpica Comitatus Zempliniensis 1803.

Notitia historica Comitatus Zempliniensis 1804.

rendezve kiadta, pedig a' szerző az egész munkát, mint előszava mutatja már 1797-ben elvégezte vala.

Somogy történelmi tekintetben már az első századokból fénysugarakat mutat; a' világszertei eseményeket mellőzve, mellyek Istvánffy, Engel, Feszler, Buday, Jászay, Szalay stb. szerint hazánk történeteiben szőve eléggé ismereteseek, még a' jeles kihalt somogyi családok, valamint az élők is figyelmünket méltán ébresztik, 's a' tevékeny embert buvárkodásra valóban nógatják. Igaz, hogy Dersfy, Kanizsay Som, Szerecsen, Marczali, Magyar, Török kihalt családok, úgy azok, kik Mohácsnál a' csataterén királyukkal együtt áldozatul maradtak, ismereteseek; sőt az élők közül is az Eszterházyakat, Széchényieket, Nádasdyakat, Zichyeiket, Orczyakat az örök enyészettől Minerva már megmentette. De más részről csak a' magány levél — vagy köz pörtárakban hevernek a' Büi gróf, Sörnyei Trepk, a' Berekfalvi Zóka, a' Laki Tuz, az Ugali gr. Ivánka, a' Faiszi, Perneszi, a' Kereszturi, Hetesi, az Imrefi, Somlai, Ipóltfy, Derecskei, Dob, Kéri, stb. családok', valamint a' sz. István 's utódai által alapított sok apátságok' és conventek' emlékezete, — bár im ezeket a' derék Fuxhoffer, és a' magyar akademia a' mulandóság sirja setétségéből kiemelni ügyekeztek, — úgy szinte

sok jeles és a' haza boldogságán törekvő most is élő férfiakat homály borít, és emlékezetöket, kivált a' municipalis életet felváltott elszigeteltség ólta enyészet fenyegeti, ha illy nemű leírásokkal egyik vidék a' másikkal magát nem ismérteti.

A' földirat fogalma alá tartozik pedig a' geographusok példája szerint is mind az mi a' rajta lakó embert anyagilag, és szellemileg illeti, 's ezen vezérfonalnál fogva füztem össze, mit ide tartozónak itéltem; ha még is akár a' rendben akár a' tárgyban hiányt talál az olvasó, legyen szives engemet az emberi művek tökélytelenségével menteni, 's jó szándékomat méltányolni. Irtam Pesten 12. Aug. 1857.

A' Szerző.

I. SZAKASZ.

S O M O G Y

földirati tekintetben.

1. §.

Neve, határa, fekvése, területe.

Nevét, bár sokan tétováznak is e' tekintetben, — a' józan nyomozások összehangzása szerint ama máig is fenálló Somogyvár helységétől, vagy is inkább az Árpád népe' beköltözése előtt itt már fenállott, és még a' Rómaiak birtokából maradt vártól veszi: romjai dél-napkeletre Ó. Lak felé még most is láthatók, 's az alattok lévő üregekben felfedezett kőtáblák római felirással, és a' vár téréen fekvő szőlőkben találtató Constantinus, Domitianus, Valentinus pénzek ezen állitást igazolják. A nép hagyománykép Kupa várnak nevezi most is, mert Kupán vagy Koppán a' tar Zirind' fia, az elégedetlenek', és sz. István ellen zendült 's merényletéért példásan bünhödött tábor' feje *) ezen Somogy megyében vezér (dux) lévén e' várat birta 's lakta, és lakták

*) Mint Ön maga sz. István panaszoja: „midőn a' polgári háborúnak veszedelme szorongatna, akarván engem némelly megye, nevezet szerint a' Simegi, atyám székeből kihajtani“ stb., lásd a Pánnonhegyi Apátságának adott oklevélben MI.

utánna még sok főispánok. Miért irták azonban az írók Comitatus Simeg, Simigh, Schimig, Sümeg, Sümög, Sumich, és Seumig (Sömig) a' francziák Menárd után, — melly elnevezés az 1091-ben 1-ső László király által alapított monostorra is átment, — könnyen megfoghatjuk, ha ügyelünk, hogy idegenek neveinkben egyik magánhangzót a' másikkal mikép cserélik el, 's a' nép is kimondásban, főkép más nyelvből fogadván el a' neveket, azokat mikép forgatja el a' közéletben, honnan aztán az írók is gyakran elfogadják azokat: így Zselicz=Silisium; Széplak=Ciplag; Galambok=Kolumbak; Sanctus Aegidius=Sz. Egyed; CruciatuS=Kurucz; Ober Enns=Operentzia, stb. Lélektanilag mondhatjuk, hogy a' nép általjában, 's ugy e' vidéken is, a' helységeknek, pusztáknak sokszor vallás sugalta nevet adott, így: Sz. Balázs, Sz. Pál, Sz. Margit, Boldog - Asszonyfa, Bálványos; vagy történelmi adatok után választotta azt, p. o. Atala, Bélavár, Csatabér, Kupavár, Tatárvár, Fehéregyház, Szakácsi; vagy a' birtokos alapító, gyarmatosító, — vagy maga a' települt nemzetség nevét vitte arra át, mint: Ölle völgy, Marczali, Kiliti, Lengyeltóti, Vése, — Magyar- Egres, Német-Lad, stb.; vagy végre természeti tulajdonsága, föld-fekvése szerint mondja: Vizvár, Földvár, Kaposvár, Szigetvár, Homok, Homok - Sz. György, Csurgó, Köröshegy, Hárságy, Alma-mellék, Som, Som-Berény, Somogyvár. *) És ha meggondolom, hogy ezen megyében még most

*) Timon is csak azt mondja: Simigiensis sonat Schimigiensis, unde appellatus sit? difficile est vel conjecturare. Incolae eius vocantur Schomogii, hungarice Somogyáság.

is a' som más fanyar gyümölcsökkel, körtvélylyel, almával vadon minden vidéken teremnek, különösen pedig a' somogyvári határban ember-derék vastagságu somfák találtnak: azon meggyőződés származik belsömben, hogy az országnak vármegyékre történt felosztása előtt e' vidék Somogyságnak neveztetett, és az előbbi Somogyságból Somogy Vármegye lett; ezen állításomat világosan támogatja Mátray Gábor' Széchényi Országos könyvtári ör' azon közlése, melly szerint van a' 12-dik századról oklevélben Comitatus Somogy irva; így írja ezt Székely is Kronikájában: „Első hada lön szent Estvannac a' Cupán fejedelöm ellen, ki Somogságnak hercege vala stb.;“ de támogatja azon nyelvtudományi nézet is, hogy Szabó Dávid szótárában megvan ezen szó Szomogy=kedvetlen iz; és Sándor István szókönyvében is olvassuk: Szomogy pro Somogy iz, Somogyság=acerbitas, austeritas, mit illy értelemben szóhalmazába Bugátunk is felvett. *) -- Nem is hiszem, hogy valaki Zala megyében fekvő Sümeg várát ezzel felcserélné, midőn a' történelemből világosan tudjuk, hogy Somogy és Zala megyék a' Balaton által elválasztva, a' veszprémi püspökség a' pannonhegyi apátságnak adományozott tized helyett a' kortoni jószágot, 's véle a' most is fenálló Sümeg várát kapta pótlékul Sz. Istvántól.

Határa: Napkeletről Tolna és Baranya megyék, amaz mintegy nyolcz, ez pedig tiz mértföldnyi hosszaságban; délről a Dráva folyó viz, melly Zala megyétől Baranyaig övedzi, 's azon túl Verőcze;

*) Az említett conventnek adomány levelében mondatik: „Locus ille — vocatus Sumich, nobilissima urbium terre.“

nyugotra: ugyan a' Dráva, 's- túl rajta a' határ-ör-ségi Sz. György ezred földje, és Varasd-, 's Körös megye egy kis vonalban; éjszokról: Zala-, és egy kis darabon Veszprém vármegyék a' Balatonnal együtt, mellyektől ez hosszában el is választja Somogyot.

Fekvése: A' térképi hosszaságban 14—16°, szélességben 46—47°, sőt a' Dráva felé 45° *); a' Budai meridianustól számlálva pedig 1—2°.

Fekvésének alakja: a' térképen háromszöget mutat, mellynek alját a' Dráva, csucsát Siófok, Kiliti, Ádánd, Hidvég, — Veszprém és Tolna közé benyúlva — teszik.

Területe: Szoros felmérés szerint 114 □ mértföld. A királyi subsidium alkalmával birtok szerint lévén az kivetve 1,531,600, máskor 1,396, 460 □ öl használható földet vallottak be a' birtokosok, melly nézetek a' Dráva kiöntése, a' balaton-melléki mocsárok, 's több vizállások nagyobb vagy kisebb kiszáradásukhoz, lefolyásukhoz képest valóban különbözök. — Siófoktól a' Dráva felé délnyugotra leghosszabb, mintegy 15 mértföld; szélessége pedig Baranya megyétől tekintve a' Balatonig 5—6; Tolna megye szélétől Zalának Kanisa felé 10—12 mértföldet teszen. — Körületét főkép a' Dráva egyenetlen folyása, keringése miatt csak közelítve lehet 48—50 mértföldre tenni.

Megjegyzésre méltó, hogy határai az idők során át változtak: így tudjuk, hogy 1696. évben az ország palatinusa herczeg Eszterházi Pál, az illető megyék' országgyűlési követeik' hozzájárulásával,

*) Vallas egyetemi Világismerete.

ítélettel végezte be Baranya és Tolna megyékkel Somogyot illető azon határvizsgálást, melyről szóló Decretumot ismerni érdekes. *)

A' legújabb politikai rendezéskor is elesett tőle Selle, 's másik szélén Siófok, melynek helysége ugyan Veszprémben feküdt, de szántóföldje, legelője, szőlője Somogyhoz tartozott, 's a' közterheket, adót, előfogatozást ide szolgáltatatta.

2. §.

N é p e s s é g e.

A tudós Szennovics 1817-ben 168,602-öt mond, 's közelít a' 2-dik József császár összeírásához, mely 165,964-et mutat.

Tudjuk, milly nehéz az illy összeírásban tökélyre jutnunk, 's nem csuda ha ezen számok különböznek azoktól, melyeket a' megyés püspökök' Schematismusaikban olvasunk — tekintetbe sem vévén azon kis különbséget, melyet némelykor az évi járvány-betegségek okoznak.

*) Quantum itaque differentias inter Somogiensem et Baranyensem attinet, ubi ex memorato libro eruere licuit, pro meta relictus est fluvius Praesidium Szigetvár circumfluens, ac se cum fluvio Sz. Galiensi supra pagum Okorágh, ita ut quid infra praedictum fluvium Sziget-váriensem meridiem versus a pago Sz. László et Kereszt-ur inclusive reperitur, id pro parte Comitatus Baranyensis manebit. —

Praesidium nihilominus, et Civitas respectu onerum publicorum (salvo iure Dioecesaní Comitatus Baranyensis respectu territorii eiusdem loci in eodem Comitatu habití) pro Comitatu Simeghien-si reservatur etc.

Datum in Libera Regiaque Civitate Posoniensi die 15-a Martii Anni Domini 1696.

sőt 1856-ról is hiteles uton ezen összeget kaptam, melyben az előbbi nyáron dühöngött cholera talán még is valamely külömbséget okozott.

A' szomszéd tartományokból beköltözötteket, és bé nem keblezetteket, kiknek számuk hiteles kutfő szerint 20 ezeret meghalad, a' fent kimutatott összegbe nem foglaltam, valamint azokat is közönbösöknek tekintettem, kik békeblezett szülőktől itt származtak, de most mintegy 3,000-en a' megyén sőt a' honon kívül vannak, mint tanulók, mesteremberek, vagy katonák.

A népesség tömötségre nézve közészerü: esik 1 □ m. fre. 1990 és $\frac{90}{114}$. A' két első rovat összehasonlításából kitetszik, hogy a' férfi fölülhaladja a' nő-összeget 554-el, mi a' statisztikusok' észrevétele szerint ritka eset, mintha tudná a' természet, hogy a' katonai, és papi nőtlenséget tekintve az egynőtartást (monogamia) mikép kelljen egyensúlyban tartani.

Ha ez említett legujabb összeírást amaz előbbi kettővel (mellyek szerinti kis külömbséget számba sem igen lehet vennünk) összevetjük: úgy a' népesedés jeles szaporúságot mutat, — mert így negyven évek alatt csak nem negyed-résznyivel növekedett; azonban meg kell említnem, hogy ezen idő közben több puszták lettek gyarmatokká, 's rajtok részint Veszprém megyéből, részint Cseh- és Morva-országból származott nép települt meg, illyen p. o. Kis-Somodor, Gadács, Kis Bőszén, Német-Szomajom, Mike, Böhönye 's még többek is. Több anyakönyvekben az évenként szülötteket a' halottakkal összevetve találtam évekre, mellyekben a' halottak száma fölülmulta a' születtekét, — azonban tiz évenként

arányt vonva még is 100 egyénre évenként 1—2 szaporúság jön.

Egyébaránt szigorú tökélylyel van e' ezen népesedési szám is adva? nem tudom; kívált olly megyében, hol számtalan puszták, 's majorok vannak magányosan, könnyen hibák csusznak be: óhajtható lenne hogy az egyházi rendeletek' és a' tisztviselők' útján tett összeírások egybehasonlittatnának! De most már, miolta a' püspök-megyei Schematismusból a' protestansok kihagyatnak, innen sem lehet sikert várni, 's talán csak a' magas kormány által már czélba vett szigorú összeírás fog logbizonyosabb eredményt szülni, — mit aztán a' ki tudni vágy, az egyes írók adataival összevethet. —

A' birtok- és hivatal-képesség, a' törvény előtti egyenlőség hazánkban is életbe lépven, tudom hogy a' népesedést hideg számolással kísérve ezen általánosan említettek elegendők lennének; de megbocsásson az olvasó, ha a' jeles Szirmay' példájára a' most élő nemeseiket, ha nem egyénileg, de legalább családi nevöknél fogva feljegyzem.

Ádám	Bartalos	Báán
Adorján	Baka v. Somo-	Bávány
Áigner	gyi	Bárdossy
Antal	Bakó	Bácsmegyei
Ányos	Balássy	Budjács
Appel	Balogh	Bebők
Árky	Baternay	Belusics
Árvay	Barla-Szabó	Bene
	Barcza	Bencze
Babits	Barits	Benedek
Babos	Batthyány gr.	Bersenyi
Babócsay	Bátor	Bereczk

Bereczfy	Csete	Fekets
Berke	Czindery	Ferentzy
Bertalan	Czirer	Festetits gr.
Bessenye	Czompó	Flyók
Bezerédy	Csonka	Fodor
Biró	Csorba	Fonyó
Bittó	Csuzy	Forgách gr.
Bodó		Fülöp
Bodonyi	Dants	Fechtig b.
Bodrogi	Daxner	Fehérpataki
Bogyay	Dely	Ferliutsich
Boncz	Dezső	v. Horváth
Bor	Domanitzky	Frantsits
Borsos	Dombay	
Boronkay	Dombrády	Gáál
Boross	Dömötörfy	Gáspár
Bosnyák	Dongó	Galovits
Botka	Döry	Gergyé
Bögrí	Druckchevics	Gludovátz
Böröndy	Darnay	Gombos
Bubla	Dedinszky	Gombócz
Bujanovics		Gödör
	Egri	Gömbös
Csaby	Eröss	Gyenes
Csapó	Eszterházy hg.	Györy
Csapody	Elek	Györfy
Cseke	Eperjessy	Gángol
Csepelyi		
Csepel	Fakó	Hagen
Cséby	Farkas	Hagyárosy
Csépán	Fazokasy	Hajdu
Cséplő	Fejes	Háry
Cséry	Fekete	Hatos

Hegyi	Kása	Lubits
Hegyessy	Kazay	Luka
Hencsey	Keglevich	Lukács
Hentz	Kelemen	Lukácsi
Herbay	Kerka polyi	Lábos
Herman	Keresmár	Lendvay
Hertelendy	Király	Licsek
Hodászy	Kiss	Lunkányi
Hodossy	Kónya	Madarász
Hochreiter	Kovács	Majthényi
Holics	Kovács	Makay
Hollosy	Kozma	Maráczy
Horváth	Kölgyesi	Maróthy
Hunyady gr.	Körmendy	Markos
Huszár	Körösy	Márkus
Hunkár	Kövér	Marton
	Kövesy	Megyessi
Jakab	Krizsán	Mérey
Jani	Kubinyi	Mersich
Jankovics	Kultsár	Mészáros
Jeszenszky	Kund	Mezey
Igmándy	Kvassay	Mezritzky
Illés	Kajdöcsy	Möcsy
Inkey	Kovácsics	Molnár
Juhász	Krajner	Mozgay
Iwsits		Muray
	Laky	Melsiczky
Kácskovics	Lakics	Michna
Kan	László	Mohos
Kapotsfy	Lázár	Mosel
Katona	Lenárd	Nagy
Kákosi	Léhner	Vári Nagy
Káldos	Lippay	

Náray	Putheány b.	Széchényi gr.
Nedeczky	Pyrker	Szegedy
Nemes		Szegedy
Németh	Rajkovics	Szent Miklósy
Niczky gr.	Ráksi	Szita
Noszlopy	Rimanotzy	Szokolay
Novák	Roboz	Szűry
Nyárády	Roits	Szüts
Nyikos	Raposa	Svastits
Nyul	Rosty	Saly
		Sááry
Odor	Salamon	Skerletz
Ollé	Sárközy	Strázsay
Orczy b.	Schmidegg gr.	Szigethy
Országgh	Sebe	Szily
Osváld	Sebesi	
	Seper	Taba
Pados	Siklosi	Takács
Paiss	Simon	Tallián
Pál	Sina b.	Tárnok
Pálffy	Siskovics	Thassy
Pandur	Smodics	Thulmon
Pap v. Kovács	Somogyi	Thury
Pap Pászthory	Somssich	Tolnay
Pataky	Somssich gr.	Tompa
Patzolay	Stantsics	Tóth
Péry	Stephaits	Töltény
Pétheö	Stettner	Török
Póka	Szabady	Tráknnyák
Polgár	Szabó	Turkovics
Pongrátz	Szakál	
Pongrátz b.	Szakmáry	Udvardy
Posgay	Szalay	Uj

Ugróczi	Umszonszt	Wickenburggr.
Ungváry	Veress	Vizer
Vajda	Véssey	Vizsolyi
Vanek	Viasz	Záboszky
Varga	Virágh	Zámbó
Varjas	Vissák	Zánthó
Vasdényey	Vita	Zex
Vaskay	Viza	Zichy
Váczy	Vörös	Zichy gr.
Vecsey	Vörösmarty	Zombat
Vég	Vastag	Zsohár
Udvarnokj	Viczay gr.	Zily.

*)

3. §.

Adózása 's költsége.

A' forradalom előtt, — midőn hát a' nemesek adómentesek voltak — a' hadi és királyi adó nevet ismertük: 1840-ik évben a' hadi adó volt 95,710 ft. 26 kr., a' házi adó 95,244 ft. 9 kr., 1846-ik évben hadi adó 95,721 ft. 5 $\frac{1}{2}$ kr. házi adó 79,608 ft. 40 kr. és így összes adó 175,329 és 190,962 közt, de soha feljebb nem volt. Most midőn általános a' teher, 's így az adó, — 's midőn korunk sok mulasztottat mozgásba hoz, és sok költséget igényel, az adóösszeg 500,000-et meghalad.

*) Ezen családokból az 1846-iki tiszt-választáskor 3700 szavazat-képes egyén volt, ide nem értvén a' püspök, az apátságok káptalanok képviselőit 's a' plebanusokat: ugyan is a' szavazat-képességi tárgy mint országos kérdés sajtó útján is, nevezetesen Horváth püspök munkájában megvitatva Sömogyban úgy fejlett ki, hogy minden felszentelt pap — sőt a' reformatus predikátorok is, végre még (ha jól emlékezem) a' honoratorok is szavazattal bírtak, a' nélkül, hogy a' törvényszerűleg kihirdetett nemesek lajstromába iktatva lettek volna.

Egyenes adó.

Föld-	Személy- kereseti	Ház- osztályi-	Jöve- delmi-	Pótlék- adó	Összesen
ezüst pénzben					
339,613	73,105	13,400	41,461	118,034	505,613

Ezenkívül van még a' közvetett (indirect Steuer) adó, melyet öröködési, jogirati díjkép, ugyan a' dohány egyedáruság, az élelem fogyasztás (hus, bor) után fizet a' népség.

A' megye kormányzására, 's a' közbátorság fen-
tarsására évenkénti költségek.

Ügy-kezelési költségek		Börtön, rabok élelmezése	Csendőrökrei
Közigazga- tási	Törvényke- zési	a' felügyelő egyénekre költségek	költségek
Hatóságok			
ezüst pénzben			
59,900	26,500	40,800	11,800

Ide járul még az Urbéri Törvényszék fizetése mintegy 12—14 ezer, 's hasonlóul a' közigazgatási, és törvénykezési egyének napi díja.

Kormányzasi hivatal.

Megyei Fő- nökség	Szolgabírói Hivatalok						
	Kaposvári já- rás	Igali járás	Karádi járos	Marezzali járás	N.-Atádi járás	Csurgói já- rás *) v. Ihá- ros Berényi	Szigetvári járás
<i>Főnök:</i> Szalay Niko- dem, Helytar- tósági Tanácsos	<i>Szolgabíró:</i> Csorba Edv.	<i>Szolgabíró:</i> Balaskó Imre	<i>Szolgabíró:</i> Kari Ignác	<i>Szolgabíró:</i> Raab Istv.	<i>Szolgabíró:</i> Farkas Ist.	<i>Szolgabíró:</i> Herman Ist.	<i>Szolgabíró:</i> Ország L.
<i>Titoknok:</i> Theodorovich Károly.	<i>Segéd:</i> Skossa Sándor	<i>Segéd:</i> Brestyenszky Albert	<i>Segéd:</i> Isoó György	<i>Segédek:</i> Farkas B., Stokker A.	<i>Segéd:</i> Vutskits István	<i>Segéd:</i> Babos János	<i>Segéd:</i> Forintos György
<i>Biztosok:</i> Dr. Hofflakker Antal, Feren- czy János, Sku- blits Gyula.	<i>Tollnok:</i> Bogyay Gyula	<i>Tollnok:</i> Gőzsi	<i>Tollnokok:</i> Bakó Farkas Fodor Károly	<i>Tollnokok:</i> Kovács F., Bauer R.	<i>Tollnokok:</i> Kern János, Nyers Laj	<i>Tollnok:</i> Ruszička János	<i>Tollnokok:</i> Rada Ant- Zaváros P,
<i>Fő-orvos:</i> Dr. Wehle Ferdinánd.	<i>Irnökok:</i> Kleer Albert, Posch Mihály	<i>Irnökok:</i> Somogyi Sán- dor, Strinovics Leonhard, Lanzó László	<i>Irnökok:</i> Grubánovits Pál, Viola J. Bandi István	<i>Irnökok:</i> Posder F., Haadl Á. Szánthó J.	<i>Irnökok:</i> Csáader F. Kisfaludi János	<i>Irnökok:</i> Weisz Samú Szöröcsön Ádám	<i>Irnökok:</i> Pumpert István, Mosony J.
	<i>Orvos:</i> Dr. Marton V.	<i>Orvos:</i> Dr. Pap József	<i>Orvos:</i> Dr. Paczkó György	<i>Orvos:</i> Dr. Pfeffer Mihály	<i>Orvos:</i> Dr. Visy Pál	<i>Orvos:</i> Dr. Tölté- nyi János	<i>Orvos:</i> Dr. Rozgoni Gábor

Ugyan minden járásban van Adószedő, Ellenőr, Officialis és Segéd.

*) Későbbi rendelet szerint Ih-Berény lenne a' járási székhely, — de a' helyiség szűke miatt most is Csurgó.

T ö r v é n y s z é k i h i v a t a l.

<p><i>Elnök:</i> Hochreiter Ambrus</p>	<p><i>Orsz. törvysz. Tanácsos:</i> Chernel Elek</p>	<p><i>Törvényszéki Tanácsos:</i> Karvasy Sándor, Nagy Imre, Szeitz Tade Meritsnig Pál</p>	<p><i>Állam-Ügyész:</i> Potyondy Ferencz, Kisfaludy Sándor, Vilecz Antal <i>Törvysz. Segédek:</i> Borsyitzky Antal, Pyrger János, Büky Miklós, Szalay Antal <i>Porkoláb (Serfermeister):</i> Péntek Keresztély</p>	<p>Van a' Megyében: a' cs. k. katonai rend- őrségnek 3 csapat- parancsnoksága (Gendarmerie), és egy kincstári biztosság; mind- kettőnek kormány- zó-hivatala Kapos- várott.</p>
--	---	---	--	---

Ide járul még az Urbéri Törvényszék Bernáth József elnöksége alatt.

Mind ezen hivatal-osztályok két-fejű sas cs. királyi pecséttel élnek — mióta felsőbb rendelet következtében azon előbbeni megyei pecsét, melyet Somogy vármegye Ulászló királytól 1498-ban nyert vala, félretétetni parancsoltatott; melly azonban mint ezüstbe metszve, úgy ép és hű rajzolatban az oklevéllel együtt a' levéltárban van letéve.

4. §.

Népesség faj' és nyelvkülömbőség szerint.

Az előbb adott képletből kitetszik már, hogy különbféle faju nép lakja Somogyunkat: itt bővebben leírni e' tárgyat érdekesnek vélem. Lakik tehát e' megyében legtöbb magyar, 's mintegy tizannyival haladja a' németek számát, továbbá vannak azon népfajok, mellyeket a' feljebb adott képlet tót név alá foglal, de én, ha talán a' szerbeket a' szlávokkal ugyan azon egynek vélem is, — a' croatokat vagy mint Somogyban és Szalában mondják krobotokat megkülömböztetem; végre vannak itt zsidók vagy héberek és cigányok is. E' két utolsó faj többtől elvált népességet, helységet itt sem alkot: amazok csak nem minden legkisebb faluban is találkoznak, 's a' földmivelést még igen ritka kedvelvén mint falu-korcsma-arendása, mészáros', aprólék-bolti-árus, galandot, czérnát, keszkenőket, férfi-sapkát, 's mellettök pálinkát, borsot, káumfort, némellykor czukrot és kávét, mindezt a' helység szükségéhez eszélyesen kiszámolva tartanak, némellyik a' sóárulást bérli a' kincstártól, másik hamu készitással az erdön, vagy — összeszedéssel a' falukon, 's ismét másik nyáron ált füredi, róicsi vízszállitással, vagy a' nyers bőrök vásárlásával, sanyaruan keresik kenyeröket, 's vannak kik üveg árulással, ablak bemetszéssel foglalkoznak. De vannak Szilba, Toponáratt, Kaposvárrott, Vidon, Csurgón, N.-Atádon. Szigetvárrott, Marczaliban, Lengyeltóti vidékén tehetös gyapju-

gabona-, gubacs-kereskedők, *) tulajdon ház — sőt szőlő- és szántóföld-birtokosok; végre legújabb korunkban némelyek jóságbérléssel foglalkoznak, és szorgalmatosságukat, ügyességöket bebizonyítva igen gyarapodnak, sőt vannak egyes orvosok, kik nagyobb családoknál is alkalmaztatnak. — Magyarul mind tudnak, de, mint mindenütt, úgy itt is, kivált egymás között a' romlott német nyelven beszélnek.

A' czigányok igen kis számmal, leginkább m. városainkban mint Kaposvárott, Kéthelyen zenészek, vagy ló adás-vevéssel foglalkoznak egyik vásárról másikra. Rendes lakással is bírnak, bár az többnyire a' helység végén jut nékiek: az ilyenek közül a' fiatalok reá kezdik magokat adni csizmadiaságra, szabóságra és kőmivességre. Egészen külön válnak ezektől azok, kik oláh vagy horvát czigányoknak neveztetnek Somogyban, 's kik télben nyárban vászon ponyvával bevonott kocsijokon hordják ide 's oda minden vagyonukat, és sok puczer gyermekeiket; vándorol többnyire több illy tele koci, 's ha megtelepednek is valamely helység alatt, vagy erdőszélen, ott soká nem maradnak, honnan a' faluba kovács-munkát, rézedény igazítást keresni, 's erőszakosan koldulni bemennek, gyermekeik pedig 6—8 éves koruk is meztelen az utast, legyen az kocsin vagy gyalog — adományért, krajczárért több száz lépésnyire is kísérik. Herczeg Eszterházy szélesen terjedő zseliczi erdeiben, marczaói pusztán van azonban néhány ilyen család, 's putriban lakik, és ember-emlékezettől fogva állandóan itt lakva tek-

*) A' cs. k. kincstár dohány-kereskedelem legújabb szabályozása előtt ezek birták a' sok nyereséget hajtott dohány-kereskedést.

nővájók, és hamuégetők. Sejdíteni lehet, hogy mind egy népfaj, csak hogy a' magas kormányznak gondoskodása, nevezetesen 2-ik József cs. kegyes intézkedése által a' helységekben telepedettek a' polgárisodásban haladtak. Historiai adatok szerint Erdélyből, Oláhországból költöztek Magyarországra, hol Zsigmond király alatt saját kormányzót is *) vajda név alatt kaptak 's tovább is birtak, míg csapongásaik, dúlásaik és a' zendülésben részvételük által azt el nem vesztették, 's most szorosan a' helyiségi tisztviselők alatt vannak.

A' magyarok mint számmal tulnyomók, ugy nemzeti tipusokat is legjobban megtartják, és a' béköltözött németeket, épen ugy mint az Árpád idejében e' földön lakott tótokat is magokéhoz sajátítják, (assimilálják): az alsó vidéken Lábodon, Istvándiban, Kálmántsán, Visontán, Csökölben, Csurgón, Bolháson, N.-Déden, Segesden, — ugy a' Balaton táján, Vörsön, Kereszturban, Kéthelyen, 's feljebb Sió-Fok felé Köröshegyen, Kilitiben, Ádándon, — ugyan a' megye közepén Szilban, Büssüben, Gellén, Atalában, 'stb. bár a' német telepítvényekkel érintésben voltak, eredetiségöket mind testi alkotás, mind nyelv, mind szokás- és öltözetre nézve megtartották. Azonban kevés, de még is vannak helységek p. o. Szulok — babocsai, most atádi járásban — Hárságy, Böszénfa zseliczen, Döröcske, Ecsény, Bonnya az igali járásban, mellyek német-honból hozott több sajátságait még szembe tünőkép birják, de a' magyar nyelvet értik, beszélik. Szint-

*) Mihályt.

ugy a' Szigetvárott, 's vidékén lakó szerbek, hibásan ráczok, ugy Lengyeltóti és Buzsák, Táská táján lakozó tótok vagy sokeczek családjaikkal ugyan eredeti nyelvökön beszélnek, de iskolai oktatásuk és predikátziójuk magyar: én emlékezem, hogy még Taranyban horvát nyelven volt predikátzió, 's egy plebanus buzgósága által az egész nép meg magyarosodott.

Innen országszerte méltán magyar megyének tartják Somogyot, 's a' mostani magas kormány is hivatalos nyelvnek a' köznép körében ezt meghagyta, és a' helységekkel a' tisztviselők magyar nyelven közlekednek, — ugy a' törvényszék is minden működéseiben kizárólag a' magyar nyelvet használja.

5. §.

A' lakosok testalkotása.

Mind a' mellett is, hogy emberek mindnyájan Isten képeire vagyunk teremtvé, még is a' köztudat is mondja, de egy kis lélektani figyelet, főkép pedig a' tudósok oktatása meggyőz bennünket arról, hogy nem csak minden egyén 's minden család, hanem egész népfaj is bir sajátos különbséggel, és minél inkább magára szorítkozik egyik v. másik váltvány (varietas) a' párosodásban, a' nemzésben: annyi-
val inkább megtartja különségességét (specialitas), mint ezt épen a' legközelebbi §-ban említett zsidók és cigányok példája mutatja. — Messze 's körül-
kőn tul vinne a' természettudósokkal a' boncz-

vagy kaponya-tan (cranioscopia) elméleteit, néze-
teit ide zsákmányolni, 's épen felesleg, sőt talán le-
hetetlen lenne lélektanilag népünk szellemi hajlan-
dóságát, tehetségét fejtegetni; de anyagilag a' test
külső alakja szerint szabad légyen még is megýenk'
lakosait leírni. Maga a' magyar faj is két fő sa-
ját alakot mutat: a' balaton-mellékiek, főkép Siófok
felé a' férfiak, erős csontalkotásu, tele, gömbölyeg
képü, husos, izmos, barna-gesztenye hajú, ugy az
asszonyok is vállas, melyes egyének; a' Babócsa já-
rásiak inkább szőke, vörösbe ált-menő színűek, 's
csontosak is ugyan, de gyengébb izom-rendszerűek.
Már Kaposvár vidékén (nem értem magát ezen m.
várost, hol német, horvát, magyar vegyület van az ide
származott tudományos, és hivatalos rendűeken ki-
vül) Szennában, Bajomban, Csoknyában, Hetesen,
Sz. Benedeken bár nyelvők tiszta magyar, de test-
alkotásuk amazokétól különböző, gyenge, szűk me-
lyű, izomban szegény.

A' szláv faj is más képet mutat Lengyeltóti, Bu-
zsák táján, mint Szigetvár körül, és a' Dráva vi-
déken: amazok elaprósodott erélyesség nélküliek,
midőn e' kettő szálas erős, minden bajjal, akadály-
lyal, — millyeneket a' Dráva kiöntése okozni szo-
kott — küzdeni, és sanyaru életmód mellett is dol-
gozni képes.

A' németek, a' mint ez vagy amaz német tarto-
mánybeli gyarmatok, ugy különböznek, — ha ki-
vált a' magyarokkal még nem sógorosodtak, eredeti
tulajdonságaikra nézve. Így az ecsenyiek, bon-
nyaiak, a' zselicziek lassuk, hosszú, vékony láb-
száruak, szűk melyűek, — midőn a' mikeiek, szul-
kiak, zömökök, erősök és éberek. A' mocsoládiak

köttseiek a' szomszéd magyar sógorságot és életmódot szeretik, 's külsejök is annyira honosult, hogy németet bennök nem sejtünk, ha szólunk is velök — mert mint magyarul beszélnek, úgy nagyobb részint nevöket is magyarosítják, p. o. Magosligeti, Kovács Szabó 's a' t.

A' zsidó és cigány, mintha polgári viszonyaik között még nyomást, 's némü megvettetést érezve önmagokhozí vonszódásra kisztetve lennének, (a' vallási szabályokon kívül is) — házasságot csak önfelekezetökben, 's nemzetségökben keresnek, és így az eredeti typust a' közéletben is észrevehető-kép viselik.

Mindazonáltal nem lehet tagadni, hogy a' lakföld tulajdonsága, a' szorgalom, 's így a' jólét, vagy sanyaruság fő tényező lakosaink említett physikai fejlődésében: midőn a' munkás fáradságának dús sikerét látja, gondoskodva ugyan, de nem emésztő aggodalommal — 's jó buza kenyérrel, szalonnával, hussal élhet: akkor mint a' férj télre takar, úgy ellenben nőjét, főkép ha terhes, kimerítő munkától kéméli, hogy ez méhében egészséges gyümölcsöt táplálhasson, 's idejében szerencsésen szülvén gyermekét emlőjével 10—12 hónapig szoptathassa, 's aztán is gyermek korában, melly további egészségének kutfeje, táplálhassa, és így jól alkotott, érelyes polgárt nevelhessen a' honnak; midőn ellenben nagy szorgalmat 's feszített erővel munkát igénylő sárga - vörösös agyag vagy poszthomok hálátlan marad, és hajdina, kukoricza, kolompér pótolják a' jó tápláló buzakenyert: ekkor és illy körülmények között a' leányok is korán nehéz munkára szorítva — a' nők kisdedeik' táplálásától, ápolásától el-

vonva, — természetes, hogy a' nép gyenge 's a' nemzedék satnyul, főkép ha némelykor épen a' házi segítség-keresésből is kora házasság, éretlen párosodás e' bajt neveli, mi a' kormánytól, a' törvényhozástól, orvoslásért esdeklik! Valóban a' férfinak 22—24, a' leánynak pedig 18—20 éves koráig törvénnyel megtiltandó a' házasság. Most ugyan közvetve palliativ eszköz lön ezen baj ellen azon kormányi rendelet, hogy bár nősültek is azon ifjak, kik az évsor szerint (20—24) katona-állítás alá esnek, — de ezen körülmény őket kötelességöktől fel nem menti, és az ifju mátkája karjai, vagy a' talán már fiatal apa, nője 's gyermeke köréből is fegyverviselés alá soroztatik: t. i. ezen körülmény miatt tartózkodnak az ifjak 18—19—20 éves korukban házosodni, és inkább megvárják a' 22—24 éves kort, midőn már sorshuzás alá nem esnek, 's e' fontos lépést nyugodtan tehetik, és így az éretlenek' összekeleése némiképen gátoltatik.

6. §.

Physikai climája (hajlaga).

Mig az alább előszámlálendő vizek, mocsárok nem rendeztettek, az álló bűdös tavak árkolások által nem szárítattak, a' rengeteg erdők vágott út (allée) nélkül a' lég folyást gátolták: addig országszerte tudva volt, hogy Somogyban, főkép a' Dráva vidékén, a' marczali járás bozótos részein, valamint a' Kapos berke mentében a' nép egészségtelen.

1809-dik évben a' halandóság ország-kormányzási befolyást, 's orvosi segítséget, Protomedicus Schraud*) felügyelése alatt több jeles orvosok küldetve az akkori somogy-megyei orvosokkal egyetemben, — méltán igénylett (főkép az akkori nevezetes hadjárat által előidézett typhus miatt): így figyelmeztetvék önmagok a' földesurak a' cultura által ígért nyereségen kívül e' tekintetben is. — Az olta az erdőkön magány és közérővel világos vonalak vágattak, birtokrészek, — mellyek csak nádalást adtak, vagy róka- és farkas-tanyák voltak — szorgalom által zöld virányokká váltak, kapa és eke után a' legszebb gazdasági veteményeket buján termik, 's azolta panasza Somogy megyére e' tekintetben sem lehet; sőt az egészség ügye, alkalmas orvosi egyének kezében lévén — kik a' közhivatalt viselőkön kívül is elegendő számmal még eddig magány családoktól, uradalmaktól évenként állandó díjjal ellátva és a' közönségnek nyugalmaára működnek. — Ha pedig a' földes urak' a' jobbágyok iránti patriarchalis gondoskodásának megszakadása, felbomlása után, a' kormány ezt községi orvosokkal pótolja, méltán lehet reményleni, hogy a' tisztviselőségtől a' kormányi rendeletek, és a' sziv' sugallata által élénkült ügyelet a' legkisebb faluba 's pusztába elhatván, — a' köznép is egészséges, és általánosan szólva jó természetű marad, — mint ezt főkép katonai ujonczállításakor nagyobb részről tapasztalni lehet: mert csak néhány helység még az, melly szőlő mivelő lévén, lakosai iszákosak, 's az ifjakat korán házasságra

*) Itt maga is megbetegedett, és Kis-Martonig utazván meghalt, hol emlékéért herceg Eszterházy Miklós sírkövel becsülte meg.

kelni engedték, és így még a' mostani fajzat kores, míg a miveltség 's törvény majd itt is orvoslást hoz!

7. §.

Szelek esőzés, légmérséklet.

A' természettudomány' buvázkodásai után kétségen kívül van, hogy az erdők, — 's növényekkel gazdag hegyek is a' mocsárokkal együtt a' lég mi-voltára az eső-járásra befolyással vannak: Somo-gyunk mint feljebb mondtam újabb időkben sok irtásokat tett, sok árkokat ásott; mindazáltal közé-pen áll az igen erdős és vizenyős vagy kopár vidé-kek között. Innen jön részint, hogy esőzése de szá-razsága is nem rendkívüli, 's így a' növény élet majd soha sem felette buja. de nem is felette és általá-nosan silány.

Szelek nap-nyugot déliek WS főkép [April és Octoberben leggyakoribbak, — de a' Balaton men-tén az éjszaki szelek uralkodnak, úgy hogy a' ku-koricza kapások és még a' szénagyűjtők is sokszor rövid szűrőket felöltve dolgoznak. Az esték még a' legnagyobb nyárban, — főkép a' forró július és augustusban általánosan, különösen a' lecsapolt la-pályokon érezhetőkép hűvösek: mire a' népet több izben körlevcelekkal kelle oktatni, hogy öltönyével napsuhanáskor magát meghűtés, mint a' vérhas, 's a' csak nem honos láz' szülő-oka ellen izzadt testét takarva — őrizkedjék.

Szélvészre, orkánra (Windhose) csak egyre em-

lékezem, melly toronytetőket lehányt, az erős csak nem új fazsэндelyes 20—30 öl hosszú birka-akol' fedelét Sárdon, Jutában szét szórta, 's egész erdőket tövestől kitépve az andocsi, miki, böhönyi határon leterített.

Esőzése gyakran hirtelen, úgy hogy a' zápor félbeszakasztja a' mezei munkát, 's 1—2 óra múlva ismét kitisztulván még a' széna forgatást 's gyűjtést is tovább folytathatja a' szorgalmas nép. Így hirtelen zuhanó patakok, kivált a' Zselicben, 's az igali járásban kiáradnak, és a' rosszul készült le nem furt deszkákból, vagy hasogatott gömbölyű fákból készült hidakat megrontják, míg csak az illető helység-birája azokat helyre nem igazítja.

Jégverés gyakran fordul elő, úgy hogy ezen csapás ellen hosszú póznákat szalmával betekerve láthatni, némelly határ mezein, mint jég-hárító, és így mentő eszközt, — minek haszna azonban még kétes. *)

Meleg nyárban szárazságkor igen gazdag harmatok élesztik a' növény-országot, 's hideg télen ködös éjjeleken törékeny jegessé válnak a' fák'ágai.

Hó többnyire minden télen sok van, úgy hogy a' nép épület- 's tüzelő-fát szán-uttal szokott hordani, 's a' felsőbb rendűek is téli utazásokra szánat tartanak: különösen sok hó volt 1827—1830—1836—1850-ben, annyira, hogy ölnyi mélységre is kellett a' havat hányni, hogy ut készüljön, 's ha két utas találkozott szembe, volt szó-váltás, volt baj, míg

*) Ritka példa, hogy e' vidéki földműves jégverés ellen magát kármentesítendő, úmbár Kaposváratt a' triesti társaságnak illy nemű rendszeres megbízása létezik.

egyik, lova vagy ökre szügyig, 's vállig sülyedve a' hóba — ki tért, mert többnyire megsülyedésnek vagy feldülésnek volt kitéve.

Nem tudok ugyan olly szigoruan, mint óhajtanék napról napra meteorologica ügyeletet adni, 's így táblás parallel vonásokat tenni; azt azonban hosszas tapasztalásom után mondhatom, hogy hideg szokott legnagyobb 1—2 hétig tartani, többnyire januárban — 15—18—20° Reaum. közönségesen 8—10° R. uralkodik a' téli hónapokban. Van esztendő, hogy már február végén a' hó olvad, a' föld fagya felenged, 's így a' tavaszi szántás elkezdődik; valamint sokszor az egész novemberben csak kevéssé fagy, — úgy hogy az igaz telet december és január holnapokra tehetjük. Emlékezem, hogy novemberben a' somfa-virágzása 's a' (*colchicum autumnale*) kökörcsin, — a' madarak csicsegeése, a' csergő patakokban zöldellő növények egy hűvös őszi napot képzeltek velünk; valamint ellenkezőleg october végével főkép a' Dráva felé bokaig érő hó már sokszor borította el a' földet — mi azonban még majd elolvadt. Egyébaránt a' növény életnek ellenséges lég-mérték ezen év-résztében ritka: így a' gyümölcsök meg érnek, a' szőlő-tőke october közepe táján kellemes szüretet, jó bort ad 's megéri a' kukoricza, sőt, ritka eseteket kivéve a' hajdina is. —

Meleg juliusi és augustusi napokban 26—30° R. és főkép a' homokos vidéken igen tikkasztó, — melly sok álló tavakat kiszárit, míg az őszi 's tavaszi esőzések azokat vízzel ismét megtöltik; — de a' hegyes tájékokon akkor is szél lengedez, úgy hogy Sz.-Balázs-Gödre felé utazni, vagy a' Kapos-

hársági részint bükk, részint fenyőfa ut-vágáson (alléban) menni gyönyörrel tölti el a' keblet, midőn a' bajomi vagy visontai, csokonyai homokon a' rekkenő meleg csak nem elfulasztja az embert. Általában pedig a' hegyek alatt mindig kisebb, a' lapályokon nagyobb télben a' hideg, nyárban a' meleg. Menydörgések, villámlások májustól fogva octoberig szoktak lenni, és sok szomorú példa van, hogy fa vagy gabona-kereszt alá vonulva a' munkások menyköütés által hálnak meg. Orvos közönségesen távol lévén, én már népies uton javasoltam, hogy hirtelen gödröt ásni és ülő helyzetben legalább mely vagy váll magasságig földdel betakarni az illy szerencsétlent tanácsos. — Ritkán ugyan, de még is történik téli napokban olvasztó időjárással menydörgés és menyköcsapás. *)

Jutott még Somogynak az ég urától a' Balaton déli szélén a' megye' egész hosszában Siófoktól Keszthely tájáig olly osztály-rész, melynek látása, főkép a' felkelő nap élesztő sugárainál a' keblet azon költői érzellemmel tölti el, mit regényességnek nevezünk: éjszak felé a' Balatonon túl a' köszálás Tihany temploma, a' parton fekvő füredi épületek, a' veszprémi és zalai magas varázs hegyek tűnnek fel; délfelé a' Balatonon innen a' somogyi alacsonyabb, de még is jó formán emelkedett dombok tölgy- és bükk-fákkal diszeskedve, vagy szőlővel

*) Magamon is történt, hogy Mernye és Aszaló közt az erdőszélén febr. 20 dikán a' menykő épen a' két első ló előtt ugy esapott le, hogy azok hirtelen megfordultak, a' mellettem ült seb-orvos W.—er vérmes lévén elszédült, és magához tért ugyan, de fél óra múlva haza érkezésünk után is fő-nehézségéről panaszkodott, — érverése lassu volt, 's így érvágáshoz nyultam, a' netalán békövetkezhető ideg bántalom megelőzésére.

beültetve olly hosszú völgyet alkotnak, melly a' zöld színnel hullámzó, zuhogásával andalító Balaton vidékével emeli Somogy érdekességét, mellyet az utasban a' gólya'-, gém'- és a' sok vad-ludnak a' vízszélén sétálása, a' bibicznek süvöltése, a' halászdárnak víz feletti tündéri ropkedése nevelnek. Valóban nem csuda, hogy már sok kebel e' vidék magasztalására gyuladt fel! 's eszembe jut keszorus Berzsenyiuk szava:

Jer! 's a' Tihany szent szirtje alá borult

Thetiszt övedző partok ölen tanuld

Ön virtusodként rejve fénylő

Százsorcs Édenedet becsülni. *)

Épen ezen fekvésnek tulajdonitom én e' vidéken a' lég-járás', és mérséklet' olly változékonyságát, hogy fél óra alatt menydörgés és villámlás között zápor ömlik, 's majd hamar feltisztul, — igen gyakran mutatkozván ama megyének más vidékein ritkább szép tünemény' a' szivárvány, — melly természettanilag elő áll, különféle zöld, vörös, kék, 's a' többi prismaticus színekkel, mintha merészen feszülne ivezete két végével a' földön, 's hajlása tetejével az égen' — mondom elő-állt ez mint a' nap sugára, és az eső okozata, midőn a' lég-üregben a' nap és felhő ellenkező tájon vannak, 's a' nap sugarának megtörése a' szemre sajátságos módon hat, — mint azt az optika magyarázza.

*) Hébe MDCCCXXVI.

8. §.

Somogy földje alkat-részeire nézve.

Alig van e' honban megye, melly e' tekintetben olly különbféleséggel bírna, mint ez. Erős, sárga, sok helyen vörös agyag van, még pedig egymástól távol eső vidékeken: így Tab, Zich, Döröcske, Hárs-ágy, Sz.-Balázs, Simonfa 's több zseliczi-, geszti-, bogáti határookban: Polán, Mocsolád, Kisbár, Karád hegyein 's halmain olly kemény agyagot találunk, melly a' zápor-esőt sem veszi magába, 's ugyan azért igen nagy viz-mosásokkal telik el, ha csak nagy szorgalommal, özvekelésekkel, fonásokkal, fa-ültetésekkel nem szabályozzák a' víz-rohamokat. Tudok példákat, hogy egész birka-nyájak a' kolompos után sorra bele hullottak vagy ugor-
tak az illy mély vizmosásba. — Az i.ly föld erős munkát, őszi alá 3—4 szántást, erős boronálást, gurgolyázást és sok trágyát kíván. — Másutt az agyag homokkal van vegyítve, 's az illy telep sok sikerrel fizeti a' közép erővel tett munkát is. Van homok, főkép a' n.-bajomi, csökli, fajszi, kovácsi, jákói, szomajomi, szuloki, homok-sz.-györgyi, istvándi, bukogáti, mesztegnyei határookban, melly fölötté nagy szorgalmat es tapasztalással párosult fogást kíván: így láthatni néha az igen ritka gabona-szá-
rakat a' homokba temetve, — midőn esős esztendőben idejében okszerűen munkálva nem csak szép rozst, hanem búzát is gazdagon terem e' silány föld is. —

A' Kapos vize mentében, úgy a' Balaton vidékén is vannak termékeny talajjal gazdag határok: főkép Kapos-Ujlaktól kezdve Puláig a' csatorna melléke, úgy ettől távol fekvő ádándi, berényi, kiliti, kéthelyi mezők vetekednek bármelly fehér megyei jó földdel.

A' föld felső rétegén alól sok helyen, még a' homok alatt is találni meszet; másutt kivált a' hegyekben megmérhetlen mennyiségű homok-kő van, — s' elég erős mint emlitém feljebb, és alkalmas az ut készítéshez: ilyeneket ismerék Hajmás, Cserénfa, Mozsgo, Keresztur, Hárságy, Zselicz-Kisfalud határában. Sőt nagy figyelmet érdemel, hogy Sz.-Pál körül találtunk 1847-ben megyei végzésileg kiküldött társak több darab vöröses kővetet, melyeknek további vizsgálatát a' békövetkezett politikai zavar elfojtotta, — 's mellyek azonban nékem vörös márványnak látszottak; annyival kellemesb volt a' „Pester Lloyd“ 1856. dec. 3-iki ivében olvasnom, hogy tiz évek mulva ismét illy sejtelem merül fel: In der Umgegend von Kaposvár wurde dieser Tage ein Lager von rothem Marmorstein entdeckt. —

Meg kell még jegyeznem, hogy a' boglári és fonyódi hegyek kövel teljesek, és egy időben a' posta-utra fejtették, 's hordták azokat; de a' Balaton felett merő fekvésök miatt nehéz hozzájuk férni.

Elméletileg is lehet e' kő rétegeket hinnünk, mit eddig a' közönség, 's az írók tagadtak — midőn már kétségem kívül van helyezve, hogy Baranya- és Tolna megye felé nyuló hegyeink — épen úgy mint a' baranyai mecsek — ugyan Stajerországból ide nyuló hegy-lánczolatnak ága: 's ha igaz, miről már kételkednünk nem szabad, — miután mamut-

csontokat 's tengeri állatok maradványait talált zseliczi birtokában b. e. Festetics Lajos, Somogyunknak a' tudományosságra egyik vezér-csillaga — hogy többi vidékeinkkel együtt vizek (a' fehér tenger?) borították az ős korban e' tájakat is: úgy nem képtelenség azt reménylenünk, hogy hegyeinkben vagy térségi homokunk alatt még több köveket 's kőszént is fedezend fel az idő és szorgalom!

Mészföld több helyeken van, mellyel falusi asszonyaink fehér föld név alatt szobájokat meszelek; az építéshez szükséges mészt azonban Somogyunkba még eddig részint Zalából, részint a' baranyai hozzánk szomszéd Bakóczáról 's Kámból jön.

9. §.

V i z e.

Szomjuság oltására jó, 's ha még némelly helyeken a' csekélyre ásott kutak mocsáros szagu vizet adnak, — kicsiny figyelemmel és szorgalommal e' hiány pótolható. Több helységek, még pedig népesebbek p. o. Igal m.-városa — olly gondatlanok, a' szokás' láncza alatt olly nebelgők, hogy lakházok ugyan magasan fekszik, de a' telek' végén völgyben csak pár ölnyi mélységű, téglával vagy kővel ki sem rakott kut rossz vizét megszenvedik, — noha emlékezem, hogy cs. k. katona tanyázó hely lévén, 's a' rossz vizről panasz tétetvén, már a' tisztviselőség által is figyelmeztetve voltak. Lakók, kik közel a' Balatonhoz laknak, nyárban a'

korsókat hideg helyen, pinczében, kamarában tartják, hogy a' viz megtisztuljon és hűvös legyen, 's kik azt megszokták, megelégesznek vele; óhajtható lenne azonban, hogy e' könnyű módnál ne maradnának, 's ezek is inkább jó kutakat készítenének, — mert csak ugyan nyárban meleg, — télben jeges hideg a' Balaton vize, 's így a' természet egyik leghatalmasabb ösztönét, a' szomjat nem oltja úgy, mint a' jó kut-viz. A' birtokosabb földes uraknál gazdagsági épületeik, udvarházaik körül vannak számos szivárványos kutak, 's a' községek e' példa után okulhatnának. A' Dráva vidékiek is a' hason nevű sebes folyóból isznak: melly szokás hasonlóul az idővel haladó értelmiségtől jobbulást vár, — főképp mivel csak ugyan nem lehet tagadni, hogy a' golyva (struma) a' részint igen hideg, részint hó lével, és így szénszavval igen terhelt viznek tulajdoníthatja e' vidéken honosságát.

Egyébaránt a' hegyes részekben, szőlők között vannak e' megye minden részeiben a' természet' kebléből kifolyó források, főképp pedig, hol hajdan a' törökök tartózkodtak, p. o. Csurgón, Kaposvárott, Koppánban, mesterséggel készült, kővel kirakott forrásokat ismerünk, mellyek bőven adnak egészséges vizet.

10. §.

Térület-hajlás (Relieffung).

Ez a földismereti eszme szerint, 's így a' vizet is három felé megyen, mit nem csak azért kell említnem, mert még tudós írók is hibásan adják elő, hanem főképp azért, hogy a' vizek, folyók menetelét e' természetes oknál fogva világosabban értsük, és kisebb, nagyobb csatorna ásásokra okszerűleg használhassuk. — Egyik eset az, melyet a' Kapos minden mellékes folyocskával, — Korpádtól fogva a' Zselicz szélről Szenna, Sz.-Balázs, Mosdós, felől ebbe folyván — követ, és az igali járás Tolna megye felé eső része minden vizeivel együtt ezen hajlás után délre a' Sárvizbe, 's azzal a' Dunába siet; — a' másik, mely N.-Bajomtól, Sárd, Kis-Bajom, Szabás, Mike, N.-Korpád stb. felé a' Rinyával, Almással a' Drávába ömlik; — a' harmadik, mely szerint Bajomon, innen Mesztegnye felé, böhöneyei, szakácsi, eblaki 's több e' vidéki, — úgy szinte a' balaton-melléki vizek végig még a' hegyesebb helyekről mint p. o. Tóthgyugy, Tur, Karád, Endrőd, Szamárdi felől jövők is a' Balatonba folynak.

Átaljában pedig az egész megye felső színe vagy területe hullám forma dombos: mert valamint valóságos síkság megyénkben, — kivéven a' Dráva völgyöt, N.-Bajom és Sárd környékét, — alig van: úgy a' Dráva színén 100 öllel fölül emelkedett hegy sincs. —

2. §.

F o l y ó v i z e i.

Dráva, mely Tyrolban vevén eredetét Karin-thián, Stajeren keresztül, mint Zala 's Baranya, ugy Somogyunk szélét is mossza, 's a' croata és szláv földtől elválasztja: folyása felette sebes, és partjai megyénkben homokos lévén, szüntelen új új szakadásokat okoz: számtalan kerületeket alakít, 's így medrét változtatván a' part melléki lakosok földjeit is hol innen; hol tul a' Dráván helyezi, és káros víz-áradásoknak szülője.

Folyama szerint hajózható, noha még eddig rajta csak összefurt szálfákon (talpaknak mondják) történt épületfáknak, deszkáknak, zsendelyeknek szállítása, mellyek Vizváron, Barcsen Tamásiban, 's több közeli rakhelyekben kereskedés-ágául is szolgálnak.

Ut, mellyen a' parton hajót visszahuzni lehetne felfelé, most tudtomra nincs, valamint lefelé is kereskedési czikket, gabonát rajta nem szállitnak.

Volt 1801-ben és azon szavak szerint kétség kívül már sokkal előbb is, mellyeket ama ritka kéziratban, már 1739-ben 30. máj. választmányilag Lengyel Gáspár elnöklete alatt veszprémi kanonok Szent Imrei, Gvary Gábor, Csányi Ferencz választmányi tagok által megvizsgálva, — olvastam: „Flumen navim patiens magnae utilitatis est in bello: nam facili negotio quid-quid velis secundo amne Essekum hinc Petrovaradinum et Belgradum provehas“

volt olly gyalogut készítve Somogy megyében, mellyen emberek huzhatták a' hajót (Steppelwege), de ez az áradások miatt elpusztult, és a' partok vízbe szakadoztak, nézvén elibe egy jövőendő szabályozásnak!! Igen ha ezen szabályozás, — mellyre nézve bár sok királyi biztosságok és megyei küldöttségek voltak, azonban még eddig — kivévén néhány részletes átmetszést — kevés sikert szültek — létre jöhetne, mint azt a' mult 1855-ki évben a' magas kormány ügyelet alá vette újra, s' hizottmányt nevezett ki, melly annak megvizsgálása után valyon a' Dráva Légrád és Eszék közt hajókázható-e? jelentését benyújtá, és e' jelentés a' Dráva e' részének hajózható állapotba helyezését igen csekély pénzerővel is lehetőnek lenni állítja: „a' szabályozási munkálatok egy év alatt befejeztethetnének:“ úgy és ezek szerint bizonyosan alkalmatossá tétetnék a' kérdésben lévő folyóvíz bátor hajózásra, és így Stajer, Carniolia's Tyrol tartományokkal közlekedés szabadabbá tétetvén, mind egyes földbirtokosainkra, mind az államra kiszámíthatlan haszon háromlana, mint ez századát előre élt József császár, egyik kedveseszméje volt. *)

Mura: ez is kis darabon, t. i. Kakonyától fogva Légrádig — hol a' Drávába szakad — megyénk földjén foly, 's rajta a' stajerek kereskedést üznek.

*) Die Schiffbarmachung der Drau, und besonders die Erhaltung der Treppelwege, um die Fahrt aufwärts zu ziehen, sind ein vorzüglicher Gegenstand; da auf diesem Flusse aus Steyermark und Gräs auf der Mur sogar vieles Brennholz und Eisenwerk gebracht wird, und auch aufwärts, wenn man hierauf etwas verwendete, ein nützlicher Verkehr mit Produkten hergestellt werden könnte. S. 36 Verbeß.-Anstalten Sr. k. k. Majestät, Deutschland 1785.

Kanizsa folyója, — a' croatok kanisniczának nevezik; hajdan a' Kanisai család virágzásakor nevezetes volt: ered Zala megyében, és Kakonyánál a' Drávába szakad.

Ormánd: a' Kanisa vizével kezdetben egynek látszik, azonban folyását változtatva eseste is különbözik, mert a' Balatonba végződik. — Míg az újabb időkben a' felébredt szorgalom által az érdeklett birtokosok, főkép a' felejtetlen Somssich Pongrácz vezetése alatt árkok, csatornák nem vágattak, — nagy mocsárt okozott, — mely Hidvégig, vagy régi névvel Hidky-ig nyult: most már 1825—30 között magány költségen szabályoztatván a' simonyi, dencsi, csákányi, 's több itt fekvő határokon, és magán a' különben részint Zalában fekvő ormándi pusztán a' leggazdagabb réteknek, 's termő földeknek örülhet a' gazda; itt említést érdemel azon malom, mely Khern mérnök terve 's ügyelete alatt építetett, és 6—8—1200 mérő gabonát hoz évenként.

Rinya: N.-Bajomi, F.- és A.-Seggesd 's N.-Atád sok apróbb vizeiből, nagyobbodó folyócskák-ból Lábodnál válik szembetűnő nagygyá, honnan Csokonya felé megy, 's onnan Babócsa felé fordulván szélesen elterül, 's mocsárt okoz; azonban egy helyen még is összeszorul, hol egy hid vezet az említett régi historiai jelességű városkába, — világos torkolattal Péterhidánál [a' Drávába szakad. Emlékezetes Istvánfi után, mert a' babócsai ostromok leírásában előfordul, sőt Eunuchus török vezér Nádasdy és Zrinyi által itt megszorítva csak nem egész seregével a' mocsárban maradt. Ma már Hunyadi, Széchényi, Festetics, a' korán kihalt Végh család szorgalma által művelt mezei gazdaság tűnik fel a'

csatornák által szabályozott, kiszáritott ingoványok helyén. — Csukáit, rákjait régen Bécsbe hordták, most már a' Somogyiak magok elfogyasztják. —

Almás: a' zseliczi hegyekből, 's leginkább Alma-mellék határán ered: Szigetvárat körülveszi, azután a' Gyöngyös és Okor folyóval Okorág helységénél egyesülvén Baranya megyén által a' Dunába szakad. Nevezetes a' Szoliman-Zrinyi ütközete után, — de még arról is, hogy 1696-ban herczeg Eszterházy Pál, mint magyarországi cs. k. helytartó által Posonyban költ Decretum ezt rendelte Somogy és Baranya közt választó határu, mint feljebb emlitém.

Fekete víz, Csernetz, — vagy Cserna: Czindery' sz.-mihályfai 's a' kincstár' (előbb gr. Batthyáni) birtokain Baranyán keresztül a' Drávába ömlik: az újabb időkben nevezetes árkolási szabályozások történnén a' mocsár alól sok ezer hold meg szabadult, és több helység menekült azon kártól, mellyet ezen víz hirtelen áradásával okozott, — miért is a' köznép szaporu, szopora víznek is nevezi.

Kapos: még időnkben is inkább egy hosszú járhatatlan berket mutatott, mint folyóvizet; még is mind a' történet — mind a' földleírásban ismeretes: Ered puszta Korpád határában, 's ott mindjárt malmokat — bár csekélyeket hajt; Kaposfő, K.-Ujlak, Kaposvár malmai azonban már nagyobbak, 's újabb művek, és szitára is örölnek. — A dicső Mária Theresia alatt szervezte volt a' Kapos megásását Grieger; azonban a' kivitel soká csak egyes oszlott erőkre maradt, mint egyik vagy másik földesurnak ereje 's akarata hozta magával. Herczeg Eszterházy birtokain uradalmi mérnökök, — kivált a' becsületes

svájcezi Brechter — működése alatt szüntelen történtek malom szabályozások, ásások, és mélyebb szűrítő árkok által már 1810—17 körül láttuk, főképp a' kaposvári határban, hogy a' rókák és farkasok menedék helyei, — és a' csak télen nádálásra használtatott berkek, gazdag rétekké, 's majd termékeny szántóföldekké változtak át. Országos kormányi figyelmet ébresztett újra 1825, midőn fehérmegyében a' Sárviz' szabályozása a' Dunáig sikerült: ugyan abban előljárt gr. Zichy Ferencz' es. k. biztossága alatt a' derék Beszédes mérnök, 's ennek működése által jött létre a' költséget szívesen magokra vállalt birtokosok' javára azon szabályozás, melly Kapos-Mérőn alól kezdődve a' kaposvári, keczeli malomnál egész végig Dombovár, Csibrák, Kurd, Szakál, Pinczehely tolnai helységek határán keresztül Némedinél szakad a' Sárvizbe; és a' Kapos mellékét termékeny kukoricza, repce, kolompér földdé átváltóztatta. A' csatorna olly nagy, hogy ué-melly hónapokban esőzés idején kisebb hajót is elbirna, 's már Halász mérnök itt az Eszterházy hg. erdejéből olcsón megvásárolt tűzi bükk-fát Fehér- és Veszprém megyékbe szállított, — melly próba azon óhaj-tást ébreszté a' kebelben, vajha ezen közlekedés a' dunai hajókig több barátokat nyerne: mi a' Sónak a' Sárvizbe s' ennek a' Dunába vezetése által Somogy terméke 's erdeje becsét felemelné. És im 1855-ben már sikerült is a' páratlan Beszédes mérnök által e' vidéknek, és a' közönségnek örökségül hagyott térkép szerint Agárdtól a' szekszárdi határon át a' Sárviz csatornájának a' Dunába vitele, 's midőn már a' bogysiszlói átmetszés is a' magas kormány által nagy erélyességgel egyenes vonalban megtör-

tént, 's majd ha a' kanyarulási Dunavíz elhal (mi által a' gőzhajózás útja 16 ezer ölről 3800 öltre fog leszállni) — 's ez által a' Duna folyama 3 lábotesik: akkor műtani kiszámítás szerint a' Sárviz szabadon befoly a' Dunába, 's ezzel együtt a' Kapos vizét, sőt majd a' Balatonból a' Sió által kivezetendő vizet is felveszi, mi által Somogynak természeti fekvése, közlekedése, úgy kereskedése kiszámíthatlan sokat nyerend.

Igy a' Kapos-berke megásására lett költség gazdag kamatot hoz; emlékezem, hogy Kaposvár Atala, Pula határában egy illy hold föld évi használásaért 10—15—20 frtot p. p. fizettek; közegészségi tekintetben pedig kiszámolhatóan a' siker.

Koppán: azon historiai nevezetesség, melly Koppán helységénél foly át Tolnába, 's ott a' Kapos csatornájával egyesül: alkotják ezen vizet azon több folyócskák, mellyek Bonnya és Acsa közt lévő mély völgyben összefutnak, azután Szorossad felé Koppán alá csergedeznek nagyobb nagyobb folyam-mal, mert e' veszi fel egy oldalról a' bonnyai-, 's más oldalról a' német-egresi, miklósi, s' andocsi határokról jövő patakokat — több apró alig említendő vizekkel együtt.

Berzencze: hasonló nevű m.-város mocsáros határán keresztül foly, és már igen rég' híres malom van rajta, — siet a' Dráva folyó-vizébe.

Zenta malom-vize szobi határba kezdődik, Berzenczén túl a' Drávába szakad.

Sió: Ezen folyó választja el Somogyot Veszprém megyétől, közlekedés van rajta Jut és Maros közt csigás komp segítségével, mellyet ugyan gróf Széchényi család mind két megyében fekvő jóság

's gazdasága érdekében sajátlagosan bir, és tart, — melly azonban az utasoknak is elegendő kényelmes és pontos szolgálatot tesz. Másik derék közlekedés azon hid, melly Batthyáni herczeg által készítve, 's fentartva vám mellett V.-Hidvég és Komárom között a' közönségnek szolgálatjára áll. A' folyó-vizek sorában kell pedig említnem: mert azonkívül, hogy Somogy és Veszprém csucsán Foknál (régen Fuk) a' balatonbóli torkolatja valóban sebes folyót képez, — még belé szakadnak a' somogyi, veszprémi, tolnai térről több apró folyók, míg némedi 's a' gyánti pusztá közt a' kapos-vizével kiegyenlített esettel egyesül, 's aztán Simontornyánál a' Sárvizbe merül.

A' hagyomány sokat tart ezen folyóról: a' börgát Ádánd vidékén igen híres, azt hitték, hogy felül a' gyökerekből és vizi növényekből összenőtt, homokkal, rothadt, állat- 's növényrészekkel egybe-tartott meglábolható nádas alatt egyik partról a' másakra közlekedés volt, mellyen ellenség és zsiványok észrevehetetlenül járhattak. Igaz, hogy van hely, hol igen keskeny a' folyó a' nagy nádas közt, de hogy egyik partról másakra hajó vagy csónak nélkül lehetne menni, — nem tudom.

Az újabb időben a' veszprémi káptalan által ezen folyóra költségesen épített szép kiliti malom csak az emberi művek rövid hatását, 's a' dolgok változandóságát hirdeti: mert a' szabályozás által malom lenni megszűnt, — 's derék gazdasági épületté alakult. Ugyan ez leendő sorsa a' híres mezőkomáromi, 's az ozorai malmoknak is, — ha csak mellécsatorna ásatásával át — 's újra építéséről nem gondoskodnak.

12. §.

T a v a.

Azon egyes tavakat, mellyek e' megye több vidékén vannak, — azonban inkább mocsáros víz-állások mint p. o. a' Nagy-Bajom, Bolhás stb. helységek' határain még sok haszon vehető földet borítanak, — itt nem említem: mert azok most is kiapadnak nagy száraz nyárban; és a' szorgalom, árok-metszés, csapolás által főkép mivel az említett három víz-eset arra irányul szolgálván, csak nem mint szigetben vagyunk most már Somogyunkban, — mind ezek idővel kiszáríttatván, legelőt, rétet és szántóföldet ígérnek; hanem leirom ama világ-szer-te ismert tavunkat: a' B a l a t o n t.

Nevét blata vagy blato álló víz — illyr szóból vevé, alig ha hajdan olly nevezetes volt, millyenné lön Julius Caesar hóditása után a' későbbi nemzeteknél: mert Ptolomaeus, Strabo és Plinius major, vagy Mela meg sem említi azt. Származását Tubero után sokan vulcanicusnak, így a' földön volt gyűlékony anyagok által okozott kitörések, 's hegyek. elsüllyedése, vizek felmerülése által történt változásoknak tulajdonítják: hunc a Christi salutis humanae adventu in agro Sisiensi — Simighiensi — erupisse. — Igaz, hogy a' Zala vizéből eredettnek is mondják némelleyek igen egyszerűen, — sőt tudják, hogy számtalan apró folyók, források szakadnak belé Somogyból és Zalából is; de ha meggondoljuk, hogy medréből a' partokra nagy bőségben magnes-

vas port hány ki, mellyet mi Somogyiak is tentapórnak szoktunk használni; ha tekintjük, hogy főkép Tihany alatt csigái (kecske-köröm) vannak *) melly termékek a' belé folyó vizekben nincsenek; — ha ügyelünk azon hullámozó hánykódásra, mellyet a' legjobban készült hajó is annyira érez, hogy még a' nagy tengeren utazott férfiaknak is émelygést, alélást, gyengébb idegzetű egyéneknek pedig valóságos tengeri-kórt okoz: akkor szabad lesz ezen kellemes fekvésű viznek a' földdel, 's az éggel sajátságos viszonyát sejteni. **)

Sőt mivel a' természet-buvárok, 's közöttök a' derék Leunitz világosan említi, hogy az említett csigák eredetikép csak a' kaspi és fekete tengerben honiak: azért ha azoknak létét az Elbe és Themse folyóvizében úgy magyarázzák is, hogy azok a' hajókhoz ragadva a' tengeren jutottak oda; de azt kérdem Balatonunkba, mellynek most a' tengerrel közvetlen semmi összeköttetése nincs, — honnan jöttek azok??

Meg kell vallanunk, hogy feleletünk, nagy idő, és emberi működések' százados sora borítván homályal e' tárgyat, csak sejdítés lehet! Mert há talán volt is valaha a' Balaton közvetlen érintkezésben a' Dunával, — és a' mint fejditem azon vonalban, mel-

*) *Mytilus polymorphus*, némellyek szerint *Tychogonia Chemnitzii*, *Dreissena polymorpha*, *Congerina triangularis*: Zigeßflauen, Muscheln, besonders die abgeriebenen Schalen von *Congerina triangularis*, kommen häufig am Pfattensee in Ungarn — — vrr. Pirrer Univ.-Lexicon.

**) Julius Caesar idejétől fogva *Lacus Volcae* név alatt ismeri az irodalom; Turóczi azonban *Palatinus* tavának nevezi: *Rex Andreas circa lacum Palatini construxit monasterium in honorem s. Aniani in loco, qui dictus Tihany*; — de Bonfinius e' hibát került, és mindig *lacus Balaton* írja. Pfattensee Pfattensee.

lyet a' 10. §-fusban a' Sió-sárviz — kapos rendezése, és a' Dunába vezetése által korunk előidéz; de miért nem találták hát még eddig a' Dunában, vagy annak partján az említett csigákat? — Ki lehet így mondani, hogy azon csigák mint világos lakói a' tengeri viznek, nem a' Duna folyamán jöttek a' Balatonba, hanem földünk neogenetica alakulásával, (mint egyik jeles tudósunk írja) — „lefolylt a' „viz, kivévén a' legmélyebben fekvő ré- „szeket, hol maiglan is megvan, kisebb „nagyobb tavakat képezvén. Onnét ma- „radhatott a' Balaton, a' Fertő tava“ és a' tengervíz maradásával ennek kérdéses lakosai is itt maradtak. —

A' millyen kellemes nyárban e' vidék, 's a' mennyi éldeletet ad ekkor a' Balatonon hajózni, rajta halászni, madarakra vadászni, épen olly borzasztó, bár magasztos látvány a' zordon télben láthatárunkat meghaladó jég térségét szemlélni: több helyeken egyenesen járnak rajta keresztül gyalog és terhes kocsikon az emberek, ámbár a' nagy repedések (riadásoknak hívják) gyakran estvétől reggelig származva — már sok embert 's lovat kocsistól elnyelt ott, hol egy nappal sőt pár órával előbb még veszély nélkül át lehetett menni. Csak nem egész Európában híres halászatok történnek ilyenkor, midőn 2—3 's több lábnyi vastagságra is befagy a' viz, és a' halászok lyukat vágnak 's hálójókat vetvén 10—15—20 fontos fogásokat mázsa számra huznak ki, melyek a' bécsi 's pesti asztalokon is igen becsesek.

A' langeszü gr. Széchényi István több jeles művei között gőzhajót hozott részvények útján életre, melly derék honi Írónk Kisfaludy nevét viseli: bú-

torozása a' legjobb izléssel, 's a' grófi család nőkezek által készült függönyökkel, rojtokkal ékesítve. Május elejétől fogva szeptemberig a' Balaton hosszát Füredről Keszthelyig, 's onnan Keneséig 's vissza éjjelre Füredre, — naponkint megfutja: von maga után mikor szükség, terhes hajót is, mellyen gabona, gyapju, 's más termékekkel kereskedés indult meg: állapodik Somogy megyében a' szántódi, boglári, fonyódi, kereszturi kikötőkben, a' zalai részen pedig Badacsony alatt.

Ezen közlekedésen kívül van még átjárás Szántodról Tihanyba kompon, — van az ájtatos szerzetnek Ószödről Dörgitsére, 's a' Jankovich családnak Bogláráról a' zalai partra járó hajója, mellyen zalai részre gabonát, 's onnan által követ épületnek szállítanak: végre van a' derék hid Sz.-Györgynél, kezdődván a' szép töltés Battyántól Keszthelyre, gr. Festetics László költségén Khern mérnök ügyessége által építve; ettől vám 's hidpénz is jár a' birtokló uradalomnak, de ezt örömetst fizetjük, ha eszünkbe jut, mikép várapoztattak a' révészek, még pedig természetesen annál tovább, minél rosszabb, szelesebb volt az idő! Emlékezem 1847-be nagy bizottmány utazott le Füredről Kisfaludy gőzössel, e' hid alatt lebukkanva, tovább szemlélni a' Balatont, hol az már csekélyebb és nádasabb: ezen mozgalom után, főkép legujabb időnkben, hol a' közlekedés, — mint a' kereskedés' egyik fő tényezője szaporodék — nem képtelenség reménylenünk, hogy valaha csatorna fog vezetni Kanisáig, hol Somogyból a' vaspályának eddig, 's innen Fiume és Pécs, 's mint Somogy lelkes férfiai épen most mozgatják, Fehérvár felé vitele czélba van véve, mint alább 15. §-ban áll.

13. §.

Szőlőhegyei és termése.

A' megye fekvése szerint elsőben is a' Drávamellékieket említem: így 1. Légrád hegy, melyet Kanisa patakja és Mura folyója választ el Zálától, Croatiától pedig a' Dráva: ezen van a' légrádiak szőlője, mitől tizedet adnak keszthelyi gróf Festetics családnak. Vannak ezen hegynek különféle emelkedései, 's ezek közt nevezetes az, mellyet még most is uj hegynek, vagy a' történetírásban Zrinyi uj hegyének hívnak, melly körül erősség, töltések és sánczok még most is látszanak, 's igen hihető, hogy Kanisa városán innen lévő pusztá Sántz erről neveztetik; — másik emelkedés Földvár: töltéseinek és sánczainak maradványai még világosabban szemlélhetők egész a' Drávaig nyulva; itt van a' Látó homok-hegy, 's ennek szomszédjában a' Sz.-Mihály hegye, melly nevét veszi Sz.-Mihály remetétől, ki a' hegy tetején építván kápolnáját itt alamizsnából élt; itt van a' köznépnél Unom - bánom név alatt ismeretes hegy is.

2. Lejebb a' Dráva felé esik a' zákányi hegy, mellynek jó borát honunkban kellőleg még nem ismerik, noha a' vidéken nagy asztaloknál is becsben van, és a' stajerok jó drágán elhordják: — igen kedves ízű, szesz-gazdag fehér bor ez, 's hiszem, hogy a' bortermesztők ország-szerte figyelmeztetve a' talán létre jövőndő borcsarnok útján ezt ismertetni valakinek ('s talán legelsőben a' derék egyik Korizmitsnak, ki itt gazdatiszt vala) eszébe jut. Most gr.

Zichy család tulajdona, mivel ez utolsó években veszprém püspök korában gr. Zichy Domonkos a' Széchényi családtól, — felét már előbb is birván, — örökre megszerzette,

3. A böhönyi hegy, melly jó és főkép sok vörös bort terem, úgy hogy csak nem minden egyes szőlő-tulajdonos maga szükségén felül adhat el: jelesen pedig a' földes urnak, amaz Nesztor időt élt magyar gazda b. e. Festetics Antal által épített nagyszerű pinczejében 10—12 ezer akója is szokott feküdni: a' nagyobb hordók Antal, Amália, Ágoston, Samuel, Dienes családi neveket viselik; eladásnak kedvező években a' bor' akóját előbb 4—6 fton adták, 's most, midőn honunkban is nagyobb a' bor ára, 10—12 fton elkel az.

4. A' kéthelyi szőlőhegy, nevezetesen Baglyas vidékünkön túl is esmeretes: főkép az uraság derék pinczejéből a' vörös bort — melly a' burgundival vetélkedik — mint napi renden kívüli (extra) csemege-bort távolra is elhordják, 's méltán: mert a' magyar gazdasági évkönyvekben ismeretes Appel tokaji, soproni, sőt rhenusi 's francz honi vesszőket is hordatván azokat rendszeresen ültetve, utódja Hörman, (későbbben a' nádor József ő herczegsége javainak kormányzója) sőt a' mostani gazdatisztség által is okszerűen kezelve — valóban állandó hirt, 's becset tapasztalásunk és meggyőződésünk szerint méltán igényel.

Említést érdemelnek a' marczali, gombai, horváthkúti szőlőhegyek, mellyek borkereskedők előtt ismeretesek, minthogy kedves ízű bortadnak: van itt kék nyelvű fehér, fügér, pandur, vékonyhájú, tök, bajor, rózsa vagy dinka, sőt fekete, karaj, 's kađarka —

igen jó fajú, — melly a' budai kadarkát is felül mulja festő részeivel; kár hogy e' fajok rendszeren külön ültetve nincsenek, sőt más aljassakkal, még az apró csóka szőlővel is vegyítvék; bora azonban még is első rendű e' megyeiek között. — A' Balaton mellékiek közt említést érdemelnek a' fonyódi, *) kishegyi, turi, öszödi, köhegyi, köröshegyi, szamárdi szőlőhegyek: mert a' bornak kedvező években — millyenek voltak 1811, — 1822, — 1834, — 1842 elég bőven, 's olly jó musttal fizettek, mint Veszprém vagy Zala jobb hegyei, és a' borok csak közepszerű gond 's véle bánás által is soká el állottak, 's még most is lehet Szántódon az uradalmi pinczében 20—30 éves borokat találni.

Tolna megye felé fekvő hegyeink is: a' tabi, lullai, kis-szöllősi, sérseghi, döröcskei, szili; ugy a' közepén fekvő karádi, főkép köttsei hegyek igen jó bort teremnek. De különösen meg kell említnem a' baranyai határ felé fekvő hegyeket: berki magas és szép kilátásu Kata-, 's ezzel egy lánczolatban lévő k.-kereszturi, cserénfai, fürteleki szőlőhegyeket: ezekkel együtt jó bor a' sántosi, b.-asszonyfai, szulimáni, mozsgói; de méltó volna a' borkereskedési-világ tüzetes esmeretére a' gálosi, hajmási, — hová b. e. Festetics Lajos Tokajból, Sopronból, sőt olasz és francia országból is nemes faju vesszőket plántált volt: ezekkel vetélkedik a' közel fekvő Simonfa, hol derék Somssich Pálunk budai 's más híres hegyekről szerzett ültetvényekkel már Atyjától is jó karban át-vett szőlő-termésének becsét naponként emeli:

*) Ez, a' hozzá csak 1 mérföldnyire fekvő boglári kopaszhegygyel historiai nevezetesség, mert birta, 's lakta a' híres Magyar Bálint, 's benne tanyáztak Rákóczy csapatjai is.

nem lehet még elhallgatni a' sz.-jakabi, kaposvári, s itt főkép ivánfai, szennai, dadai, szendi, sz.-bene-deki borokat; mind ezen hegyek, mint feljebb is említém, nem igen magasak, de dél-nap-nyugotnak fekszenek. —

14. §.

A' hegyeket alkotó föld és kö .

A' föld többnyire kemény agyag, de a' földtani sejdítésnél több azon tapasztalás, hogy mélyen a' hegyekben többnyire mészkő-fajai fekszenek. Azon hegyek azonban, melyek a' Balaton mellett Fonyódon felül esnek, valóban Bazaltal bővölködnek.

Mit már feljebb 8. § említettem Somogy kövéről, — kevés szorgalom, egyes ügyelet, 's ennek méltánylása azon előítéletet, hogy Somogynak nincs köve, elegendőkép megczáfolja: főkép az 1846-ik évi febr. 3-án tartott megyei nagy gyűlés 677 száma világos rendelete óta, midőn a' fő-orvos évi rendszeres jelentésének 9-ik pontja *) szellemé-

*) — — — Arra azonban figyelmeztetni, a' ts. ns. vármegyét kötelességemnek ismerem, hogy nem csak természet-tudományi, hanem status-gazdasági tekintetben is ügyelettel méltóztassanak lenni azon hegy-domb vonalra, melly Bécztől Hárságy, Kisfalud, Gálos, Sz.-Balázs, Gyarmat, Hagymás, Keresztur felé Kercseligetig nyul, mert ezen határokon, 's nem igen mélyen vannak terméskövek, melyek még ásványtani (mineralogia) tekintetben is alig ismereteseek, de technikai tekintetben kell említenem, hogy magány-gazdaságoknál válukat, csatornákat, ajtó szárákat láttam azon kövekből, — névszerint Hárságyon széles lapos kövekkel van az udvar kirakva, melyek olly tömöttek, hogy a' fedél szeglet csurgása alatt hosszas idők mulva is épek maradtak :

ben végzés jön: „hogyan e részben kellőleg vizsgálódván jelentésöket, figyelve a' kövekhez való juthatás módjára is, annak idejében adják be, — kétségen kívüli dolog ez.

Azon mészkő-fajok példányai, melyeket a' kiküldöttek a' helyszínén ástak — főképen Gálostól $\frac{1}{4}$ óra távolságra eső nagy bükk-fákkal benőtt Cserénfához tartozó domb-szakadásból, a' könyvtárba tétettek: valyon a' következő politikai zavarok alatt vagy után nem hányna-e azt ki az „incuria aetas“ a' gondatlanság? nem tudom. Annyi bizonyos, hogy a' mostani kormány, egyénei hallomás, sőt hivatalos-írományok által is figyelmeztetve e' fontos tárgyra, — az említett helyen köfejtést — kőbánya — nyitattatott, honnan a' gödre — kaposvári vonalra, Kaposvár utcájára az ut-készítéshez szükséges köveket hordják a' helységek, és így Somogy megye, ha csak a' legfelsőbb rétegre elkerülhetetlen szükségesnek nem kívántatik a' baranyai márványkő, most, és majd tulajdon anyagából is készíthet jó utakat, kivált ha még a' Hajmás', Kisfalud', Tót-Keresztur', Fonyód' 's határán lévő köveket is elég figyelemre és haszonra fordítja. Sőt nem hallgatom el, hogy a' kis-bári (apáti) helységbeliek tulajdon, Bonnya és Karád között fekvő határukból hordták meg már 1848-ban a' reájok kivetett ölköveket, melyeket Baranyából kellett volna hordaniok; mit azonban ők nem jelentettek be hivatalo-

száz esetekre rugna, kivált most kereskedést, 's utakat czélba vezető szellemünk idejében, — a' szegény adozó népre a' nyereség, ha Baronya rettentő erőt 's költséget igénylő (Mánfa, Megyefa 's Bükösd felől) kőve nélkül legalább az alsóbb ágyazatokra, el lehetnének. —

san, de én magány-uton a' dolog' bizonyos és világos tudomására jutottam, és tudományos tekintetben, mint a' jövődőségnek talán hasznos dolgot megemlítem.

Somogy földje felszint különbféle alkotó részeire nézve : így N.-Bajom, Csököl, Bukogát, Zenta, N.-Korpád körül 's több más vidékeken folyó homokot látunk ; másutt sárga, sőt csak nem vöröslő agyagot *) kénytelenek a' lakosok nagy szorgalommal trágyázni, és fáradozással művelni ; sok helyeken vegyes az agyag homokkal, még pedig fekete homokkal, melly vegyület a' hanyag gazdát is jól jutalmazza ; 's végre vannak nagyobb kiterjedésű vidékek, hol a' növény 's állat-részek rothadt maradványa, a' televény föld buján termi nem csak a' takarmányt, muhart, hanem a' repezt, kölest, lóhert, de megteremné a' rist is.

15. §.

Kereskedési közlekedése és kereskedése.

A' megyét körülvevő vizeken, Dráván, Balatonon keresztül ember-emlékezetétől fogva voltak, 's vannak hajóval 's egy pár helyen hiddal is közlekedések : így Sztáránál, Dráva Sz.-Mártonnál, Bartsnál Szlavonia Verőcze megyéjébe át : Heresznyénél a' varasdi ezred földére, Dörnyéről — hol még én is igen szép fa-hidra emlékezem, — úgy Légrádnál horváth országba van kompon biztos közlekedés ;

*) Innen van, hogy a' gelenesérck annyi cserép konyha-, asztali- 's ivó-edényeket készítenek, hogy e' tekintetben ritkán szorulnak a' Veszprém megyeiekre.

sőt megyénket csak kis darabon határozó Murán a' kakonyai rév Zala megyébe a' muraközi járásba visz.

A' Balatonon van a' derék keszthelyi hid, van Boglárnál a' Jankovics család, és az ájtatos szerzet öszödi határán Dörgicsére, Szántódnál a' Benedekiek birtokán Tihanyba át-járó derék hajó. Ezen kívül van — mint emlitem — kisfaludi gőzös által igen kellemes érintkezés a' személyekre nézve, melly terheket is szokott 1—2 uszályzó (Schleppschiff) hajókon hordani, szállítani.

A' Kapos csatornáján, melly Baranya és Tolna megyéktől elválasztja Somogyunkat, több derék kőhidakat idézett elő a' szorgalom: így Kaposvárnál Sz.-Jakab felé, Toponár határ szélén az ugy nevezett fészterlaki, — Taszár és Homok közötti, — a' berki kő- és azonkívül több jól készült fahidak megnyiták, 's fentartják a' szorgalomnak az utat.

Jó anyagból készült már régi posta-út azon ország szerte ismeretes vonalon, melly Fehérvár felől Siófoknál a' derék hidon át lépve (itt már a' veszprémi uttal is egyesülve) balaton-melléki posta-utnak neveztetik: keresztül a' szemesi, györki, öreglaki, marczali, nemes-vidi, iháros-berényi, zákányi állomásokon horváth országba vezet. Iháros-Berényben, összejön azon posta vonallal is, melly Kanisárol, Berény-Berzencze-, Babocsa-, Istvándi-, Szigethvár- 's innen már Baranyában Sz.-Lőrincz m.-városokon át Pécsre megy.

Ez előtt 10 évvel a' magas kormány a' török határok felé vezető egyenes vonalról eszmélkedett, és Bécsből Sopronon keresztül Zombornak volt kitűzve a' vonal: ezen két végpont közt fekvő megyéket, 's állomásaikat külügy-minister Metternich herczeg

hivatalából egyén Cs—y hazánk fia Somogy-Baranyára nézve különös figyelemmel megjárta, 's aztán Biringer a' budai cs. k. posta-hivatal kormányzója is egész erélyességgel vizsgálta, 's így e' tágy a' kormányzott helytartó-tanács által pártfogolva minél előbbi sikerésítésül kitüzetett. Azonban a' bekövetkezett forradalom ezt is megakasztotta, — 's csak annak lecsillapítása után 1851-ben sikerült az előbbi irományok útján a' dolgot feléleszteni, és azon soproni posta-ut Somogy határáig az illető megyék viszonyai 's helységei szerint rendeztetvén, itt is Marczali (Keszthelyről) Sörnye, Kaposvár, — a' megyén túl Gödre, és Szék állomásokkal Pécsig életbe lépett, honnan már a' vasut és gőzhajózás által a' világgali egybeköttetés létesülend! De 1856. évi September-től fogva minden héten érkezik csütörtökön viradóra Pestről egy császári szorgalom-kocsi is Kaposvárra, melly pár személyt, málhákat és pénzt hoz, és visz.

Kaposvárt vevén középpontul, a' többi közlekedés ez: K.-Mérő, Kadarkut felé stb. Szigethvárig, Mike, Szulok felé a' Dráva mellékére, — Szomajomnál ezen ut kétfelé térvén, másik fő ága megy N.-Bajomnak, még [pedig kormányilag országos kereskedőutnak határozva. Füred felé Aszalón át vezet egy jó széles — az esős időben agyagos telepe miatt sáros út Mernyének, hol elválva a' kies völgyön Mocsolád és Gamás közt sok munkával készült, nyárfákkal is nagy darabokon beszélt út Turba, 's innen a' nagy homokos mezőn Látrány alatt Rád szép pusztán keresztül Szemesre, 's így a' posta-utra. Mernyéről más két ut megy az erdőkön keresztül, egyik Mocsoládon át Karádnak, másik Ecsenynek, 's így Andocsnak, Tabnak.

Toponár felé régtől fogva erdő-irtásokkal, töl-
tésekkel, több helyeken az ut mellé hárs- vagy
nyárfa ültetvényekkel vezet egy országut Magyar-
Atádnak, Ráksinak, Igálnak, Andocsnak, Tabon
keresztül Ádándnak, 's onnan a' juti kompon át Lep-
sénynek vagy Ságvárnak, Kilitinek 's Foknál a'
posta-utra. Ugyan ebből tér el Toponár végén dél-
nek ismét egy ország-ut, melly Berkin át Atalának,
Dombovárnak 's így Tolna megyébe visz; sőt Or-
cziból kimenve, ezzel csak nem párhuzamban sza-
kad el ismét jártas széles ut Bösünek, Szilnak, más
ága Gellének 's mind e' kettő Tolnába. Posta-ut,
mint emlitém, a' megye szélén, 's másik rövid vonal-
lal (3 állomás) a' megye derekán menvén, az utazás-
posta jó lovakkal vagy tulajdon alkalmatossággal,
vagy fogadott fuvarosokkal történhetik: még eddig
3—4—5 ftért tartással naponkint jó erős két lovat
lehet kapni, ugy szinte a' terheket is p. o. gabonát,
hamuzsirt, nyers bőröket, gubacsot, bort, pálinkát,
mézet, abroncsot, Kanisára, Sopronba, Pécsre, Zá-
grábba, gyaljut Pestre, Bécsbe lehet szállítani. —
Fuvarozó helységek: Juta, Hetes, Aszaló, M.-Egres,
Jád, Faisz, Bize, Marczali, Nikla, Szomajom, Kis-
Bajom, Szabás, Szulok, Csokonya, Lad, Böszenfa,
Andocs, Nágocs, Karád, 's így mindenfelé e' megyé-
ben lovak lévén, az utas nem akad meg. — Mi jö-
vendőt ígérhet Somogyunknak azon szép eszme,
mellynek létesítésére a' köz részvét egyesült, hogy
t. i. Soprontól Kanisáig, 's onnan tovább vasut ké-
szüljön, azt elhatározni nem merem. Azonban sike-
rül vagy nem sikerül az ügyben tett első erélyes lé-
pés? feljegyzem, miről „Magyar Sajtó“ dec. 19.
1855 így ír: „Az ipar- és vállalkozási szellem na-

ponta érezhetőbb hódításokat tesz az ország és nemzet körében. Az első gyűlés, mely folyó hó 18-án a' soprony-n.-kanizsai vaspálya kérdésében Sopronyban tartatott, — a' magyar aristocratia, földbirtokosság és polgári rendnek ismét egy friss koszoruját gyűjtötte egybe, 's a' honnak felvirulását kifejező érdek egység ösztöne egyhangu határozatot hozott létre, — azt t. i. hogy a' gyűlés magát, mint somogy-nagy-kanizsai társaság lényegben megalakultnak nyilvánítá, a' terv részletes kidolgozását azonnal egy választmányra bízván.“

Nékem valóban erős reményem van, hogy a' geographiai fekvés által annyira ajánlott, a' kereskedési nézet szerint óhajtott pályán az illető városok derék előljáróinak buzgó részvétökkel egyesült oly testület, mely herezeg Eszterházi Miklós, gr. Festetics György, gr. Széchényi János és Kálmán, gr. Somogyi, herezeg Batthyáni Fülöp stb. urakkal fénylik, kitűzött czéljában hajótörést nem szenved. —

Az emberi lélek eredeti tulajdonsága szerint a' jóban részt venni kész lévén, — im a' M. S. 24. decemberi ívén már ezt olvastuk: „Somogyban egy társaság van alakulóban, mely a' Pestről Székesfehérvárig viendő vaspálya-vonalt a' Balaton déli oldalán Somogyon keresztül Nagy-Kanizsaig elvezetni óhajtja stb.“ Az illető bizottmány a' ritka tevékenységű 's practikus tapintatu Somssich Miklós elnöklete alatt Kaposváratt alakító gyűlést tartván január hónapban, — hisszük, hogy ezen vonal politikai szemponttal nem ütközik, 's az a' köz-

érdek és részvét által létesülend, sőt akkor a' pécs-kanizsai vonal sem fog elmaradhatni.

Mig munkámon dolgozom, im ilyen czikk jön a' „Pesti Napló“ban f. évi apr. 16-kán: A' „Magyar Sajtó“ — — a' fátyolt lebbenni fel, — — — hogy — — — a' három társulat terveiben és céljában most végkép egyesült, 's a' magas kormánytól a' következő vonalokra fog a' napokban engedélyt nyerni:

a) Bécsből Sopronyon keresztül Pécs felé; b) Szönyből Fehérváron át, 's ha technikai vagy téri nehézségek nem akadályozzák, Pécsen keresztül Eszékig, Zimony felé; c) Budáról N.-Kanizsán keresztül Pöltschachig Stajerországban.

A' mint magány uton is tudom, még nem hamar lesz eldöntve, valyon ezen út a' balatoni, somogyi vagy veszprém-zalai oldalon viendő-e? én erősen hiszem, hogy Somogyban a' Balaton melletti téregyenesség, a' Somogyból millio' forintra hágó kereskedelmi gabona, mintegy 12,000 mázsa gyapju, és temérdek dohányt előnyt adnak Veszprém vidéke fölött, és e' földfekvésen 's termelésen alapuló közbenjárásuk Somssich Miklós, József, Pál, ugyan Jankovics László, Kund Vincze és Satzger megbizottaknak, siker nélkül nem maradhat. Ha csak világszertei és strategiai nézetek után a' balatoni mind két oldal mellőzésével Fehérvárról egyenesen Simon-tornya, Dombóvár felé Kaposvárnak 's ugy Somogyon keresztül, (a pécs-kanizsai vonallal valahol egyesülve) Kanizsáig nem állapítatik, 's készítetik a' vonal.

16. §.

Termesztménye 's tényező kereskedése.

Kereskedése illy eszközöknél fogva Somogynak van, és termesztő lévén szorgalma' gyümölcsét naponkint mindinkább élvezi: ön szükségén túl termeszt gabonát minden földbirtokos, kinek 3—5 száz holdnyi birtoka van, de a' nagyobb uradalmak évenként 3—5—10 ezer mérő gabonát is adnak el; ügyelnek pedig a' gabona tisztaságára, és aczélosságára, 's így nehézségére: én több helyen különböző években láttam a' gabona nehézségét vizsgáltatni, 's úgy tudom, hogy egy p. mérő buza nyom 80—85 sőt 90 fontot is. A' rozs — az egész megyében általánosan, — kiváltkép a' homokos vagy ellenkezőleg kemény agyagos földön a' köz-nép' táplálmánya, az uradalmak termesztik nagy bőségben és a' kanizsai, veszprémi, keszthelyi piacon jó áron kel, sőt a' stájerok magok is eljönnek 's nagy terhes kocsijokon elhordják azt.

Az árpának külömbféle fajai vannak művelésben: az őszi többnyire házi szükségre, sertvés-hizlalásra vagy darálva szarvas marha-étetésre elfogy; a' tavaszt közönségesen ser- vagy szesz-főzésre felhasználják.

Zab annyi terem, hogy a' sok lótartás mellett kereskedésbe is jut; sőt hajdinát (tatárka, hariska, pohánka) is vetnek, kivált a' kaposi és szigeti járásban, mi a' marha-tartásnál a' több gabona-neműeket pótolja, 's kivált dolgozó lovaknál abrakul szolgál; de kásának készítve, mit Toponár körül

és a' Dráva vidékén jól értenek — asztali eledel és a' köznépnek nevezetes táplálmánya.

Kukoricza különbféle faját nagy figyelemmel termesztnek a' gazdák, 's nagy mennyiséggel fordítanak a' kereskedésre; házi szükségen, hizlaláson, szeszgyártáson kívül többnyire a' rozs és árpa közötti áron hordják el a' kereskedők.

Kolompér ámbár néhány évvel ez előtt annak rothasztó-betegsége sokakat megijesztett volt, — olly közönségessé lön, hogy a' szegényebbek ön házi szükségükre, a' gazdagok szesz-gyárhoz egész táblákat vetnek.

Termeszt a' somogyi ember földmivelés útján különbféle főzeléket: paszulyt, *) (phaseolus) babot sokféle váltványaival, lencsét, (Ervum lens) borsót, (cicer) kölest, káposztát, sárga répát stb. vetyeményeket, annyit mennyire szüksége van. Naponként inkább ismeri, 's keresi a' takarmány növényeket: u. m. a' répának különbféle fajait: a' burgundi (beta cicla, Runkelrübe, Zuckerrübe), a' karó- (B. napus), a' kerek-répát (B. rapa), — a' bükkönyt, a' mohart: a' legközönségesb telkes gazdának van, bárha kis darabon is lóhere (trifolium), melly gyökereit mélyen bocsátja, és valamint több esztendőig él, úgy majustól fogva novemberig nyáron át többször lehet kaszálni, a' gombos- kivált a' piros lóhert pedig a' váltógazdaságban nem is nélkülözik, és nagy táblánként vetik a' tehetősek tisztán, vagy árpa, és zab közibe. Ritkább szorgalmu gazdáknál látni spanyol-lóhert, es parsette — a' sovány, hegyes helyen is diszló lóperjét, — macskafarkuperje stb. —

*) mit hibásan borsónak nevez.

Ez alkalommal, 's helyen ennyit mondani, hol a' termékekről mint gazdasági 's aztán kereskedelmi cikkről van szó, elég; de érdemes a' növényeket füvészetileg is leírni, mint ezt más legtöbb tájékirók (Topographusok) teszik: a' naponként ébredező természet-tudomány eránti szeretet, az értelmiség utján folyvást haladó mező-gazdaság ez által nyerhet, sőt egyéneinkben is, a' növények' ismerhetésére vágy ébredhet. Nehogy pedig az eszmék összefüggését, mennyiben azok társadalmi viszonyunkban gyökereznek félbe szakaszszam, — a' füvek ismertetének alább egy szakaszt adni szándékom.

Gyapju: birodalom-szerte ismeretes már rég' a' gr. Hunyadyak, hg. Eszterházy, gróf Széchényi, 's gróf Festetics, 's nemes Festetics család gyapjuja mind mennyiség, mind finomságra nézve, mit bizonyít az, hogy a' legközelebbi években 1 mázsa 160—200 frt. B. W. kelt el; de vannak még számos birtokosok, kik bár kevesebb, de nem alábbvaló juhot tenyésztének, és részint honi, részint külföldi drága kosokat szerezvén ezen áru-cikk fel emelésében az idő és kereskedelmi viszonyokat szemők előtt tartva haladnak; megemlitendők: Czindery László, büsüi Gaál, bogáthi gr. Zichy, sárdi 's miki Somssichok, faiszi Kund, györki Jankovich, iháros-berényi Inkeyek, Siskovits, Sárközy stb.

Atalában kinek 3—5 százsz holdja van, somgyi közszellem szerint a' juh tenyésztést úgy tekintí, mint pénzt hozó és a' gazdálkodási körlánczban, főkép trágya miatt első tényezőt.

Gubacs: igen természetes, hogy hol sok tölgy-és cserfa-erdő van, ott az időjárás sok gubacsot is szül. —

Leginkább az izraeliták bérlelik ki e' termékre nézve az erdőket, hetekig őriztetik és lassanként a' mint hullanak gubók, szedetik e' nevezetes kereskedelmi cikket. —

Tűzi-fával a' kereskedés még kevésbé élénk: legfeljebb helyben veszik azt, különösen mező-városainkban azon lakosok, kiknek vonos marhájuk nincs. Volt idő, hogy irtás vagy ország-ut készítése (alléek vágása) alkalmával helyben az erdőn 20—30 kron adták ölet, most azonban az erdőn öle 1—2 ft. p. p.: be szállítva m.-városokban öle jön 6—8—10 ft. p. p. a' mint valaki távolról kapja, vagy a' bükk-, cser-, gyertyánfát választja.

Épületfa malmoknak, nehéz fedélnek, vagy megfordítva is paraszt házaknak tölgy-, cser-, kiválogatva szil-, nyár-, körösfá elég van; szebb épületekre rendesen fenyőfát szoktak használni, mit herczeg Eszterházy, Festetitsek, Igmandi és Somssichok erdeiben találni. Azonban mivel az említett urak erdejöket részint kimélik, részint jó vastag szálfákat nehéz kapni, — jutalmasan szokták az épületfát Mohácsról többek, a' Babócsa járásiak Bartsról, Domboruról, az igali járási lakosok Tolnárol, Adonyból szállítani. —

Deszka-metszőgép több helyen van a' malommal összekötve, 's a' közel lévő vidékre kereskedést is üznek vele; legtöbbet adnak el Czindery' sz.-mihályfai uradalmában, hol zséndelyt is készítenek ön szükségökön túl. — Hordó dongák több részein a' megyének olly mennyiségben készülnek, hogy szomszéd megyékbe is hordják azokat.

Bor: mint a' 13. §fusból kitetszik a' megyei lakosság szükségén felül terem és elhordják azt

Stajerba, Vas- és Sopron megyékbe, — a' balaton-mellékieket Pest felé: különösen a' kéthelyi, böhönyei vörös bor akója elmegy 6—8—12 pftért; — és ha azon közlekedés létre jön, melyet a' már említett 's czélba vett hajózás és gőzkocsizás ígérnek: úgy a' somogyi borok termesztői is jobb kezelésre ösztönöztetve világszerte megmérközhetnek. Nevezetes az tudományos tekintetben, hogy az igen tudós Oláh Miklós, esztergomi érsek Pest városa leírásában azt mondja „Pesthum civitatis vinis exoticis non Sirmiis modo — — — sed et Baronianis, Somodianis celebris.“ *)

A' kereskedésben kiváltképen igaz: „ignoti nulla cupido“ mit nem ismernek, nem keresik. **) Többször lett már valami eset — mint emberi számolás által hiressé!

Pálinkát készítenek szilvából, 's égetnek szeszt több gyárakban burgonyából, árpa vagy kukoricadarával a' vegytan gyakorlati szabálya szerint. Éget pedig majd minden faluban a' zsidó régi egyszerű módja szerint törköly- és szilvából: a' művelt gazdaság elvei szerint dolgozó szesz-gyár van Faiszon,

*) Vineas tamen 1241° a' Tartaris desolutas et per Belam 4 no vitus implantatas.

**) Eszembe jut, hogy 1562-ben tridenti zsinatban bibornok Draskovics György pécsi püspök, magyarország részéről megjelenvén, — midőn a' nagy asztalnál (mint szokott lenni) egyik a campagni, másképp a' lachryma christi stb. bort dicsernék, — az említett magyar fő-pap ur pedig szokása szerint honi bort vívén magával, 's azt minden más külföldi borok mellett is használván, — abból megkínálta a' szentséges atyát is; midőn pedig ez tetszéssel kérdezné, hol termett ez a' nektár? Draskovitsunk felelé Tallyán; akkor a' pápa költői szellemre ragdattva, így szólala meg: „Summum Pontificem Talia vina decent.“ —

Berkiben, Maróthon Szilban, gr. Hunyadyak, Bálványáson Satzger birtokában, és ezt részint Pestre, részint egyenesen Fiumeba, Bécsbe, szokták jó áron eladni. —

Van tehát Somogy népének bora, pálinkája, söre, és nem kénytelen némelly külföldi tartományink példájára alma- vagy körtvély-bort készíteni: ezen gyümölcsből inkább házi szükségre ecetet készítenek, megtörik t. i. azt kötissal, azután nyitott fadényben vizet töltenek reá, és ezt róla, némellykor reá újra vizet töltvén, leszáradni se hagyják, 's mikor elég savanyu lesajtolják, és kétfenekü aknával 's csaplyukkal ellátott hordóban elteszik. Csupán a' munkások számára készítenek némelly vidéken a' lesajtolt törkölyre vizet töltvén lörét vagy csigert (Caner, Tresterwein), — és igen ritka házaknál megmaradt még a' nyírvíz készítése: megfújják tavasszal a' nyírfát 's bővön folyó édes nedvétseprüs borra töltve, vagy a' nélkül is hordóra teszik és a' meleg nyárban mint hűtő italt használják.

Repcze-olaj, — miután a' dió-, mák-, tányérvirág-, tökmag-olaj, csak a' természetők asztalára jön, — olly bőségben készül Kaposvárott, Mernyén stb., hogy némelly kereskedő évenként 5—6 száz mázsát szállít Kanizsára, Sopronba, Varasdra. Ezen üzlet is leginkább az izraeliták kezében van, kik a' természetöktől a' repcze' mérőjét 5—6 pftért összeveszik, 's ki-ütik, a' maradék pogácsát a' marhának eledelül adják. Kisebbszerű olaj-malom csak nem minden faluban van, mi azonban csak a' lakosok házi szükségét látja el.

Degecz vagy kalamász készül a' szurokfenyőfa égetése által a' hg. Eszterházy, a' Biedermann mos-

gói, és Festetits bőszenfai erdejében; és kivált a' bőszenfai tehetős lakosok messze üznek azzal kereskedést, de benn a' megyében is sok majorokban azzal kenik a' béresszekrek tengelyeit.

Széna aránylag a' marha számához mindig elég terem, több helyeken azonban azt szalmával vegyíteni szokták téli takarmányul, — össze rázva, vagy szecskának metszve 's annak módja szerint sós-vízzel fülesztve. A' szalmát részint kérébe kötve mint zsuppot épületek fedésére, részint az istállóban aljatzatra használják, 's így trágyának a' termesztő kezében marad, még akkor is, ha katona-tartásra a' kincstár vásárolja azt meg szállítók (Lieferantok) által. — Görgeteg táján telepedett meg egy honfi, ki szalma székeket és pedig igen csinosokat, fáját jól pallérozva és szalmáját különféle színre festve, készít és árul. —

Fonnak vesszőkből kézi kosarokat Marczalitáján, Sámsonban, sőt utazó kocsikba való kasokat is, egynek ára 5—7—10 ft. p.

A' gyékénynyel is van kereskedés: magok a' somogyiak kevésbé foglalkoznak vele, inkább a' baranyaiak, kik gyékényeket is készítenek; egy-szersmind kádároknek is szükséges kákát vágnak, 's hordanak el.

Gyümölcs terem elég, 's a' mit pálinkának nem égetnek meg, aszalva Sopronba, Pestre viszik el; — alma, körtvély nyersen egész télen át is van; ősszel némelly uradalmaknál a' fán adják el, mérőjét a' gyümölcs-termésnek kedvező évekhez képest 30 kr. — 3 pftig: bár nagyobb szorgalommal szedve a' zuzástól őriznék! A' kéthelyi, hárságyi, babócsai, csurgói. gyümölcs bár melly kiállításon is figyelmet érdemelne.

Gesztenye a' szőlőhegyeken van, de leghiresebb az ih.-berényi vidéken termő. A' sulymot (trapa natans, vizi dió) is meg lehet említeni, melly a' vizben, kivált a' Balaton vidéken terem, 's a' kik esmerik, épen úgy megfőzik és eszik, mint a' gesztenyét.

Dohány ezen nevezetes áru-cikk, — melly ujabb időben kincstári egyedáruságba jutott — Somognak száz ezreket adott előbb: Szulok lakosai ezen szorgalom ágával hasznos kereskedést is űztek, úgy hogy egy gazda 10—20—30 ezer ft. értéket is képes volt szerezni.

Kender, len az egész megyében annyi terem, hogy a' föld népe fehér ruha', ágynemű', — sőt festetve az asszonyi köteny', szoknya' dolgában is más-hová nem szorul: kötéljártók a' gazdasághoz és az építésnél szükséges különféle köteleket istrángokat készítenek, 's még is kivált Csököl vidékről Baranya és Zala megyébe igen nagy mennyiségű lent elhordanak.

Méz és viasz azon szorgalom' sikere, melly ártatlan falusi foglalkozása, mulatsága a' plebánosnak, predikátornak, 's kisebb földbirtokosoknak, sőt jövedelmező gazdasági cikk is, midőn a' tehetősebbek méhes-kertjüket nagy figyelemmel ápolják. A' méznek mázsája 30—32 pfttal kél el, és Pestre, Sopronba, Zágrábba hordják. —

A' viaszból gyertyák készülnek, nem csak a' templomok', hanem magány házak' számára is, — mert vannak mező-vásosainkban úgy nevezett bábosok — viasz-gyertya öntéssel foglalkozók, kik ebből tisztességesen élnek.

Márcz vagy méhsert is a' mézből készítnek, és vásárokon árulják, — melegben az egészség rovására!

Nyers bőrrel üznek kereskedést, — azon kívül mit a' timárok, szijgyártók és cserző vargák készítenek, a' Dunára, és Sopron felé: — nevezetesen a' birka-bőrök nagy kereskedési cikket alkotnak, — 's nem csak a' mészárszékeken vágott — hanem gyakran nagy majorokban járvány betegség által nagy számmal elhulló birkák bőre mind kereskedésbe jutnak. —

Még emlékezem, hogy vidra-bőröket is, melyek igen tartós és szép prémeket adnak — a' Kapos, Rinya, — és a' Balaton vidékén árulgattak, valamint a' vadászattal lőtt őzek', szarvasok' bőrét kesztyű- 's lepedőnek, a' nyulakét, szőrét meghagyva béllésnek, sapkáknak stb. használják.

Szarvas marhája annyi van, hogy a' köznép is hizlal, kivált Csököl táján, és a' Balaton vidékén, de főképp a' birtokos uraságok tavaszonkint csapattokat adnak el a' soproni, bécsi kereskedőknek.

Méltó megemlíteni n. boronkai telkes gazdát, ki két évek alatt is kedv-töltve hizlal 1—2 pár ökröt, melyek csak nem vetélkednek a' fényes kiállításokra jutott ökrök' nehézségével.

Sertvése száma egy időben kisebbedett, midőn a' birkatenyésztési buzgóság miatt, ennek tartása a' nagy uradalmak tenyésztés-sorából ki maradt, 's tudom, hogy házi szükségre sok gazda mázsa-számra hordatott távoli vidékről, Bácskából, Pestről, Debreczenből zsirt, 's kocsikenőháját; de ujabban ismét kezdik átlátni, hogy a' föld minéműségéhez képest annak sem kell a' mező-gazdaságnál hiányozni. A' szegényebbek mindig nevelnek annyit, mennyi háztartásukra elég, sőt erdős vidékeken p. o. az igali, karádi járásban különösen pedig a' Dráva-

melléken kereskedésbe is jut, midőn ősszel, tavasszal a' Sopron vidékiek felkeresik, és elhajtják.

Hízott ürje nevezetes hasznot hoz a' birka-tenyésztő gazdának. — Kecskét és számárt keveset tart Somogy népe; amazt a' szegényebbek tejéért, ezt leginkább a' pásztorok butyor hordás végett tartják. —

Vadja: öz, dāmvad, nyul a' hg. Eszterházy, a' Festetitsek, Hunyadyak, Széchényiek birtokain bőségben van; volt vaddisznó is, de most már ritkább, — 's találni szarvasokat is (*Cervus elephas* *Sirfch.*) mellyek kivált a' Tolna megye felé fekvő erdőkben, 's onnan távolabbra is elkóborolnak a' híres tamási vadas kertből.

Ez uttal érintem még, bár nem rendszeres állattanilag (mert illy előadás tehetségemen, és czélomon kívül van) azon különféle rendű vagy osztályú állatokat, mellyek megyénkben részént vadon, szabadon, — részént ház-tartás és gond által tenyésznek, —

Gyakran lehet löni rókát, borzot, farkast, vadmacskát, de medvét soha se, — 's most már ritkábban lehet találni vidrát (*lutra*), mellynek láb-ujjai úszóhártyákkal lévén ellátva inkább vízi-állat, 's halakkal él; azonban husa jó, bőre pedig igen tartós, és szép prémet ad, mint említők. Az apró evetféle rágsálók (*sciurina*) közül ismerem megyénkben a' közönséges — a' repülő — és mogyoró mókust, mellyek leginkább fákon laknak; láttam néhány (*sciurus glis*) pölét, mellyek a' földön, 's benn a' földben laknak; láttam ürgéket homokos földeinken, kivált száraz nyárban, — tövises vagy sül disznót is ritkábban; vannak a' házak, 's istállók körül

tyuk pusztító görények, — menyétek; — szaporítatnak a' tengeri nyulak (*lepus cuniculus*); végre ismerjük a' házi és erdei egeret, és a' közönséges vakondot, melly réteinken, 's gabonaföldeinken sok alkalmatlanságot okoz.

A' baromfit megvenni, 's érette pénzt hozni ősszel, 's tavasszal faluzik a' soproni, bécsi tikász; ad egy pár csibéért 30—40 krt., egy pár kappanért, kakasért 1 ftot, és a' szép pulykáért 2—3 ftot c, p. Dícséretes megemlítést érdemelnek a' házi gazdaszonyok e' tekintetben: én láttam több apróbb házaknál 50—60 pulykát, és számtalan sok ludat, réczét. — A' többi madarakkal, — mellyek vadon fellelte nagy számmal, de szorgalommal nevelve is mint: a' gyöngytyuk, fogoly, fáczán némelly uradalmakban ápoltatnak, — kereskedés nincs; hanem a' lakosok, kiknek multságok, 's falusi foglalkozásuk a' vadászat, ismerik a' házi, vagy szelid galambon kívül az örvöst (*columba palumbus*), vadgalambot (*C. oenas*) gerliczét; a' fajdtyukot, 's a' drávai nagy erdőkben a' császármadarat (*tetrao bonasia*); a' csapatokban, foltokban egy kakas által vezettetni szokott foglyokat, és fürjeket; 's lehet látni némelly udvarházak körül multságul, de nem ételül szolgáló pávákat. —

A' gázlók közül ismerjük Somogyban mint bujdosó, de a' tavak mellett némellykor leszálló, és lövés alá is jövő tűzokat (*otis tarda*), a' darvakat, a' közönséges szürke, 's ritkán, de még is található fémér gémet (*ardea aegretta*), melly a' szép kócsag tolat is adja; némellyek mondják, hogy nagyobb berkes, nádas vidéken látták a' dobos gémet, vagy bölömbikát (A: *stellaris*), melly így neveztetik azon

erős bögő forma hangról, mit hosszú órrát a' vízbe dugva ád. A' gólya falusi házi barátunk, 's mindenki ismeri, a' kanálos gém azonban ritkább. A' Balaton körül van sok vad lud, récze, bibicz, vagy libucz, mellyek a' víz felett, 's körül repdesnek a' nevezetes vihardadással együtt (procellária): minden nagyobb 's kisebb tavakon szárcsa, vagy vizi-tyuk (fulica atra), — emlékezem, midőn a' kapos-csatorna megnyitása után a' berkek kiszáradván felhőkép repdesett, hogy egy puskás százankint lőtte ezen némelleyenek igen kedves bőjti madarat.

Ismerjük a' fecskének három faját, u. m. füstös-, házi-, parti-fecskét, mellyeket bár télre meleg tartományokba költözőknek, és a' tavasz kedves hirnökeinek tartanak sokan, de én télen által is tapasztaltam az említett fajokat nálunk.

Ki nem ügylet a' verebekre, csizekre, tenge-liczekre, sármányokra, (szántómadár) pintyekre, kenderikékre. 's honi madáraink között a' legkisebb ökör-szemre, — királykára, — vagy á' rigó különbféle fajára, mint a' sárga, — aranybegy, lép-, fenyő-, énekes-, fekete-rigóra; hányszor töltötte be fáradt keblünket est-szürkületkor a' csalogány, a' fülemile bájos énekével? 's hányszor ébreszti napi munkájára a' szorgalmas gazdát hajnalt üdvözlő hangicsálásával?

A' ragadozók közül méltán megemlítjük a' sast, vércsét, héját, karvalyt, kányát, 's a' bagoly különbféle fajait: a' füles — nagy erdőkben, a' kuvik — halálmadár csuvis a' templom-héja, 's elhagyott kastélyok teteje alatt lakó baglyot. Mindenki ismeri a' szajkót, szarkát, seregélyt, csókát, varjut, 's a' kisebbeket megtámadó hollót.

El ne felejtjük a' kakukot, a' zöld, és tarka harkályt, a' bubos bankát, babukát. —

Halkereskedés a' Balaton fogasán kívül, figyelmet alig érdemel; de ez sorra a' határ' 's így viz-birtoknak, melly az innenső partról a' vízközepéig terjed, fekvése szerint többnyire arendás-halászkod' kezén van, és ezek Pestig, Bécsig szállítják az igen becses halat. A' megyeiek ön számukra fognak a' Balaton bozótos vidékén sok csukát, 's potykát, melly gyakran sár izü, de fognak a' Dráva tiszta vizében igen jó izüeket, sőt süllöket is, mellyek a' balatoniakkal nem nagyságukra, de izükre vetelkednek, — czompókat, kárászkodat, pisztrángokat, (salmo, Forellen) is.

Rák olly mesés nagyságú — millyeneket szétküldözve Bécsig a' hagyomány beszél — nincs; de nyárban rákot, télben csikot Somogy lakosai, — bár a' vizek lecsapolásától fogva kevesebbet, — esznek.

17. §.

Szenvedő kereskedése.

Az említettek tényező-kereskedését teszik Somogynak; ellenben kiad sóért igen sok pénzt: vannak uradalmak, mellyekben 100—200 mázsa elkél évenként 's a' népnél annyira szokásban van annak használata, hogy a' legszegényebb is majd a' kenyérnek is eleibe teszi: mert ha történik, hogy kenyere nincs, kolompérjához vagy hajdina kásájához is adja azt, 's megelégszik.

Vasat, abroncsokat, kocsihoz való szögeket, tengelyeket, — különbféle gazdasági eszközkhöz rudakat, kapákat, ásókat, fejszéket Grätzből — 's mióta a' pécsi vashámor jobb vasat készít (mert eleinte ólom-lágy volt) Pécsről, — nagyobb gazdasági gépeket Pestről, Bécsből szokott Somogy népe venni, 's tengelyen egyenesen, vagy a' Dunán Tolnáig, Mohácsig szállítani.

Lábbelieket, közönséges csizmákat, sarukat, bocskorokat készítenek ugyan benn a' megyében, de fényüzetű férfi- és női czipőket, topánokat — a' több gyolcs, pamut, gyapju, selyem kelmékkel együtt a bolti kereskedők időközönként Sopronból, Bécsből, Pestről szállítanak. Illyen bolt csak nem minden nagyobbacska faluban van egy, de a' mező-városokban naponként már csak nem a' szükségesen túl szaporodik: Kaposvárott 6—8, Marczaliban négy, Tabon számtalan, és Szigetvárott évről évre több több nyílik. —

Kávét, hollandi- vagy orosz theat is nagy mennyiségben elárulnak Kaposvárott, Marczaliban, — noha az uraságok többnyire nagy városokból látják el ezekkel asztalukat. Vannak más mező-városainkban is boltok, mellyekben több fűszerekkel együtt ezen czikkeket is kapni.

18. §.

G y á r a i.

Szeszgyárak az újabb időkben, mint feljebb említém, számosan vannak, 's ámbár ezen foglalkozás, a' véle járó sokféle költség miatt is változó, és békesség alatt igen csekély hasznót hoz pénzben; de a' jó trágya szaporitást, 's az igás-marha táplálását, sőt hizlalását számolván gazdáink, e' nemű gyárok a' megyében szaporodnak.

A' lisztörlő-malmokat is itt lehet említnem: mert a' csak nem minden nagyobb helységben létező száraz-, és az apróbb folyóvizeken, — kiváltkép a' Dráván számos vizi-malmokon kívül, van szélmalom L.-Tótiban, 's készül gőzmalom Faiszon, Hár-ságyon. —

Salétrom-főzést, több vidékeken kísérlettek, és még most is több kisebb birtokosok is foglalkoznak azzal, — dé kevés eredménnyel.

Üveget táblákban, 's mindenféle edények alakjában készítenek Sz.-Mihályfán — Czindery-, és Lukafán — elébb Battyháni, most Biedermann birtokán; volt még egy Sz.-Lukán, Festetitsek Galosfájához tartozó pusztán, de ez megszűnt. — Ugyan Lukafán Szvetkovits haszonbérő erőyesen kezdte a' porcellan készitést; 's én láttam ott készült szép erős edényeket; de kivált a' kova-kő' messze léte, 's más akadályok miatt (a' mint hallom) ezen foglalkozás félbeszakada.

Posztógyár most nincs: volt egy a' megyeházban, melly minden kamat reménysége nélkül csupán

a' rabok javító foglalkozását czélozva az emberiség eszméjétől ihletett részvényes társulat ügyekezete által néhány évekig fenállott, és igen jó pokróczokat, 's különbféle posztókat készített, úgy hogy nyilvános árverésen pesti kereskedőkkel is megmért között, 's a' megyei szolgák számára elegendő, a' szükséges különbféle színre festett posztót *) jutányosan adhatott; azonban ez a' forradalmi keserű mozgalom által úgy meg károsított, hogy megakadt és a' társaság 1854-ben feloszlott; derék, és nagy gonddal készült kallója mérséklett áron herczeg Eszterházy-nak, ki a' helyet, és rétjein ált vezetett fiók csatornát a' jó czélra engedte volt — saját birtokába jött, több eszközei, fonó- és szövő székeivel együtt pusztulásra jutottak. **)

19. §.

Mesteremberek, — művészek.

Mesteremberek: posztó-, szürszabó kivált Nagy-Atádon, Csurgón, Marczaliban, Kaposvárott haszonnal üzi foglalkozását, 's vásárokon is eljár; de a' szürposztót leginkább a' Veszprém megyei csapóktól szerzik egész Somogyban.

Magyar- és német csizma-varrók, szücsök, gombkötők, takácsok elegen vannak, — sőt csak nem minden háziasszony maga is sző, — kerégyártók, nyergesek, szíjgártók, timárok, cserzők, a' cselédek saruját varró, — 's még fényüzési

*) 1847. oct. 1-én tart. áresőkentés-utján 600 rőföt,

**) Selyemtenyésztésre még csak annyi van tőve, hogy közigazgatási ügyelet alatt szederjék neveltetnek, és olesó áron kaphatók.

vargák, csizmadiák; vannak m.-városainkban bádogosok, rézművesek, kovácsok, lakatosok, kések, nevezetesen Csurgón igen jó asztali-kések, 's még légrádi bicsakok is igen jók készülnek; találni szobafestőket, — kik vászonneműeket festnek N.-Atádon, Szigetvárott, Sárdon, Kaposvárott, festő név alatt magokat jól bíró lakósok.

Kőművesek, ácsok a' mező-városokban vannak, mint kéményseprők is, kik a' megyei szükségét fedezik, — mindazáltal a' nagyobb épületek tervei Pécsen, Buda-Pesten, 's Bécsben is készíttetnek.

Vannak könyvkötők Kaposvárott, Csurgón, Marczaliban, kik a' megyében vásárookra járnak, és az imádságos- énekes könyvön és kalendariumon kívül az újabb magyar könyveket az iskolaiakkal együtt árulják.

Művészet: van egy könyvnyomtató-intézet is, melly a' megye védelme alatt felsőbb kormányi engedelemmel keletkezett, és a' megye rendelményeit 's a' szükséges irományokat a' fő-jegyzői-hivatal könnyebbségére nyomtatta; ezen czéllal a' mostani kormány is a' főnökség' könnyebbségére a' megyei épületben oltalma alatt tartja ezt.

Az iskolák helyén 's nagyobb úri házaknál lehet találni rajz- és festész-mestereket, kik amott nyilván, itt magányosan az ifju kebelben az építészet 's festői művészet eránt kedvet ébresztenék. Itt kapott szikrát jeles Zichynkben amaz festői tehetség, melly majd lángba ment, 's derék honfiunkat a' fényes pétervári udvarhoz vitte; így lön az Andocson született Kukurelli a' nagy K o p á c s y' védenczévé, 's olasz-honban tett tapasztalásai után jeles arczkép-festővé.

20. §.

Mezőgazdasági műveltség.

A' gazdasági műveltséget tekintve, hizelgés nélkül szólva, Somogy egy a' legelső megyék közül országunkban; a' köznép ugyan a' három nyomást, és három szántást követi az őszi vetésnél, — de legtöbb földesuraknál a' váltó-gazdaság 4—6—10 évekre van rendezve. Feljebb a' kereskedésről szóló §-ban vannak említve a' termékek, — de leginkább a' szorgalom, az értelmiség, a' természet-tudománynak, a' gépeknek a' mező-gazdaságbani alkalmazása jellemzik azon eszmét, mellyről itt említést tenni helyén van; a' szántó és vető-, a' soros ekék, boronák, hengerek, a' rét-tisztító, széna-gyűjtő, szecskametsző, arató, cséplő, kukoricza-morzsoló gépek, naponként ismeretesebbek lesznek: példával megy most e' tekintetben elő báró Sina, kinek simongáti uradalmaiban használatban vannak ezek közül mind azok, mellyek kivált az európai fővárosokban, 's hazánkban is a' kiállítások' — amaz főbb közlekedés' útján ismeretesebbé lettek. Elöl jártak már e' tekintetben gr. Hunyadyak, ama sok ideig Lengyeltótiban volt haszonbérelő, felejtethlen szives vendégszerető báró Fechtig, és erélyesen működnek legujabb Csapody-féle jószág' megvásárlása által Bálványoson Satzger, és Adándon gr. Wickenburg birtokosok, 's ezek' példájára kisebb gazdaszatoknál is megszerezvék már nem csak a' különbféle ekék, hanem cséplő-gépek 's többek is: általjában, főkép az urbéri munka megszüntével a'

napszám' drágasága, — mi idejében nem is kapható — felébresztette az egész közönséget, 's most már honi gépészeink is külföld mintájára mindent készíteni képesek lévén, a' gazdák Pestről, Sopronból, — 's némellyek Bécsből sőt Londonból gépeket szereznek.

A' birkatenyésztés, — nagy virágzásban van: ez előtt 30—40 évvel gr. Hunyadyak kormányzója Appel ment elő ebben is példával, és illő áron juttatni kost, anyát, 's bárányt a' többi birtokosoknak, az uradalom dicséretes elve volt; azonban hoztak Cseh-, Morva-, sőt Szászországból is anyákat a' sárdi és miki Somsichok, Czindery, Siskovich, Kund 's többek. — Nagy hirben volt eleinte a' büssüi Gaal' nyája, melynek gyapját egyenesen Moreau gyáros drágán fizette, 's kosokat innen, sőt még többen a' Déghi Festetics böhöneyei aklából vettek. Megemlítést érdemel a' kegyes szerzet jószágán Gellében, Mernyén e' gazdasági ág' haladása, melynek alapját a' szelid Ugróczy kormányzó, Grosser provincialissal kezett fogva, olly hatással vetették meg, hogy e' dolog majd növendékek az erőteljes Dornay' vállaira jutván 20 ezeret haladott a' birkák száma, melly ugyan az 1848—1849iki zavarok miatt e' honosult és a' viszonyokba okult kormányzó távozásával kisebbedett, vala, de visszajöttével ismét uj életre kaptott, 's ez évben eladtak 300 mázsát a' báránygyapjuval együtt.

Különösen nagy következetességű volt, — 's kiszámíthatatlan hatást gyakorol még soká azon száz fős részvényeken alapult birkatenyésztő társaságnak törekvése, melly által szász-oroszági finom nyáj szereztetve, a' vámosi bérelt földön

ahhoz értő birkások kezelése, 's a' legjelesebb birto-
kosok felügyelése alatt több évekig tenyésztetett, és
mérséklett áron kosokat juttatott. De ez is, változ-
ván a' körülmények, 's talán innen sem maradván el
Eris, mint más emberi viszonyokból, — a' bérleti ha-
táridővel megszűnt, és a' társaság feloszlott; azonban
mind az anyák, mind a' kosok árverés útján megye-
beli gazdák által vásároltattak meg. — Nem fogja
senki kétségbe hozni, hogy még ezen feloszlás is
tényezője lön a' birkák nemesítésének; 's hogy a'
jó vér így terjedt az aklokba: mert minden állat ne-
ménél a' hasonfajok (varietas) mint különböznek,
ugy czélszerű párosítás, vérvégítés által nemesül-
nek, 's a' természet titok-fedte törvénye szerint hosz-
szas időkig, több ivadékokon keresztül megtartják
a' nemzésben erősebb tényező him' vagy nő' típusát.

Kecske, mint a' kereskedésről szóló sorokban
említém, kevés; némelly vidéken a' szegényebb la-
kósok tartják teje és legeltetése, 's könnyű telelteté-
se miatt; a' tisztviselői táblás jelentésből kimaradt.

Szarvasmarha több uradalmaknál magyar fajú
gulyákban neveltetik, — azonban néhány tyrolí, és
svajczi akol is van: különös szép, nagy a' gr. Hu-
nyadyé Kéthely-Sáríban, báró Sináé Simongáton,
's jelesek Czyndery- és Somssich Miklósei. A' köz-
népnél is szép magyar faj van, 's minden helység
tart a' tehén csorda számára bikát közköltségén;
Szlavonia felé eső vidéken van bizonyos apró, tartós,
és jó tejelő faj. —

A bival is napról napra szaporodik, ámbár a' táb-
lában külön nincs említve, — 's csak a' többi ökör,
tehén számába vétetik; de méltó az említésre, mert
ezen állat könnyen kitelel a' legaljasabb takarmány-

nyal is, 's azon kívül, hogy erősebb bármely más vonómarhánál, lassabb munkára, építésre, sőt szántásra, boronálásra alkalmas, és csaknem mindig gazdaságnál van néhány pár bival-ökör; a' tehén pedig igen jó izü zsiros tejet ad, 's tejfelét semmi más ki nem pótolja, és a' ki, mint elmés dr. Entzünk emlité, megkóstolta, annak szájában marad az ize; de ezen állat maga is felette hizékony. Nagyszámu bival gulyája van a' sárdi és miki Somssichok-, Sárközy Albert-, Czindery Lászlónak, — 's legnagyobb gr. Festetics Tassilónak Balaton-Kereszturon, — hol tejét, turóját, sajtját, mint másutt a' svájcezi te hénnek fejését, gazdasági czikké emelték: 1856-ban a' párizsi kiállításon is voltak innen bivalok. —

A' barmok száma:

Ló	Öszvér és szamár	Ökör	Tehén	Juh
d a r a b				
39,666	425	42,325	45,172	202,189

A' bivalok nincsenek külön említve, a' juhok száma pedig, vélekedésem szerint hibásan, 's kicsiny száma van téve, — csaknem épen annyira, mint a' lakosok népesedése. —

Lótenyésztésre 10—20 évtől fogva minden sorsu ember sokat ügyel: b. Fechtig' valóságos arab ménjei az egész vidéken terjesztették a' jó vért, 's utánuk több apróbb ménesek vannak, — példája pedig ébresztette e' gazdasági ágra az ügyeletet. Nevezetes marad azon lótenyésztési buzga-

lom, melly megyei intézkedést szült és a' tehetségek egész megyében az akkor mégugy nevezett adózók számára, apa ménlovakat tartottak, sőt hogy az érintkezés könnyebb legyen, távolabb eső helyekre is küldtek a' fedezési hónapokra: így hg. Eszterházy Kaposvárra, Czindery Sz.-Balásra, gr. Hunyady Szilba és Kéthelyre küldöttek, — a' többiek mint Csapody, nágoesi Zichy, gr. Széchényi Pál, Somssich, Kund stb. istállójuknál tettek e' célra intézkedést. A' járási szolgabíró arra rendelt állandó biztossal — kinek napi dija járt, — felügyeltek a' ménló épségére, tenyésztési képességére, és ellenőrködtek, hogy a' megyei pénztárból fő-kormányi helybenhagyással járandó 3 ft. p. p., csak a' sikerrel tett fedezésért, tehát csikószám szerint, fizetessék.

E' kor szülte vala a' hetesi ló-versenyt, főkép gr. Festetics Miklós működésével és sok áldozatjával, melly alkalommal uraságok' drága külföldi lovai, külföldi ellen, — beltenyésztettek beltenyésztettek ellen az országos ló-futtatás példájára drága billikom, 100 arany stb. díjért vetélkedtek. Sőt adakozó kézzel ébresztettek a' falusi paraszt-gazdák is e' futtatáson, midőn a' nyertes 20—50—100 ftot is kapott huszasokban, tallérokban jutalmul. Így gyarapodott a' ló-tenyésztés annyira, hogy a' pesti országos lóversenyen, és gazdasági kiállításon legujabban is aszalai, pulai, atalai stb. lovak jutalomdíjnyertek. Megbecsülték Somogyunk' népies ünnepélyét sok távoli megyékből érkezett vendégek úgy, hogy a' hetesi gyep Somogyunk jó hírét is nevelte, — főkép, mivel ez alkalommal a' megyeház' szép teremében vendégszeretettel bőven gazdálkodó táncz-

multság is tartatott. Volt idő, midőn gr. Károlyi, gr. Batthyáni, gr. Apponyi jelenlétökkel diszesítették e' közönséget.

Egyébiránt vannak ménesek, mellyek e' későbbi mozgalom előtt méltán híresek voltak már: ilyenek a' gr. Hunyady, a' babócsai Végh, a' győri Jankovich, a' berényi Inkey ménesei, — 's ilyenek voltak gr. Batthyáni somodori lovai, mellyek angol apának, magyar, sőt normán anyákkal párosítása által olly tökélyre emelkedtek vala, hogy külföldön is, különösen Olaszthonban nagy becsben tartattak; de itthon is a' b. e. Nádor istállójában ezen ménesből többnyire mindig voltak kocsis-lovak, nevezetesen az 1830-ki országgyűlés alatt disz-kocsiját innen, e' célra vásároltatott hat pej hordozta. — Árverés utján a' helyszínén, egyenként eladta az egész ménest a' kormányzó gazdatisztség, midőn a' két testvér grófok a' birtokot korán elhalt atyjok után öröklötték; a' több tekintélyes, messze-vidékről is idesereglett gazdák között legtöbbit vásárolt Márffy, ki ennek következésében nem számos, de igen jó, 's nagy kocsis-lovakkal gazdag ménesét fentartja, és párját 800—1000—1200 forinton is adja.

Sőt vannak helységek is, hol előbb ébredezett (talán földesura tanácsolta vagy jólét sugallta) e' szellem, és a' község tulajdon költségén ménlovat tartván — már rég 15—16 markos lovakat nevelt. Így a' gellei, pulai, aszalói, andocsi ember már ez előtt 20—30 évvel is kapott pár lováért 3—4—5 száz forintot.

21. §.

É p i t é s i m ó d.

Ez magánál a' köznépnel is különbözik, részint a' lak-vidéken található anyagok, részint a' hagyományként firől fira maradott szokás szerint. A' mi a' házak fekvését illeti, az újabb időkben szabályozott helységek szép sorral, egyenes utcát hagyva, vannak minden járásban. Anyagok: sok helyen alapzatnak négy erős kifaragott tölgyfa van összeállítva, mellytől ugyan a' négy falgerendáig karók rakatnak ritkábban vagy sűrűbben, azután jön vastagabbacska vesszőkből készült fonás, mellyet gyurt sárral betapasztanak. Némelly helyen az alapzat téglából van, 's reá jön a' tömés; sok helyen van amaz, igen tartós, sok szalmával kevert, 's taposott fecske-rakás. A' padlás önmagok által hasogatott tölgy-, a' tehetősbe knél a' Dunáról, Dráváról hozott fenyődeszkákból készül, sőt igen sokaknál vékonyabb, hasogatott sorba rakott szalmás gyurt sárral összetekert fák — (Büchelbofen), aztán simán bekenve, bemeszelve a' stukkaort képezik. Lehet látni, hogy az istálló is egy fedél alatt van a' háznépvel, de többnyire mind ez, mind a' többi gazdasági épület egy kevéssé távolabb fekszik a' lakháztól; sőt főkép a' hegyes vidékeken olly hátra van az a' kertben, a' gyümölcsösben, hogy csak nagy gonddal, a' család egyik tagjának télben nyárban az istállóban lakása által lehet a' marhákra elegendőkép ügyelni. A' fedél könnyű, többnyire szalma vagy náddal fedve; cserép-, vagy fazsindelyes, kivéven a' városokat

ritka: a' ház' alakja többnyire utca felé üstökösön úgy végződik, hogy a' padlásra feljárást enged, és előtornáczkép tért hagy, hol egymás eszközöket tartani sokás.

Fűtő - kályha még némelyeknél nincs, hanem gyurt agyagból rakott nagy kerek kemenceze, mellyben a' kenyér is sül, vagy ha ez a' konyhában van, akkor lehet látni a' szobában a' tányér-forma, többnyire mázatlan cserép-darabokból készített kályhát. Vannak egész helységek, hol még kémény nélküliek a' régebben készült hajlékok; — de most már a' tisztviselőség befolyása, 's ügyelete által ezen, egyrésről a' konyha füstje miatt a' szemnek káros, — másrésről tüzi - veszélylyel fenyegető rossz szokás jóra változik, 's ha távolból is, de meghordják a' kéményhez a' téglát. —

A' mi az uraságok lakházait, 's épületeit illeti, vannak, mellyek bármely művelt külföldön is helybenhagyást nyernének: amazok téglából mészszel földszint- vagy emeletre építve többnyire kerttel körülvéve, kastély név alatt, — és pedig vendégszeretet' bebizonyítására tárt kapuval hirdetik a' jólétet; — ezek, főkép a' birka-tenyésztéshez, a' csürhöz, a' szérühöz, gabnás pajtához tartozók, — bizonyítják, hogy a' mezei gazdák értelmi haladás', és jövedelmi pénz' szükében is több nemzetek példájára haladni akarnak, mint a' 20-ik §-ban említett gazdálkodási eszmélés bizonyítja. Üvegházakat, azonkívül, hogy nyárban europai, 's talán még a' tengereken túlról jött növényeket is esmernek, tartanak a' nagyobb birtokosok, — ápolják egész télen tanult kertészek' ügyelete alatt Flóra kellemeit, úgy hogy különbféle rózsákkal, cameli-

akkal, asterekkel, azaleakkal, dahliakkal, fuchsiakkal, nerium-, pelargoniumokkal, silviakkal stb. diszesíthetik magokat Somogynak leányai, a' mint valóban gazdagabbak ezen kellemet táncz-mulatság alkalmával másokkal is megszokták osztani.

22. §.

A' lakosok öltözete.

A' nép, bár követi a' falusi és népies szokást, de egyénei még is nem csak a' szomszéd megyeiektől, hanem egymás között is különböznek ruházatjukra nézve: így a' fehér szűrposztóból, mit Somogyunkban mindenfelé számos szűrszabók varrnak, — viselnek felső ruhát, de annak szabata különbféle: Nemesdéd, Szakácsi 's a' Balaton táján kék posztóval czifrázzák ezt ki, és alatta setét-kék nadrágot, fehér gömbölyü gombbal, posztó dolmánt, spenczert hordnak; ugyan illy formán öltöznek az igali, karádi járásban a' tehetősek, csakhogy ezek a' szűrűjút végén nem varratják be, hanem felöltve hordják, 's rövid utra menve is vászon vagy szőrtarisznyát visznek kulacscsal, eleséggel, midőn amazok a' bévarrott szűrűjút kenyérrel, szalonnával, turóval (mellette sós vagy paprikás szaruval) megrakják, sőt néha korbácsot, kötelet is tesznek mellé, — gondoskodván szükség esetére. Legtöbb vidékeken a' szűr' czifrázására kék posztó helyett vöröset használnak, és a' kaczéros ifjak, pásztorok azzal különbfélekép bujálkodnak, 's azt még selyemmel is kihímeztetik, szabatát különben megtartván, csakhogy kurtáiban hordják. —

Kalapot vagy föveget különbfélét viselnek: így laposat szélesen lebecsátva, vagy karikásan — pör-gén — fehérmegyei módon felhajtva karimáját; tél-ben báranybőr-sapkát kívül fekete birkabőrrel vagy zöld gyapju szövettel bévonva, gömbölyegen a' főhöz alkalmazva, vagy főkép a' gazdagabbak, az öregek, alacsony henger, kalpag-formára.

Lábbelit, csizmát, sarut — főkép a' béresek, 's bocskort is hordanak a' szegények. Nevezetes, hogy a' németfaj, főkép a' zseliczi 2—3 helységben (Bő-szinfán, Hárságyon, Sz.-Lászlón) a' magokkal még beköltözésekör behozott faczipőt sárban, és téli hi-degben hordják, melly ugyan a' gyalog-járást las-su-csoszógóvá teszi, de kivált kocsin a' csatos czi-pőn és kapezán, vagy csizmán föül hideg ellen igen czélszerűen védi a' lábot; sőt az okos német nyár-ban, 's ősszel méginkább, főkép kaszáláskör a' reg-geli és alkonyodti hideg harmat ellen, veszi annak hasznát. Minden illy helységben találkozik 1—2 ember, ki ennek készítésével foglalkozik, 's egy párnak ára 20—30 kr. p. p.

Ha ezen lábbeli nem olly csinos is, mint a' pá-rizsi kiállitáson mutatott, de elég, hogy a' pesti Lloyd (1855. Aug. 26.) óhajta *) nálunk felesleg: mert mint a' francia nép ismeri a' sabot-ot, úgy ismerik nálunk is a' klumpát, — csak hogy a' magyar inkább meztelen láb, vagy szörmadzaggal felkötött bocskorban türi a' hideget, gázolja a' sarat, mint hogy kevés számu németeinktől eltanulná a' dicsért sabot vagy klumpa lábbelit. —

*) — — — der ordinäre Holzschuh kostet einen Frank das paar, wo-von der Arbeiter die Hälfte verdient. Es ist auffallend, daß diese billige und für den Landmann so zweckmäßige Bekleidung nicht anderwärts Eingang findet.

Vászon-ruha nemüvel fejjel, sőt — ha a' több m.városainkban lakó festő mesterembernél tarkára festetnieszokott tulajdon szövetét elkészítetteti, — tarkával is, az asszonyceseléd látja el a' házat; mert minden gazda vet kendert, 's némelly vidéken lent is, mit áztatás, költés, tilolás, gerebenezés által úgy elkészítnek, hogy belőle tartós, és fejjerítés után szép vászon válik.

A' nő-nem' viselete szembetűnőkép különböző: a' leányok hétköznap lesimitva, hátul összekötve, befonva hordják hajukat, — de vasárnap különbféle — pántlikával — szalaggal ékesítve pártát tesznek fejükre, — a' fiatalabbak hordoznak még bársony-homlokkötőt is; lábaik dologtevő nap többnyire meztelen, de ünnepen magas sarku fekete, piros, sárga csizmát, (a' mint hiuságuk hozza) czipőt, legtöbbször még is feketét, némellyik selyemszálakkal is virágosan kivarrva, 's alatta kék harisnyát viselnek. Vannak helységek, hol legnagyobb télen is könyökig érő ümegben, meztelen karral, vállal fűzött derékkal, többnyire tarka szoknyában, fejjel köténnyel, összetett kezöket nagyobbacska kendővel takarva mennek templomba, 's a' hosszú predikáció alatt is meg nem fájni ifjuság feladatának hiszik. Vannak ismét helységek, főképen a' Dráva felé, hol hosszú ümegben, melly elől hasítva, a' melykas aljáig csak galanddal összekötve, hogy duzzadt emlőjüket kaczerkodva 's alig takarva látni lehessen, hátul sok ránczba szedve, színes vagy színetlen köténnyel a' derekon körülköttve, — járnak a' nők: hajukat felfodorva hordják ezek, 's reá mintegy fejékességökre ügyelnek. Az asszonyok hétköznap fejjel vagy tarka kendővel egyszerűen bekötik

fejöket, de ünnepnap' a' nagy fejr kendőt szorgalmatosan összeilleggetve a' homlok felett előre szélesen pupositva csak pongyolán használják; a' Dráva szélén shawl forma önmagok szötte — kendőt is hordanak fejkön; a' menyecskék fején látni fejkötőt, — káplít fekete selyem-kendővel körül kötve, miről többnyire szalagok is csüngenek.

A' tehetősb asszonyoknak mentéjük is van, melyet többnyire sötét-kék vagy zöld posztóból, prémel és gombokkal, — nyakukon, 's vállakon, bár ujjá is van, — öltetlen viselnek — k a c z a m a j k a. Az ifjabbakon látni most már rövid, ujjas derékravallót, réklit is, lehajtott kerek gallérral, elől gombokkal vagy csatokkal összeilleszthetőt.

A' művelt rend itt is, mint mindenütt, a' vilagszerte közönséges módot, (mit mi leginkább Párizsból Bécsen ált kapunk) követi: a' frakk, kaput, melyény, nadrág, csizma, különféle magasságu selyem kalap, — mint ezeket a' jelen kor és divat kívánja, e' megyében is közönséges. Mig a' megyei élet 's gyűlések tartottak, lehetett látni a' tanácsházban a' leggazdagabb arany, ezüst gombkötő-munkával, sőt egészen az említett nemes ércből készült, drágakövekkel rakott gombos magyar ruhákat, 's kardokat, és ehhez izlésesen alkalmazott csizmákat, topánokat, kalpagokat.

Az urnők öltözete — kalaptól fogva czipőig a francia divatlap (Journal des Dames) szerint — bizonyítja, hogy mint szellemi miveltségükre csaknem több ügyelet fordítatik a' férfiakénál, ugy izlésök a' fő-városi salonokhoz van mérve. A' téli drágabundák, muffok muszka-földről, épen ugy mint az olasz, drága tafota, vágy atlasz, a' brüsseli csipke

az izlésteljes fő-ékesség, a' drága kövekből gyémánttal, smaragddal készült gyűrűk, karpereczek, különféle kláris-, gyöngy-nyakkötők, néhány házaknál részint az ős családi jólétre, részint a' csudálatos sebes, a' gőz-kocsi, és hajó által könnyű közlekedésre emlékeztetik a' csak kevésbé figyelmezőt is. A' közép-birtokosok megelégesznek a' birodalmi gyárakban készült gyapju- és fátýol-szövetekkel, mellyeket Pesten, sőt Pécsen is izletesen (ha igen drágán is) megvarrnak a' szabók, sőt igen jól utanoznak a' kaposvári, marczi, szigetvári, lengyel-tóti, n.-bajomi stb. mesterembereink: főékjeiket, a' kalapot, fejkötőt is épen ez uton kapják, vagy készítenek megynkben több m.-városainkban lakó divatárus személyek, kik időnként ujjabb ujjabb izlésű kelmek, és portékák vétele, 's meghozása végett nagy városokba is utaznak.

22 §.

Népnevelés általánosán, — iskolák, 's más műveltségi intézetek.

Azon régi gunyvers:

„Somot, almát, körivélyt itt eleget ehetsz,

De a' tudományban részt keveset vehetsz“

ama népies könyvből már kimaradt, és pedig méltó joggal: mert azon kívül, hogy a' vallási előjárók, püspökségek, superintendenciák a' magas kormányval kezét fogva törekeshnek a' társaság míveltsége', boldogsága' e' fő-emeltyűjét ápolni, — magok a' megye lakosai is buzgósággal járulnak

anyagilag és szellemileg e' tárgy felvirágzásához. — Senki sem érti pedig már ma e' szó alatt: népnevelés a' közönséges csupa iskolai, vagy az egyházi oktatást; mert az ember testből és lélekből, anyagból és szellemből áll, mi mint egyénben, úgy testületben, népben, nemzetben is egymást áthatva alkotja tárgyilag a' valót, a' lényt. Azonban korlátolt ismerő tehetségünk ezen eszmét elemezi, és az érthetőség 's világosság kedvéért külön előadást kíván, — így előbb α) a' testi- 's azután β) szellemi nevelésről.

24. §.

α) A testi nevelés mint állami ügy.

Minél közelebb áll valamelly nép a' természeti állapothoz, minél kevésbé gátolják a' társasági kötelékek az idegek' és izmok' ösztönszerű működésétől függő egyezményes kifejlődést: annál tökéletesebb egészségünk, erősebb testi alkotásunk, 's már Homernak a' mai bölcselkedők által is, főkép Rousseau után, sok alakban elmondott szava, hogy a' társaságos élet természeti erőnket kisebbíti, igaz:

„A' melly nap a' szabad embert lánczra teszi,
Az első erőnye' felét már elveszi.“

De épen azért az országalapítók, törvényhozók Lykurgus, Socrates, 's többek Mózesről fogva a' későbbi Mohamedig, sőt a' nagy Péterig az állam-törvényeivel, a' vallásos szertartással összeszőtték az egészség szabályait is: így a' legműveltebb kormányok fejedelmeik' bölcsessége szellemében a' nép műveltsége fokához képest nem szűnnek meg egészség-

rendőri szabályokat, intézkedéseket életben tartani, betegápoló-, gyógyító-egyénekről, orvosokról, intézetekről gondoskodni. —

25. §.

Somogy népe' általános egészsége.

E' megyében nagy városok nem lévén még többnyire közel van népünk a' természetes életmódhoz: azon fáknak, szőlőknek a' kertekben, emelkedett halmokon, hegyeken ültetése, mellyeknek kellemes gyümölcsét majd az unokák szedik; *) — azon egyszerű lakháznak, gazdasági épületnek rakása, igazgatása, mellyet főkép már most az emberiség' kiderült hajnalán utódai tulajdonának ismer a' szegény nép is; — 's ugyan ezzel összekötött tulajdon földmívelése, rendezése, a' termelést sikerítő, nevelő kellemes foglalkozás; végre a' szükséges házi állatok' szaporítása, nevelése, mind olyan teendői népünknek, mellyek a' test' alkotó rendszereinek összehangzását fentartva, az egészséget az időjárás, és évszak befolyása mellett is elég jó állapotban tartják, és hosszú életü — mindkét nemü — 60—70 sőt 80 éves egyéneket láthatunk, 's 60 év körül még mindenik utána járhat foglalatosságának. — Mindazonáltal épen az említett falusi élettel járó, a' nyár égető melegében is, ugy foglalkozást igénylő életmód sok nyavalyát hidegleléseket, vérhast, cholerát okoz, valamint a'

*) „ — — hic inter flumina nota

Et fontes sacros, frigus captabis opacum.“

Virgil.

téli zordon, a' fákat 's állatokat hóval jéglemezekkel borító nedves hideg időben is a' tűzhelyt őrizni nem engedő, 's munkára szólító teendők sora és módja, — eséseket, döléseket, ficzamokat, csonttöréseket, sőt meghűtés általi agy-gyuladásokat, ha g y m á z a l a k b a n , köhögéseket tüdő-lobig emelkedve idéznek elő: ugyan e' tekintetből a' magas kormányi intézkedés által régtől fogva volt ügyelet az összes egészségre, 's van alkalom, hogy egyénileg is kiki gondoskodhassék magáról szükség esetében orvos iránt.

26. §.

Az egyének egészségéről.

Születésétől fogva a' kised darab ideig csak physikai élettel bir, mint akármelly más állat: világrajöttekor a' levegőnek tüdőbe hatása, 's a' bőr' ingerlése miatt ösztönileg sir, majd szopik, eszik, iszik, és kiürítéseiket teszik a' tenyészélet szervei, de csak lassankint nyílnak az idegekre, agyra, és az érzékekre ható tárgyi ingereknek utak, még pedig annál könnyebben lesz azok iránt fogékony a' lélek, minél egyszerűbb azon égi adománynak, a' szerves testnek ápolása 's természetes táplálása.

Az ember az emlős állatok közé tartozik, 's így általános törvény, hogy a n y a t á p l á l j a s z ü l ö t t j é t : ezen erős, és előbb vagy később békövetkező büntetés nélkül soha át nem hágható intézkedését a' természetnek, Somogy' asszony-népe teljesíti, — kivévén igen ritka esetet, midőn az orvos ellenzi az anya betegsége miatt a' szoptatást. Nincs itt szó

azon néhány igen kevés uri rangú asszonyokról, kik kényelmességből, vagy álnézet után kellemeik fenntartására tulságos ügyeletből, — főkép ha még más nagyokat majmoló, 's káprázva látó férjök gyengesége is hozzá járul, — szerelmök testesült zálogát dajkának adják szoptatni, melly kötelesség átruházásával lemondanak azon kebel élesztő örömről is, mellyel kisedők első mosolygása jutalmazná őket! Mondám nem szólok ezen kevesekről, hanem azon nagy számu anyákról, kik 10—12 hónapig emléjökkel táplálják magzatjaikat: azután ha a' csecstőli elválasztás megtörténik, minden háznál lévén fejős tehén, — vagy ha nincs, a' szomszéd — a' koma-asszony örömet juttat annyi tehén-tejet, mennyi e' korban míg a' táplálásra — főkép leves-étel segítségével kell, elegendő a' tej: ebben vannak a' vegytani ismeretek szerint is mind azon részek, mellyek a' test táplálására leghasznosabbak, 's ez az első 10—12 hónapban szükséges, és legczélzerűbb talapmány. Későbbben midőn már a' fogak kijöttek, 's a' gyermek erősödött, hozzá szoktatják őt mind azon étkekhez miket a' felnöttek esznek, sőt elég hibásan az apák, midőn ritkább alkalommal (mert minden nap nincs módjuk) önmagok bort isznak, a' fiu gyermeknek is adnak.

A' mi az öltözetet illeti igaz, hogy születés után mindjárt e' vidéken is bepólálják a' kisedet, de még sem olly nagyon hónaljtól fogva egész ágyékiig vagy egész lábszárig, mint ez előtt 30—40 évvel: a' bábáknak a' tudományok egyetemébeni oktatása, 's aztán a' megyei orvos rendes felügyelése e' tekintetben sem marad siker nélkül, és most közönségesen elégnek tartják a' hast a' köldökre 3—4 rét ruhát téve, körül

pólálni. A' ringatás olly közönséges, hogy kinek bölcsője nincs, tekenőt használ a' helyett, vagy lepedőt köt fel és abban hindálja ide 's oda a' kisedet: e' szokás, — mint a' bölcsőben ringatás ellen is már sokat szoltunk orvosok, de az ember ragad a' szokáshoz, és az illyest nagyobb házaknál is nehéz kiirtani. — Midőn a' gyermek 10—12 holnapos, ülni, 's majd csuszkálni, vagy négy kéz-láb' járni kezd: hogy az eséstől, ütéstől valamennyire védni lehessen a' gyermeket népies szokás kerekas, lyukas székbe állítani ötet, 's így aztán az állást és járást könnyebben megtanulja, Így női az ember! így szokja meg azon egyenes állást, melly bennünket más állatoktól megkülönböztet.

27, §.

Járvány, — honos népbetegség.

Járványnak nevezzük közönségesen azon betegséget, melly egyforma kórjelekkel egy időben népre terjedt. Az ég, föld, légkör örökös, — de még eddig tudomásunkat túlhaladó erőnyi olly változások alá van vetve, mellyet sem hőmérő (Thermometer) sem a' lég jószágát mutató eszköz (Cudimeter) nem éreznek. 's azt előnkbe sem tüntetik, hanem csak hatásából és következéséből ismerjük, mivel valamint a' házi állatokra, úgy az emberekre is a' legjózanabb orvosi észrevételek szerint hatályt gyakorol, és népiesen szólva majd járvány szemfájást, majd járvány vérhast, — hurutot,—

skarlátot, vörös, vagy hójagos himlőt, cholerat stb. idéz elő. —

Sok más nyavalyák között, mellyek miolta Pandora szelenczáját Epimetheus felnyitotta: emberi nemünket zaklatják, ismeri Somogy népe főkép a' mezei munka miatt a' levegő különféle változásának, 's az estvék hidegének kitett osztály:

A' vérhast, — melly Julius Augustus holnapokban, sőt némellykor korábban is gyermek, 's érett kort nem kimél: volt idő, hogy ez dulongott, és érett 's gyermekkoruaknak Julius — Augustusban sirsort asatott; de miolta mindjárt kezdeten a' betegek a' szeszes italoktól magokat tartóztatni, babonás gyógymódokat kerülni, — ellenben idején orvoshoz folyamodni, 's még a' tisztviselőség befolyásával is gyógyítást eszközölni tanultak: azolta 8—14 nap alatt legtöbben meggyógyulnak.

Látta népünk a' cholerat is 1831. midőn mint az orvostudomány történelme mutatja az már 80—100 évektől fogva népre terjedten nem uralkodott vala, — 's ugyan azért mint a' falusi együgyű népnél, úgy a' városi miveltebb közönségnél is rémülést okozott; mert midőn olly egyén, ki még ma kötelessége után járt, mezei munkájában foglalatoskodott, — hányás, hasmenés által alélások, görcsök között jéghideg, és kék végtagokkal, beesett barna környezetü szemmel már holnap vagy holnap után elhal, még pedig gyakran, ha egy házban e' nyavalya kiűt többekre is elterjed, és nagy pusztitást tesz: akkor bizonyára nem csuda, főkép ha ragályosság eszméje is a' bajhoz csatlakozik, — mondom nem csuda, ha kétségbeesés fenyegeti a' népet. Ekkor

kell a' jó tanács az egyházi férfiak 's előljárók részéről; ekkor van helyén az orvosi rögtön segedelem, vagy legalább orvosi rendőrség módjára a' czélszerű házi szerek alkalmazása, p. o. mézfű (melissa) fodormenta, székfű (chamomilla, pipiter) herbaté itala, a' lábaknak meleg téglávali melegítése, a' gyomor tájnak reszelt tormával, mustárral (eczettel 's kevés liszttel összekeverve) burogatása; ilyenkor üdvös a' természet tudománya, és vallásos érzelem, 's hit segítségéveli vigasztalás, hogy nyugodt lélekkel, bátor szívvvel ápolják az egészségesek a' beteget, ön magokat pedig a' szobai levegő tisztítása, szelőztetése, rendes étel, ital 's aluvás által attól megóvhassák. Az említett év után kisebb mértékben több ízben előfordult Somogyunkban a' cholera, különösen pedig 1849 július és augusztus havában, 's több alkalmunk volt belátni, hogy érintkezés által, álló ragály módjára (fixum cutagium) nem terjed az, és ha egyik egyén a' másik után betegszik is, az csak azt mutatja, hogy ugyanazon ártalmas ingernek, oknak valónak kitéve, — vagy azt, hogy a' kiürített beteg nedvességek, kigőzölgések a' tisztátalan szobában a' levegőt megfertőztetvén, — még ha a' lélek is a' félelem által szorongattatik, — a' lehellés útján a' vért megrontják, és a' népre terjedt kórhajlam létező nyavalyába kifejlik. Éghajlatunkban őrizkedik is a' történeteknek hű észlelése után okulva minden orvos, minden kormány, hogy elzárásokat, kínos elválasztásokat — millyenek a' napkeleti dögkór ellen vannak divatban, — ez ellen ne rendeljen.

A' bőr - kiütegek, mellyek közönségesen gyermek-betegségnek neveztetnek, sujtják népünket is, — sőt láttam azokat élemedetteknél is: különösen

meg kell említnem a' vörös himlőcskét (morbillus) és a' vörhönyt (scarlatina), hogy az olvasó ezeket egymástól megkülönböztesse: amaz leginkább szemfájással, huruttal jár, és nem felette veszedelmes, ez pedig torokfájással, belső vagy külső daganatával, nehéz nyeléssel, nagy forrósággal gyilkoló; amaz apró korpás bőr-kopással, ez nagyobb darabokban bőrhámlással és azon sajátsággal jellemzi magát, hogy a' testet vízkórságra hajlamozván, a' legkisebb meghűtés, vagy étel-italrendbeni hiba által, midőn a' beteg már jobbulni, lábadozni látszik, hirtelen agy-, vagy szivburok-, — 's legtöbbször bőr-vízkórságot okoz. Boldog az, ki az első meglepéskor, 's a' reá következő 2 — 3 nap alatt ön tapasztalása vagy orvosa segítségével e' veszélyes nyavalyát megismeri, és 14—21 nap, bár betegje semmiről sem panaszkodna, sőt a' gyermek az ágyban nyugtalankodva azt elhagyni, abból parancsolat ellen is kiugrálni kész lenne, betegjét aggódva őrzi mindaddig, míg a' fel-bőr nagyobb vagy kisebb darabokban le nem hámlik, mint népünk mondja míg a' beteg meg nem kopik!! boldog, mert az nem kénytelen siratni gyermekét, midőn más merész, vagy tudatlan a' lap-pangó, könnyűnek vélt betegségben egy hét alatt két, három gyermekét is eltemeti.

Itt kell megemlítnem a' hójagos himlőt, — melly ugyan az Angol Jenner által világszerte ismeretes, 's nálunk is Bene, Pfisterer és a' Szombathyak törekedések által már 40 évektől fogva terjedt, 's a' kormány kegyes figyelme által a' köznép-nél is már bevett védhimlő-oltás (tehénhimlő — vaccina) után népre általánosan terjedten ritkán fordul elő, de egyé-neknél, kiknél a' beoltás hanyagságból elmulasztva,

vagy nem helyesen észlelve elfajzott — 's így véd-
erő nélkül maradt, mindig veszedelmes.

Somogy megyében 1817-től fogva a' magas kormány rendeletei értelmében tekintélyes férfi el-
nöklete alatt*) választmányrendeltetett, melly a' még
akkor idegenkedő népet az oltás hasznáról felvilá-
gosítani papokkal orvosokkal egyetemben, 's ho-
szükség volt tisztviselői fenytékkal is elősegíteni
ügyekezett. Az oltó-anyagot fentartani télen ált is,
és szint ugyan arra ügyelni, hogy tavasz nyílásával
a' járási orvosok, kiknek segítségül több orvosok is
lakásuk környékében rendesen segíteni kötelezteettek,
szorgalmasan oltasanak, — a' fő-orvos kötelessége.
Minden oltó-orvosnak előfogat, 's hol szükség volt
megyei szolga t. i. pandur vagy hadnagy segítségére
adatott, és a' kormánytól az oltottakért egyenként
járó 6 kr., annak idejében beadott rovatos jelentés
szerént a' megyei pénztárból kifizettetett. Örökösül
a' fő-orvos ügyeletén kívül minden helységnél külön
jegyzőkönyv vezetett, mellyet az adó, 's más teher
viselésének megvizsgálásnál évenként megbízott vá-
lasztmány (confrontatio) megvizsgálván, arról észre-
vételeit a' Megye gyűlésének bejelentette: ugyan
ezen jegyzőkönyv póstolta népünknel czélszerűen
azon egyes bizonyítványokat, mellyeket a' kormány
minden oltott gyermek számára adni rendelt vala:
mert az illyes iratokat a' nép elszokta veszteni, el-
lenben a' helységnél a' bíró 's jegyző felügyeletök
alatt emez könyv maradandó, mellyből egyik rovat
szerint még az is kitünik volt-e? 's mikor az oltó
orvos foglalkozása' sikerét megvizsgálni.

*) Eleinte Somssich Miklós táblabíró vezényelte ezt.

Ha valami mostoha körülmények között az ol-
tó-anyag kifogyott volna, Pest-Budáról az országos
fő-orvos felügyelete alatt állott bizottmánytól lehe-
tett friss anyagot kapni, — mint most cs. kir. Prof.
Gebhardt van annak fentartásával, 's midőn szük-
ség az ország bármelyik vidékére is elküldésével
felsőbb helyről megbizva.

Illy szellemben, a' mint hű forrásból tudom,
most is divatban van Somogyunk népénél a' védhím-
lő öltás: a' célba vett községi orvosok alkalmazása-
kor pedig talán még pontosabban fog az történetni.

Honos kórnak mondhatom a' vizrákot (noma, —
Wasserfröhe), melly főkép a' gyermekeknél egy pat-
tanással kezdődik a' száj körül, az arczon, vagy be-
löl az ajakon, 's majd következik a' fejér, fényes
renyhe daganat: megfakadván a' pattanás nagy se-
bességgel terjed a' fekélyesedés, úgy hogy ha okos
orvosi segítség, vagy némellykor rögtön' házi gyógy-
móddal, illatos füvek boros forrázatávali szorgalmas
borogatás, és főképen belső jó táplálás, még a' bor-
nak is mértékletes itala által a' természet a' бүдös
rothasztó fekélynek határt nem szab: úgy négy öt
nap alatt a' beteg irtózatossá arczczal meghal. —
Leginkább tapasztaltam ezt szegény rosszul táplált
családnál, 's némellykor jobb sorsu serdülő leányok-
nál, kik sáppadtságban (chlorosis, Bleichsucht) szen-
vedvén, vérők, vizenyös. Általános hajlamot láttam
e' bajra olly helységekben, mellyek a' tavak, 's mo-
csárok lecsapolása után rossz kigőzőlgésnek vannak
kitéve, mint p. o. a' Kapos-csatorna mentében, — és
a' Dráva' vidékén, úgy szinte amaz nagy erdős, mé-
lyen fekvő Inke, Bolhás, Szob helységekben, majo-
rokban, midőn a' szorgalmatos gazdaszáti csatornák

sikere, a' nap melege, 's hosszasb száraz időjárás által előmozdítva, — a' tavak mocsárok kiapadnak, a' benne élt állatocskák rothadásnak indulnak, és így a' lég vegyülete 's villanyossága megromlik. Világszertei nagy tudósok észrevétele az, hogy illy kiszáradási átmenetelben a' kigőzölgés egészségünkre általánosan károsabban hat, mint akkor, mikor még a' víz állott, 's a' mocsár eredeti állapotjában volt, melly ártalmas befolyás azonban rövidebb vagy hosszabb idő alatt egészen megszűnik, 's a' levegő alkérszei egyensúlyba vissza állanak, ha a' kizsáritás már tökéletesen megtörtént, és a' földmivelés által növényeket terem.

Ugyan illy légköri ártalmas viszonyok okozzák a' pokolvar (carbunculus, anthrax, Brandblatter) gyakori előfordulását — télben felette ritkán, de nyárbán a' szegénységen felül, jobb karban helyezett egyéneknél is láttam aztszorványosan, sőt volt nyári évszak, midőn ezen betegség a' tisztviselőség figyelmét ébresztve mint Physikusnak lefolyásáról, természetéről, 's gyógyításáról jelentést kelle tennem.

Kezdődik többnyire, de nem mindig olly részeken, mellyek a' napnak meztelen kitéve vannak, p. o. a' kézen, lábon, az arczon, ritkábban a' nyakcsigán. A' vörös pattanás, mintha kelés készülné közepén kis kék hójagot mutat: 24—48 óra alatt a' vörösség kerek alakban tovább egy krajczár, tallér, sőt tenyérnyi nagyságra terjed, a' közepén lévő hójag barnul, 's ha felfakad, vagy a' köznép ösztönszerűleg felszurja, ollóval felcsipi, — savós vöröses nedv fecscsen ki belőle: ekkor látszik, hogy a' bőr mélyebben szenved, mert feketés üszögös vart mutat; némellykor a' kör szélén több apró lyukak-

ből, kivált nyomogatásra evesség foly ki, sőt az egész fekély renyhe, nedves jellemű; legtöbbször azonban az egész gyuladt rész száraz, feketére készített marha-bőr, mocskos csizmatalp szint ölt fel, (mumificaltatik) öszveszenesedik. Innen némellyek amazt nedves, ezt pedig száraz pokolvarnak nevezik: van példa, hogy köröskörül kása, 's borsónyi nagy hójagocskák, sőt 1—2 kisebb pokolvar támad a' nagyobb, 's előbb mutatkozott körül. — Ha a' körülmények kedvezők, ott kereken, csak házi szerre is (mert a' köznép valamit p. o. sült vöröshagymát, vagy nyers kovászt, paprikás szalonnát vagy nyers hust, sőt paprikát magában is összezuzva stb. mindig szokott reá kötözni) — elválík a' kemény fekete bőr 7—14 nap alatt, és evesedés, genyedés alatt lehullván e' holt bőr, gyógyulás következik, mit népünk ismét szalonával, timsós tojás sárgájával, vagy sárga viaszszali kötözés által elősegít. De midőn vagy az egyén gyenge, vagy nemesebb részen közel az agyhoz a' szem körül, homlokon, nyakszirtton van ezen csunya fekély, sőt általjában midőn az az evesség ki nem foly, és az elválasztó vonal (örlobvonal) bé nem következik: akkor a' rothasztó-láz minden jeleivel 5 — 7 — 11 nap alatt meghal a' beteg. Somogy minden rangu lakosa ismeri különben ennek veszedelmes voltát, és méltán siet orvoshoz, kinek teendőjét leírni, itt nincs helyén.

Azon említett betegségeken kívül még a' váltólázak, annyira honosak, hogy ha idejében nem keres a' beteg orvosi segítséget, — miben elegendő, és czélszerűen elhelyezett orvosaink jártasok; úgy hasdagatokat, és vízkorságot kap.

Innen az önfentartás erős sugallása szülte, hogy

a' megyei hivatalos orvosokon kívül már régtől fogva tartottak sok földesurak házi orvosokat, de másrésről önkint is telepedtek meg számosan, kiket a' közönség megbecsült, 's az én fő-orvosi szolgálatom idejében a' járási orvos-állomásra mind orvostanárokok vállalkoztak, — mint e' tárgy bővebben következik.

28. §.

Orvosok mint közegészségre ügyelő egyének.

Az orvosi egyének kötelessége egye s e k n é l és összesen az egész n é l az egészség dolgára ügyelni, a' népet a' betegségektől óvakodásra tanítani, a' beteg egyéneket gyógyítani, és a' természet tünet m é n y e i r e, 's a' járványos betegségekre figyelmeztetés által, az egyház férfjaival, tisztviselőkkel karöltve a' nép oktatásához járulni, melly magas határozás szerint orvos bizonyosan a' szellemi művelődésre is hatni képes és köteles. Nálunk már az őskorból a' nép életéhez tapadt szokás az, hogy valának csonttrákók, kenő-asszonyok, szélhűdés, görcsök ellen füvekből, széna-polyvából készült fürdöket adó, súly-füstöléssel pepetselő asszonyok, sőt dühös kutya-marást, viziszonyt is gyógyító javósok. Még a' bevándorlott német gyarmatok is magokkal hoztak illy szokást: emlékezem, hogy Mocsoládon egy már megmagyarosodott család' tulajdona volt egy érczedény m é r e g p o h á r név alatt: ha ebbe estve bort töltöttek, 's reggel a' beteg megitta, reá bőven hányás és székürítés következett nagyobb, vagy ki-

sebb mértékben, leginkább ahhoz képest, mint savanyubb volt a' bor, 's így többet vagy kevesebbet oldozott fel azon ércz (piskolcz) pohárból. — Mint az egész honban, úgy jelesen Somogyban az egészség dolga 50—60 évektől fogva dicsőült Uralkodónk, és a' magas kormány méltó figyelmét élvezte, és így minden ilyen említett a' már mostani tudományos műveltséggel ellenkező szokásokat száműzni, a' tanult orvosok hasznos voltát ismertetni, a' kontárokat zabolázni, 's a' javósokat — ha szükség — büntetni is, ellenben az orvosokat szaporítani, gyámolni mint közvélemény, úgy kormány 's közigazgatás feladata volt vala. Ezen szellemben nyert a' nép járvány-betegségek alkalmával körlevél által oktatást — sőt birja Somogy' minden helysége a' megyei hatóság útján ingyen kiosztott azon munkát, melyet „Hygiastika“ név alatt 1829-ben kiadtam, 's mellynek a' tanítók, jegyzők által ebből meritett ismeret' gyümölcsöző hatását örömmel tapasztaltam. — Így lön, hogy Somogy megyében az egy Physicuson kívül még második is 1818-ik évben 400 ft. évi fizetéssel kineveztetett, 's a' megye terjedtségéhez képest a' fontos teendők idején alkalmaztatott; mindkettőjöknek rendszeresen, sőt a' járási orvosoknak is, kik most már majdnem mind orvos doctorok — mint a' körülmények engedék — szállásról intézkedés tétetett. Már ekkor az említett orvosi egyéneken kívül mintegy 28—30 orvos telepedett meg e' megyében, leginkább földesuraktól évenkénti díjjal el látva. Így szaporodtak a' járási bábákon kívül több okleveles bábák, 's e' tekintetből választott minden helység előljárósága az illető plebanus — vagy predikátornak hozzájárulásával mérseklett fizetés mel-

lett bábát, ki oktatást vévén a' járási orvostól, 's bábától, — a' legszükségesebb teendőt falun, és pusztán végezte a' szülő-asszony és szülöttje körül.

Most a' közigazgatási mód változván, a' magas kormány ekkép intézkedett:

1. Minden megyében fő-orvos csak egy légyen 400—600 ft. fizetéssel, — Somogyban e' nagyobb van rendelve.

2. Még eddig meghagyta a' járási orvosokat e' megyében 300 ft. p. p.

3. A' bábákat is meghagyta, kiknek előbb évi fizetésök 200 ft. volt, de most 80 ft-jok van; — foglalkozásuk a' falusi bábák oktatása által korlátolva, 's így a' járás beutazásától felmentve csak szülés esetében segítségül lenni köteleztetnek.

4. Megszűnván az évkönyvekben nevezetes reformok, és a' közteherviselés, — más oldalról a' jobbágy birtok emancipációja által azon viszony, mellynél fogva a' földesur szív és ész sugallta jótékonyságból szükség idején jobbágya gyógyításáról is önként gondoskodott, — e' hiányt a' magas kormány a' községi orvosok (Communal-Arzt) behozásával igyekszik pótolni. Ha ezek fizetése az állam pénztárából történend, 's így a' nép csak közvetve fizeti; úgy az orvos erkölcsi állást, több tekintélyt nyerend, és azon eszme, hogy az egészség ügye a' kormány köréhez tartozik, — mint már ezt előbb is a' magyar törvények a' királyi jogokhoz számlálták (ad jura Majestatis), 's azon remény, hogy ők is a' physicustól nem lényegben, csak fokozatban különbözvén rendszeres fizetésök után nyugpénzre is képesek, — buzgóságot ébreszt, és erőt varázsol elő, mellynek eredménye katonai állításkor bizonyosan

észrevehető, 's adózási tekintetben érezhető leend, mert ama mondás „ubi populus, ibi obolus“ csakugyan kétségen kívül van.

Ha pedig, mint hire van a' községek közvetlenül fizetendik az orvost, mint szegődött fizetésű a' nép szeszélyének ki lesz téve, 's hatásától én kevés sikert várok, ámbár mint olvasám 32. községi orvosok ki is neveztettek.

29. §.

Állat - orvos.

Illy egyén állam fizetésben 1849-től fogva itt nines: előbb volt 200 ft. p. p. fizetéssel, ki marhadögben a' fő-orvosnak segített, egyes házi állatokat is gyógyított, — 's különösen ha voltak a' megyének hágó ménjei, azokra ügyelt. Mi történik most e' tekintetben? nem tudom. Azonban magány uradalmak tartanak veterinariusokat, kik uraságaik barmain kívül másokéit is gyógyítják.

30. §.

Gyógyszertárak (patikák),

Az idősor kívánatai szerint keletkeztek a' Kaposvárott 1784-ben a' megyének anyagi segítségével létrejött patika után Marczali, Szigetvár, Csurgó, (későbbi áttétel által) Nagy-Atád, Karád, Tab m. városokban, és Kaposvárott egy másiknak szükségességet is nyilvánítván az idő — összesen nyolcz

illy intézetek. — A' magas kormány az ipar-üzleti rendeletek során csak az első kaposvárit, és a' marczalit helyezi azok közé, mellyek örökségi joggal maradnak a' mostani gyógyszerészeknél. A' megyei életben nem volt ugyan ezen elvre szoros ügyelet; némellyik engedményében az akkori helytartó-tanács által még is megemlittetik a' személyes jog, (jus personale) némellyikben nem: — valyon az elhallgatás nem inkább a' tulajdonos javára lenne-e magyarázandó? hogy így a' rendelet visszaható erőt ne mutatna!!

31. §.

K ó r h á z a k.

1. Mint alább a' helységek sorában Kaposvárt illető § alatt le van írva, az újabb idő egyik szelid szüleménye amaz díszes kórház: fekszik a' város legmagasab részén napkeletre a' telek' közepén; eltér a' felső emeletbeni nagyobb 's kisebb szobában közönségesen 50, de rendkívüli esetben, milylen volt 1849, — 80 beteg is volt már benne egyszerre. —

A' tágas és bekerített, 's nyárfákkal körülültetett udvarról az épületbe bégjárás közepén van, mindjárt jobbra két tágas szoba a' szülők számára; az épület kettős lévén a' palakövel kirakott folyosó hosszában végig van benne, melly jobbra az orvos 3 szobából egy konyhából, kamarából álló lakására, és a' legvégül fürdőszobáknak rendelt helyiségbe

visz. *) Balra az említett folyosótól van a' házfelügyelő lakása és a' konyha szükséges éléskamarával, 's ezekkel átellenben az örültek számára, vas rostélylyal ellátott 's egymástól fallal elválasztott két szoba. —

2. Már régebben is volt Kaposvárott egy betegek menhelye Winkler gödreai plebanus által alapítva, 's több megyei jóltevők által gyámolítva: előbb csak ügyefogyottak, szegény öregek tápláló helye volt ez; időmben 's eszközlésemre úgy rendeztetett, hogy 10—12 fekvő beteg is ápolthataték benne; fájdalom, hogy az alapító-levél betű szerént történt magyarázatja miatt a' legtisztább czélzat ellenére ez össze nem olvadhatott amaz nagyobb, 's így csak kaposvári lakosokra 's mesterlegényekre korlátozva a' nagyobb közönség gyámolítását nélkülözi.

3. Ugyan N.-Atádon van Czindery család által alapítva a' Sz.-Ferencziek kolostorában egy intézet, melly kórház nevet visel ugyan, de a' benne 'lévők csak táplálást, és semmi orvosi ügyeletet sem élveznek. A' tökékre, és a' költségi számadásokat illetőleg mind a' háromra nézve, a' kormány gyakorol felügyelést.

4. Lengyeltótiiban az izraeliták ápolnak, és orvossal is ellátnak 4—6 beteget, de ezen egészen magány intézet még a' költségre nézve sem ismeri a' tisztviselőség befolyását.

5. Felette üdvös volna, ha azon megyei végzés által behozott és divatozott szokás, hogy minden já-

*) Ha talán ezen felosztás másképp lenne most — bármi nézetből, előadásom igazolására feljegyzem, hogy én az eredeti építési térkép szerint szólok — miben nagy fontosságu ok nélkül változást tenni nem kellene.

rási orvosnak lakásán olly szoba lenne rendelve, mellyben a' nehéz, és utra nem küldhető betegeket, és a' közel lévő buja-korosokat lehetne gyógyítani. A' ki tudja, hogy kivált télben, rossz uttal, milly fájdalmas a' távolról jött beteget csupa tanácscsal, és rendelvénynyel odább küldeni; vagy tapasztalta, hogy a' buja-kórságot zárt, és szigorú felügyelet alatt kevés orvossággal, 's hamar lehet gyógyítani, midőn szabadon meghűtésnek kitéve gyakran az alig botlott fiatal örökre nyomorúvá lehet: az bizonyosan keblében felsohajtott, bár lenne ez eszme jövőre csirja minden járási orvos lakhelyén kisebbszerü rendes kórház létesülésének!!

32. §.

β) Szellemi nevelés

családi körben.

Két három éves koruktól fogva a' köznép' gyermekei, fiuk és leányok az udvaron, kertben tartózkodnak egyszerű vászon ruhában többnyire meztelen lábbal, midőn az év részei engedik; télben pedig a' zugolyban, a' suton ülnek az anya ügyelése alatt, 's ha egyebet nem, de ama polgári fő-kelléket az engedelmisséget, fenytékkal, 's vessző kimélése nélkül is megtanulják; nem is olly pajkos, sőt nem olly rossz Somogy köznépe, mint némellyek mondják. Ha eljön az 5—7-ik év, — midőn szokás, és kormányi felsőbb rendelet szerint iskolába kezdenek járni, már ekkor az öltönyt — a' vászon ruhán fő-

lül — sapkát vagy kalapot, és lábbelit minden szülő megszerzi. —

ISKOLÁKBAN.

Csak nem minden helységben van iskola-mester, tanító, ki vallásra, számolásra tanítja a' falusi gyermekeket, 's csak nem mindenütt segíti annak állását a' földesur a' már rég bevett szokás szerint fél telek birtokkal, 's az iskola-épület jó karbantartásával, és ez vallás-különbség nélkül történik. Így Eszterházy hg. Csoknyában, Aszalóban, 's többi birtokain, gr. Hunyadiak Szemesen, Szárszón, Döröcskén, Széchényiek Csokonyában, Darányban, Festetitsek, 's többek, szintugy a' veszprémi püspök Görgetegen, az ájtatos szerzet Dobszában a' reformatusok iskoláját fennállításában segítik, 's benők mindent tanulnak, mit falusi iskolában várni lehet; — valamint a' catholicusok iskolájára jótékony figyelemmel vannak a' protestans birtokosok, és plebania virágzik az evangelikus Kund' Faisz helységében iskolával együtt. —

Szép harmoniaja ez az emberi léleknek, hatalmas kutfeje a' polgári erénynek!!

A' fogékony fiatal kebelben mélyen gyökerez így a' vallási türelem, 's így lehet megfogni mikép áll fen szakadatlanul mind a' magány körökben, mind a' hivatalos téren a' vallásos egyesség e' meggyében: én erősen hiszem, hogy nemtönk e' szellemet bármi mozgalmak, és zivatarok ellenére is fentartja: mert tudják Somogy minden rendű lakosai, hogy vallás különbség miatt a' felebaráti szeretetet, polgári kötelességet, főkép keresztyénnek, felejtetni nem szabad, mint a' sz.-írás is int bennünket: „azért mindenikünk ő maga ad számot ő magáról Istennek.

Annak okáért többé egymásfelől ítéletet ne tegyünk, hanem ebben legyen inkább ítéletetek, hogy a' tiatyátok fiai ellen ne tegyetek, valami olly dolgot, melybe megütközzék, vagy meg botránkozzék." Pál Rom. irt levele XIV.: 12—13.

Mert nem azért bocsátotta Isten fiát e' világra, hogy kárhoztassa e' világot, hanem hogy megtartassék e' világ ő általa. János ev. III. 17.

Naponkint reggeli 7 órakor minden iskolás gyermek bemegy az iskolába, 's onnan rendesen templomba, 's azután 10 órakor haza bocsáttatnak, hogy délután 1—2 órakor ismét összegyűlvén 4 óráig tanuljanak. Tizenkét éven túl ritkán járátja népünk gyermekeit iskolába, hanem alkalmazza azokat csekélyebb falusi foglalkozásra, — zsiba, pulyka, marha őrzésre. — Vannak azonban esetek, midőn az illető tanító, vagy pap által figyelmeztetve a' szülők gyermekeik jeles talentomára, azt mesterségre adják, vagy kereskedelemre, sőt tudományos pályára készítik: így több példa van, hogy okleveles mérnök, orvos, predikátor, plébánus, jeles gazda, katona-tiszt is vált a' szegény falusi jobbággy ember gyermekéből, sőt némellyek vándorlások alkalmával nagy városainkban, úgy külföldön is megismerkedvén, megtelepednek, és ott polgárosodván becsületesen, vagyonosan élnek. — Az iskolai szobára van ügyelet, hogy tágos és egészséges legyen, de mint délelőtt, úgy délután is $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ órára szabad levegőre bocsáttatnak a' nevelendékek, mert tudják a' nevelők, hogy az ember úgy él a' levegőből, mint a' hal a' vízből. —

Magasb helyzetű uriházak gyermekei egészségi, és szellemi tekintetben egészen más nevelést nyer-

nek: mert vagy a' házba visznek nevelőt, és főkép az elemi 's az alsóbb gymnasiumi iskolákat is otthon végzik a' családi üdvösb vagy károsb befolyás alatt, és rendes időközben nyilvános iskolai előljárók jelennek meg a' vizsgálatkérdésekre; vagy elviszik az urfit városba a' legújabb időben talán tul is kedvelt magány nevelő-intézetbe, honnan aztán mint amazok, kik hon tanultak — a' rendszerezett iskolákba, katonai nevelő házakba, ipar intézetekbe jönnek; mert rendkívül kevés példa van arra, hogy egész a' felsőbb tudományokig, a' philosophiaig, sőt a' jogig családi körben maradjon az illy ifju. —

Mind ezen nevelési módot bírálni itt körünkön kívül esik: — legjobb az, melly a' gyermeket a' hízogó cselédek', házi kegyeltek' köréből kiveszi, melly az embert ember közé készíti, melly az ifju egyént többekkel vetélybe helyezi, — hogy érezze szellemi és testi surlodás által, mikép ő is olyan ember mint más, 's hogy szokják becsülni másban is az erőnyt, a' képességet, vagy más részről ismerni, gyűlölni a' vétet, 's mind ezen tiszta erkölcsi hatály mellett a' tudni-vágyat, az olvasás szeretetét az ifju kebelbe csepegteti.

33. §.

Felsőbb iskolák, 's más népnevelési intézetek.

A' csurgói reformáta iskolát, mellyben az ifjak ugy szoktak elkészülni, hogy Pápán, Debreczenben a' Collegiumban szigorú vizsga után philosophiára vétetnek fel, — 's mellyből közvetlen is alkalmas

jegyzők, gazdatisztek válnak, 's mellyben országos férfiak (kiknek neveiket szerénységből elhallgatom) vették alap-nevelésöket, 's tudományukat, — a' nagy Festetics György alapította, 's derék unokái mind eddig sem vonták el arról jötevő kezeiket.

Meg van ezen iskola most is önállásában, — nem lévén töke, hogy a' költséges új szervezés szerint a' tanítók' száma szaporitassék. Van könyvtára, kivált római literaturára nézve, elég jeles.

Fekvése kellemes, a' Dráva felé messziről felhőként látszanak ide a' szlavoniai, más oldalról pedig a' zalamegyei hegyek; a' tér, mellyen hosszan terül — közel erdővel, sok rétekkel méltán varázsolta el Csokonainkat, ki mint tanár itt hintett olly magvakat, mellyek az ifjak keblét ihletve még most is a' széphez, a' jóhoz emelik a' fogékony lelket! Itt töltötte estvójét nyugalomban derék Nagy Váthynk, 's legközelebb a' lángeszű Sarkady 's a' jeles Halka itt foglalkoztak a' bár kicsiny számu, de jó reménységű tanuló-ifjuság terhes gondjával.

Ugyan Somogy nemes-lelkűsége költötte fel 's hozta létre a' kaposvári gymnasiumot: volt ugyan ott normalis iskola a' török pusztítás után újra lett népesítéstől fogva, de csak később a' két, 's még azután lett a' négy, és végre 1810—15 között rendeztetett a' hat osztályu gymnasium, *) és ez a' legújabb időben újra módosítatott, mellyben a' kormány rendszeres ügyelete alatt jeles tanítók, és számos tanítványok voltak, 's vannak.

Ezen két iskola által megnyílt az alkalom, hogy csekélyebb tehetségű szülők nem kénytelenek

*) Bővebben leírva lásd alább K a p o s v á r czikk alatt.

epekedve Pécssett (a' mi még türhető) Györött, Sopronyban, Posonyban, Debreczenben, S.-Patakon, Pápán nagy költséggel kezdeni az iskoláztatást, hanem a' megye keblében, 's kisebb költséggel nevel-tethetvén gyermekeiket — a' felvilágosodás a' közép osztályra is terjed.

Itt kell említnem, mint tudományosság eszközét — azon könyvtárat, melly 1827-ben akkori első alispán a' felejtethetlen Somssich Pongrácz idejében — hogy a' gyűlésekre, törvényszékre összeseregglő ifjaknak nemes elfoglalkozásuk legyen, — több tehetős, 's ezen eszmét rokon lélekkel fogadott urak által olly formán jött létre, hogy a' könyvgyűjteményen kívül, melly részént magányosok különösen Festetits Lajos könyv-ajándékai, részént az ujab-baknak könyvárusoktól megvétele által alakult, — a' legnevezetesb honi 's külföldi hirlapok, és tudomán-yos folyó-iratok meghozattak évenkénti 4—12 ft. előfizetés' — 's azon tőke' segítségével, melyet gr. Festetits László ajándékozott, 's mind ezeket az intézet szobájában, de bizonyos szabályok mellett otthon is lehetett olvasni. *)

A' forradalom — noha különbféle fegyveres csapatok voltak a' megyeházban szálva — azt is meg-zavarta ugyan, de lényeges kárt benne nem tett, sőt az eleve ezen célra adott két tágas szobában könyvek és hirlapok bizonyos órákban még most is kap-hatók. Mind ezeken kívül magány házak és családok a' régi római és német, sőt franczia classicusokon kívül — meghozatják a' legújabb könyveket

*) Mert éreztük Horáczként: „Cii dent nobis bonam juven-tutem.“ —

szüntelen lévén Pest-, 's Bécs-csel közlekedés; de van Kaposvárott biztos könyvtáros is, és így igen alaptalan azon vád, melyet egy német ujságnak 1853. febr. 10-iki ivén olvastam, mintha nagy setétség fedné még Somogyot „ — — bei einer Bevölkerung von 200,000 Seelen keine Buchdruckerei, keine Bibliothek, kein Lesefabriet.“ —

Casino van Kaposvárott, Marczaliban, Szigetvárott; különböző ezekben a' kényelem, 's különböző a' helyiséghez és a' részvényesek számához képest nagyobb vagy kisebb pénztár erejéhez mérve az ujságok', és olvasmányok' mennyisége. Napjainkban műveltség egyik eszközének tekinti ezt is a' közönség, 's így megemlíteni szükségesnek vélem, — ámbár én csak némű módosítással tekintem annak.*)

*) Ohajtanom szabad legyen, hogy kivált kisebb városokban az illy társaságok családi, baráti körökre oszlanának, általában olly helyeken, hol még a' kereskedés illyes összejövetelket nem igényel, főkép pedig, hogy Kaposvárott a' megye-házban lévő könyvtári és olvasó-intézettel olvadván az össze, mindkettő több erőre 's állandóságra jutna. A' házi kör felejtve, és a' barátságos összejövetel, olvasmányoknak kölesönös közlése általi bizodalmas érintkezés, így egy gyengéd kötél — azon független egyenlő jogosságot igénylő, 's így épen separatimust előidéző hely által száműzetik, 's a' közönbösségnek még is némi társasági mázt adandók többnyire kártyával, schakkal, ostáblával közelitnek egymáshoz a' tagok. —

34. §.

Az érett korúak erkölcsére állami ügyelet.

Valamint igaz, hogy a' nevelés a' bölcsönél kezdődik: úgy most már mindenki tudja, hogy az érettkorúak is a' vallás, a' kormány ügyelete, a' törvény ereje, a' társadalmi példák, és közlekedések által nevelést élveznek. Mind ezen viszonyoknak az egyénekre hatását, módját, sikerét elmélkedés tárgyául méltán tenné az ember-barát — az állam-bölcs!! Itt azonban legyen elég említeni, hogy a' törvény áthágását a' rendbontást büntetés követi, hogy a' bünhödő mind önmaga máskor féljen törvényt szegni, mind másokat rettentsen a' büntől! —

A' kormányi ügyelet központja Somogyban — a' mennyiben a' megyei gyűlések majd itt, majd amott tartattak, állandóan nem egy helyen volt; de utoljára Tapsonyból Kaposvárra határoztatott az önmagok a' Kk. és Rr. által, hol egy földszinti a' sok begyült tanácskozók', és hallgatók' számára szűk épület vala a' tanácsház: e' hiányt soká érezte a' közönség, míg újabb időben, leginkább az akkori első alispán b. e. Somssich Pongrácz törekedése által szép tágos, két emeletes megyeház épült a' nemesség buzgó részvételével az adozó-pénztár költsége nélkül, mellyben a' tisztviselőknek kényelmes lakás és pompás tanács-terem készült, mint az bővebben van leírva Kaposvár alatt: ebből mint az erkölcsöt, úgy a' polgári művelődést szemmel tartotta, vezette a' tanácsház, — 's ennek egy része a'

büntettek elleni örökösessel megbízott törvényszékek, 's ugyan a' bünhödők' büntetésére, elzárására tágas helyt adott. Az átalakulástól fogva a' kormány rendelkezik azon épülettel, de megfelel ez most is azon homlokiratnak, melyet rajta nagy betűvel olvashatui: „a' közjónak“, mert a' megyei főnököknek lakása, — minden azon hivatalhoz tartozó irodákkal, az adó-kivető-osztálylyal (Steuer-Inspector) benne; a' megyei polgári-, büntetető- 's az urbéri-törvényszék, az adó-szedő-, az államügyész-, a' vizsgáló- és a' járási szolgabíró-hivatalok kényelmes tért élveznek: maga a' nagy terem még senki által el nem foglalva úgy áll az uralkodó ház felséges személyei' 's némelly jeles volt fő-ispánok' képeivel díszesítve, mint ez 1848 előtt állott. Két udvara van e' közhelyiségnek, mellyek közül a' második a' rabok számára tömlöczöt, 's ha szükség szabad levegő élvezésére kerített tért foglal magában, a' várnagy és tömlöcz-tartó (Castellanus u. Kerkermeister) lakásaikkal együtt.

A' tömlöcz *) emeletes, keresztbe fekszik, délre szegletet csinálván hosszan benyul, — és kétfelé osztja a' megyeház udvarát.

Van benne (ma midőn épen eljártam), t. i. 1856-iki május 23-án 293 rab, ezenkívül a' szabad lábosok 88. 1855-iki egész évben 662 voltak, kik részint ítéletük után elbocsáttatván másokkal váltattak fel, részint pedig ez évben is vissza maradtak büntetésüket kiállandók; általában egyszerre vannak 250—300 között.

Volt alkalmom 1850-ik october 14-etől fogva 1854-iki november 30-ig a' törvényszéki lajstromot átvizsgálni, 's úgy találtam, hogy ezen négy év

*) Megtartom e' közönséges nevet börtön vagy fogház helyett.

alatt (kivonván a' másfél hónapot) katolikus 1565, reformatos 417, ágostai 40, nem egyesült görög 15, zsidó 73, összesen 2110 rab volt, és így egy évre középszámmal $527\frac{3}{4}$ jut. — Lényegesen szükség megemlítünk, hogy valamint 1848 előtt a' vérhatalommal (jus gladii) birt uradalmak Kárádon, Marczaliban, Csurgón, Csokonyában, Segesden, Kaposvárott, Böhönyén, Kéthelyen tömlöczöt tartottak, 's egyben egyben szüntelen volt 8—10 rab: ugy' most azon vérhatalom megszűnván az állam-részéről van Marczaliban vizsgáló-bíróság, 's ugy a' többi szolgabírói lakásokon is vannak, főkép rendőri kihágások miatt annyi rabok, hogy amaz vérhatalommal birt uradalmaknál létezettek számmal felérik.

Igy ha talán valaki gondolkodó fővel, 's emberi nemünk sorsát érző kebelrel tölem azt kérdezné, haladt-e az erkölcs? kevesebb-e a' bűn Somogyban az új rendőrség, 's az új fenyítő rendszer mellett? ugy hiszem csalódás nélkül, bár fájdalmas szívvel nem ezt kellene mondanom: 's míg a' cselédrend, — főkép mivel ezek száma naponként szaporodik — szigoruabban nem eszközzi, — a' mit már a' kormányi rendeletek értelmében elkezdett, — a' hon' tartózkodást, 's nem létesíti csak igazoló engedély mellett a' tanyázást; míg az egyházi oktatásra minden ünnepnapokon megjelenni kötelezettség nem sikerül, — általában míg a' családi élet ezen osztálynál is gyökeret nem ver, a' vallásosság érzelme nem gyarapul: addig mint egyrésről a' humanismus szüleménye, a' szelid bánás; ugy másrésről a' rögtöni bíróság 's akasztás kevés eredménnyel, hatálylaly lesznek az egészre. Adja az ég ura! hogy amaz a' magas kormánytól kitüzött, minden jóknak

keblében melegen élő óhajtság minél előbb teljese-
jék, hogy a' jelen 's még bizonyosabban a' jövő nem-
zedék a' józan erkölcs, oktatás, és munkásság útján
a' személyes, és vagyon bátorsága kölcsönös megbe-
csülése által vidékünket is boldogítsa!

De azt kérdi még valaki: melyik felekezettől
nő a' bűnösök száma nagyobb arányba? e' kérdést
én nem tudom határozattan megoldani; mert ámbár
a' katolikus rabok száma nagyobb, de először az
egyres összegeket a' népesedés 2. § képletével össze-
használtván a' katolikus lakosok száma is majd még
egyszer annyi mint a' többieké összesen; de továbbá
aránytalanul számtalan cselédek, 's pusztai lakosok
katolikusok, — kiknek iskolai, 's egyházi oktatást
nyerni nehéz, de nem is keresik azt, és így nevelés
oktatás nélkül maradnak. Bizonyos, hogy a' zsidók
legkönnyebben gazdasági bűnbe keverednek, — kö-
vetkezésképp népesedésökhöz képest nagyobb arányt
mutatnak, mivel inkább ravaszok, mint bátrak, 's
így gyilkosságba, vagy más nagyobb merényletbe nem
elegyednek. Helyén látom itt említeni, az 1851-ik
évről a' kaposvári cs. kir. megyei törvényszék mint
rögtönítelő-bírótság által halálra elítélt egyének' hi-
teles névjegyzékét, — mely időszakaszban illy leg-
több szomorú eset történt:

Rozán Ferencz,)	— 1855. Január 16-án.
Burnucz János,)	
Köteles György,	— 1855. April hó 30-án.
Bosnyák Lajos.	— 1855. Május hó 14-én.
Druzsín János,	— 1856. Martius 29-én.

Mind ezekből még is kitetszik, hogy Somogy
földje nem olly bátortalan lakást nyújt, — 's népe
nem olly ijesztő mint sokan, kik azt nem ismerik,
közhír után vélik. —

35. §.

V a l l á s - ü g y.

Mint már több helyen, de nevezetesen a' 14. lapon lévő statistikai átnézetben láthatni, vannak e' megyében r. katolikusok, reformatusok helvét- és ágostai hitvalláson, kik mindketten evangelicus vagy protestans közös névvel fordulnak elő a' törvényekben, és cs. kir. rendeletekben, 's némelly írók munkájában is (a' köznép mondja pápista, kálvinista, lutheranus): vannak nem egyesült görögök, ó-hitűek, *) zsidók **) izraeliták, Mózes hivei.

A' katolikusok csak nem még egyszer annyival számmal vannak mint a' többi vallásuk összesen: 's ez történelmi tekintetben is másképp nem lehet, mivel már Sz.-István előtt esmerték Pannon lakószai a' keresztyén vallást, főképp N.-Károly francia király törekvései után a' napnyugoti szertartás szerint is, 's mivel az a' zendülők', és elégedetlenek' szerencsés legyőzése után államvallás' méltóságára emeltetett.

Igaz, hogy sokkal régebben léteztek honunkban, 's így kivált azon vidéken, hol Somogy fekszik, — a' byzantinumi udvar' befolyása, 's nevezetesen Methodius és Cyrillus szellemdús tudósok fáradozása után görög szertartású keresztyének; ***)

*) Egyesült görög szertartásu templom vagy gyülekezet Somogyban nincs.

**) Ezen szót inkább nemzeti elnevezésnek tartom: Jude, (zsúd) francia kimondás szerént, lön ez honunkban közönséges.

***) Ex indubitatis monumentis jam demonstravimus Pannoniam ante Hungarorum in ea dominatum fuisse christianam; Episcopo

mindazáltal sem azon számtalan csaták, mellyekben eldődeink külföldön küzdöttek, sem a' pusztító tatár, sem a' vértgőzőzölgő kezekkel különösen e' megyében özönült török, sem az idősülte felekezetek, és az ujitott hitágozatokkal járt viszályok nem voltak képesek a' r. katholika, azon egyházi bölcsesség' paizsával, és a' polgári hatalom' vértjével őrzött vallás' tekintetét kisebbíteni. — Amaz epochalis hitujítás, melly a' 16-ik század elején, sőt előbb azon szokás által élesztetett, mellynél fogva külföldi Svajcz, Angol, Német-ország' — akademiáiban, különösen pedig Wittembergában tudományos ismereteket szerezni nem csak vallástanban készülő papok, hanem fényes család világi egyénei *) is megfordultak, leczkéket hallgattak, — mondom azon hitujítás is sok mozgalmakat és surlódásokat okozott ugyan honunkban; de valamint egyrésről az uj vallástan terjedett, és Somogyban is kivált Kopácsi, Kálmáncsehi, Sztárai, 's Biró Mátyás törekvésök, nyilván tanításuk által ez erősödött: úgy másrésről a' római katholika vallás szertartásaival együtt fennmaradt. A' mindenható Isten' akarátja, hogy őt különbféle utakon ismerjük, és különbféle egyházi szertartással imádjuk e' földön!! 's így nem csuda, hogy Perényi Péter, Török Bálint, Nádasdy Tamás nagy férfiak az uj hittan' pártolói lettek, és épen ezek-

Laureacenses, javavienses Methodiumque ac alios Episcopos pontificium in eā exercuisse, ut conversioni Hungarorum, Avarum atque Sclavorum prosperrimo successu operam posuisse, majorem populi panthonici partem ipso Geysa regnante fuisse christianam — — — Kollar Salagii opus posthum. Quinque Ecclesiis MDCCC.

*) p. o. Bánffy, Thurzó, Forgách, Eszterházy, Berzeviczy, Pécsy, Haller, Bethlen 's többek.

nek jószágaikon a' Dráva' és Balaton vidékén Somogy népe a' módosult egyházi szertartáshoz ragaszkodott, mit annyival könnyebben tehetett, mivel e' megye is török hatalomban lévén, 's az ulemák általjában elveik szerént minden vallásos — 's így annyival inkább a' keresztyén felekezet iránt türelemmel viseltetvén, e' tekintetben az uralmat bírósága vérendeletet is — protectionalist — adott vala: mert a' tárgyat mindaddig lélekismeret dolgának tekintette, míg a' lakósok az adót megadták, 's a' reájuk rótt kötelességöket teljesítették. Én éles ítészetű történetíróinkkal tartok, 's nem is hiszem, hogy Magyarországon az elszakadás czél lett — vagy mindjárt történt volna, sőt az egyházi szertartások' lassanként módosulásával még 1582-ikben is csak „láncszemnek láncszembe fűződése után“ váltak el az új tan' hirdetői, 's így az új ekklesiák is a' római anyaszentegyháztól csak akkor lettek függetlenekké. *) **)

Felejtve azon zivatarokat, melyeket a' rosszszul értett vallásosság költött vala fel, — nyugodt lélekkel csendességet élvezve lehet Somogyról mondanunk, hogy mindenik keresztyén felekezet háborítatlan gyakorolja vallás-szabadságát: túlbuzgóság nem bontja a' családi csendet és békét, — nem — még a' vegyes házasságban sem, millyen Somogyban több van.

A' r. katholika szentegyház, a' megye fekvéséhez képest két püspök', — névszerént a' veszprémi' és pécsi' kormányja alatt van: a' veszprémi egyházmegyéhez tartozik két fő-esperestség, u. m. a' so-

*) Lampe Hist. Ref. Eccles. Hung. pag. 138.

**) Szalay M. orsz. története 4 kötet.

mogyvári (*simighiensis*) és segesdi (*següdsiensis archidiaconatus*). Mindegyikben 3 al-esperestség van: a' somogyváriban a) karádi, — mely magában foglalja Andocs, Kapoly, Endréd, Karád, Kiliti, Köröshegy, Nágocs, Nagy-Berény, Ságvár, Szólád, Tab, Török-Koppány, Zamárdi, b) kaposvári, — melyben van Böszénfa, Gamás, Geszti, Hetes, Kaposvár, Látrány, Lengyeltóti, Osztopán, Somogyvár, Szőlös-Györök, Toponár, c) igali, — 's ebben vannak Acsa, Atala, Gölle, Igal, Kercseliget, Kis-Bár, Mernye, Mosdós, Sz.-Balázs, Szil, Taszár plebaniák.

A' segesdi fő-esperestségben foglaltatik ismét 3 ker. al-esperestség, a) segesdi, — melyben van Buzsák, Csákány, Faisz, Kéthely, Marczali, Mesztergye, Öreg-Lak, Sámson, Segesd, Sz.-Pál, Szob, Tapsony, Vid, Vörs, b) csökli, — 's ebben N.-Atád, Csokonya, Csököly, Hárságy, Kadarkut, Kutas, Lad, N.-Bajom, Németh-Ujfalu, Szent-Benedek, Szulok, Tarany, c) csurgói, — 's ebben Babócsa, Barts, Berzentze, Csurgó, Gyékényes, Iháros, Keresztur, Miháld, Sz.-Miklós, Vizvár, Zákány plebaniák, melyekhez tartoznak illetőleg jeles leány eklésziák, — mit igen szép renddel láthatni a' püspöki megye' Schematismusában.

A' pécsi püspök kormányja alatt van a' Szigetvárról nevezett egyházi al-kerület, 's ebben Bogdácsa, Dráva-Sz.-Márton, Lakócsa, Mosgó, Simegh-Sz.-László, Szigetvár fekszenek Somogyban, hol plebaniák vannak, — azon helységeket nem említve, melyek Baranya vármegyéhez tartoznak.

Van még Somogy megyében Andocs, Nagy-Atádon, Segesden, Szigetváratt, Sz.-Ferencz zár-dája, melyben 4—12 laknak, 's részént helyben

teszik az egyházi kötelességet, részint segítségül vannak szükség idején egyik vagy másik plebánusnak, — sőt van, ki családnál állandóul káplánkodik.

Helvét hitvallásu reformatusok két osztályt alkotnak felügyelési tekintetben, mit bevett szokásszerént tractusnak nevezünk: belső somogyi tractushoz, így a' dunántuli superintendentiához tartoznak 77 ekklesiák, mellyek között 17 leány ekklesia van, azaz hol pap helyben nem lakik, hanem hétköznapon praecorans, levita, oskolamester teszi a' könyörgést, ünnepnapokon pedig összegyül a' nép a' közel lévő anyateplomban.

Ezen tractusban lehet a' lelkek számát 40,000-re tennünk. —

Külső somogyi tractushoz, 's így a' duna-mel léki kerülethez tartoznak Büssütől Kzsoknak a' Mernye, Tur völgyén vonalat vonva, a' Balaton felé fekvő ekklesiák, p. o. Mocsolád, Tur, Látrány, Szemes, Adánd, Hidvég 's többek a' Tolna megyei határ felé: a' lélekszámot lehet tenni 18—20 ezerre. Az egészről szólván vannak Somogy megyében igen virágzó ekklesiák, még pedig igen számosak már a' reformatio kezdetétől fenállók, főkép a' Dráva vidékén p. o. a' kalmáncsai, visontai, csokonyai, 's a' t., de vannak közöttök, mellyek későbbben keletkeztek.

Ugyanazon időben fogadták el az ágostai vallást Somogy némelly vidékein kisebb számmal ugyan, de eleinte semmi különbséget e' két reform. felekezet nem tartott egymás között, (innen a' törvény az evangélicus néven mind a' két reform. ekklesiát érti), míg az erdélyi Szászok példájára az egész tul a' dunai reformatusok, 's így a' somogyiak is egymástul elváltak. *)

*) Tóth Ferencz Prot. Ekk. Hist. 42. §.

Somogyban ezen felekezet összegét legfeljebb 20,000-re lehet tenni: így vannak Gyékényesen, Niklán, Vrátsikon, Ecsényben, Toponárott, Bonnyán, Döröcskén, Tabon, Bábonyban ágostai vallást tartók, de templomuk csak Döröcskén, Tabon, Ecsényben Vésén, Gyékényesen van, hová nagy ünnepkor összegyűlnek, 's ha a' távolság és idő nem engedi a' közel lévő helvet. ref. templomba mennek.

Egyesült görög nincs, de nem egyesült ó-hitűek (köznépiesen ráczok) Szigetvárott nagy templomot birnak, 's itt papájok is van, ki vallás tekintetben el látja az egész megyében elszórva lakó kevés családot: a' lélekszámot lehet tenni 200-ra.

Izraelita vagy Mózes vallását követik mindazon héberek, kik a' 12 nemzetségből elszórva vannak, de egymás között hagyományilag tudják, ki a' Levi, ki a' Juda nemzetségből való.

Némellyek kicsiny számmal laknak egy egy helységben, 's így házi-tanítókra bizzák gyermekeik oktatását, ünnep alkalmával pedig elmennek több napokra is a' közelebbi izraelita községbe, hol zsinagógáról (népiesen zsidó templom), sőt iskolaházról, alkalmas tanítókról gondoskodtak, melly épülethez helyet vásároltak örökre a' földesuraktól, vagy több helyeken mint Toponáron, L.-Tótiban, Szakácsiban ingyen kaptak, — hogy 'Isten imádása pénz-zsarnokoskodásra, farizeuságra soha és sohol is alkalmat ne adjon!

II. SZAKASZ.

36. §.

A' megye felosztása, helységek és puszták.

Első tekintettel úgy látszik, hogy a' 3-ik §. 22-ik lapon előadott hét szolgabírák' kormánya alatti felosztást kellene itt követnem; azonban a' közéletben egyenként többször jön elő szükség 's alkalom egyik vagy másik járás', helység' vagy pusztá nevére, és nem is igen hiszem, hogy ezen része munkácskának, épen úgy mint más hasonnemű is — rendszeres olvasmányul vagy oktatásul szolgáljon: azért a' betűrendet választom inkább, melly szerint kiki feltálálhatja azt, a' mit akar. De még is kép-letben leirom azon felosztást, mellyet febr. 17-én 1850 közigazgatási tekintetben a' cs. k. teljhatalmu biztós megállapított, 's melly igen kicsiny egyes változásokkal áll most is: t. i. az idő mutatta meg, hogy ámbár azon felosztás a' közigazgatási tényezőkre elegendő és tapasztalás-edzetté figyelemmel történt, de még is főkép télben, rossz uttal a' járási tisztviselők lakhelyéveli közlekedés' nehézsége miatt egyik vagy másik helységet előbbeni járásától másikkhoz kell vala csatolni.

Somogy megye járásainak felosztása

febr. 17-dikén 1850-ben.

Igali járás.		
Helység neve		
Nágoes, Jutom,	Ráksi, és Dadai	Pamuk
Tomé	puszta	Öreg-Lak, és Baráti p.
Zich	Aszaló, és Dese-	Somogyvár, Vár-
Miklósi	da p.	allya, Lajos ma-
Andocs	Somodor p.	ajor
Fiad	Magyar - Atád,	Vámos, Gille, Re-
Kis-Bár	Tátom, Hármás	mete p.
Moesolád, Kis-	csárda	Polány
Baba	Kazsok, Éva	Gamás, Gárdony,
Bonnya és Pusztája	csárda, Kis-	Vadé, Vitya,
Acsa, Gerézd	Béc	Tuskós, Jasz-
puszt.	Büsti, Beteritő,	vicz, Berény Kis
Szorosad	Tüskés-malom	
Kára	Csoknya	Karádi járás.
Török-Kopány	Hetes, és Pati	Helység neve
Döröcske, Fehér-	puszta	Város Hidvég,
Csárda	Csombárd, és Uj-	Szabadhegy és
Kis- és Nagy-Gadács	falu p.	Rebecz pták.
Szil, Marosd, Magyaród	Várda, Kis-Albert p.	Falu-Hidvég, Péli-Völgy pusztával
Uj-major, Pataki-major	Magyar - Egres, Libbentő p.	Nagy-Berény,
Igal	Bodrog, Alsó-Felső-Bü' p.	Kis-Berény, Uj-major pusztával
Écseny, Csalitmajor	Kürtös	Nyim
Mernye, Szent-Miklós	Jád, és Galambos	Ságvár
Sz. G. Kér, Belső-Külső-Örs, Diós Lapa	puszta	Adánd, Pösze
	Geszt, Berceske	puszta, Ketye
	puszta	malom
	Edde, Felső-Alsó-Bogát, Miklós	Juth
	major	Kiliti
	Osztopán, Berence, Vizsák	Szamárdi, Szántódi puszta

Endréd, Jaba és
Tóközi ptákkal
Bálványos
Megyer
Bábony
Torvaj, és Lujja
puszta
Tab és Ugaj p.
Zala, Szöllös
pusztával
Kis-Kapol, Nagy-
Kapol
Karád, Toldi, és
Kéri puszta
Német-Egres
Csepel
Köcse, és Csicsali
puszta
Pusztá-Szemes
Kereki
Köröshegy
Szárszó
Szemes
Öszöd
Teleki
Szólád
Lölle, Czepléd
puszta
Látrány, Rádi
puszta
Visz
Csehi
Boglár
Szölös-Györök
Túr, Babod, Tard
Tót-Gyugy, Sand,
Bindek, Pettend
Hács, (Kis és
Nagy)

Szigetvári já- rás.

Helység neve

Zsibolt, Damalos
puszta
Tót-Keresztur
Mosgó és Zöcske
Szulimán és An-
talfalva
Csertő, és Pipa-
gyújtó p.
Viszló
Apáti
Hatvan
Szulok
Kálmánca
Homok - Sz.-
György
Merenye, Czeg-
léd, Sz.-Miklós
puszta
Poklosi
Pata
Bazsal
Szigetvár és Tur-
bék puszta
Tót-Sz.-György
Görösgall
Nagy-Dobsza,
Kis-Dobsza
Istvádi
Darány,
Bares, és Pálfalu
Dráva-Tamási
Gárdony
Dombo, és Páli p.
Zádor
Szörény

Gyöngyös-Mel-
lék
Pettend
Kis-Tamási
Nemeske
Molvány
Hobol, és Sze-
hénfa p.
Várad
Bürtüs
Magyar-Újfalu
Német-Újfalu, Sz.
Mihályfa p.
Teklafalu, Siko-
ta, Vitézi Nagy-
homok p.
Potony, és F.-
Okuka p.
Tót-Újfalu, és
Alsó-Okuka p.
Sz. Borbás, Kosz-
tován, Téglá-
ház, Vizvár, Réh
puszta
Lakócsa és Czer-
nadola
Drávafok, Bor-
jancz, Haraszti,
Kosztován, Szi-
gecske p.
Markócz
DrávaSz.-Márton
Ányos-Tégla h.
Dráva-Keresztur
Réh-Falu
Alma-Mellék, Sz.-
Miklós
Sz.-László, és Kis
Sz. Lászlói pta.

Sztára
Nagy- és Kis-
Hárság
Patosfa
Német-Lad és
Gyöngyös p.
Magyar-Lad, Sz.
Mihályfa Tit-
vány pusztá.

Nagy-Atádi járás

Helység neve

Kis-Kovácsi
Gige, és Ölle-
völgy p.
Kisasszond, és
Póstelek p.
Pusztá-Korpád
Jákó
Csököl
Kis-Bajom, Csur-
gó, Posta malom
pusztá
Kutas, Kozma,
Kőház, Apáti-
malom
Beleg, Keresztur,
Keleviz és Uj-
major puszták
Kónyi
Ötvös
Szabás, Nagy-
Hid. és Balla-
háza p.
Mike, Inakod
pusztá
Nagy-Korpád,

Cserhát, moricz-
malom
Lábod
Henész és Simon-
gát
Nagy-Attád és
Döbrög p.
Bodvicza, Kiva-
dar, Tiszina, Pá-
czod, es Boszén-
tó pusztá
Tarany, Sz.-
László, Iloki ma-
lom, Baráti ma-
jor
Vizvár, Zsitfa,
Kettős-Csárda
Homoki Csárda
pusztá
Heresznye
Bolhó
Babócsa
Háromfa
Agarév
Rinya Sz.-Király
Hosszúfalu
Besenyő, és Ösz-
pöte pusztá
Görgeteg, és Ta-
mási pusztá
Visonta, Cserte-
lek pusztá
Csokonya, Külső-
és Belső-Tarnó-
cza, Alsó- és
Felső-Gyöngyös
Királyrév p.
Rinya-Újlak
Aracs

Újnép, és Bak-
háza
Komlosd
Peterhida
Szentés
Nagy - Bajom,
Kak pusztá
Szomajom, Ka-
posfő pusztá

Káposvári járás.

Helység neve

Kis-Keresztur
Kapos-Keresztur,
és Rákó pusztá
Homok
Taszár
Orczi, Tömörke
pusztá
Zimány, és Rác
Egresi pusztá
Kapos-Füred
Toponár, Zarany,
Fészlerlak, Ré-
pás pusztá
Szent-Jakab, és
Büki csárda
Sántos, Nádasd
és Partallya
Szent - Balázs,
Nagy-Árok-Al-
lya pusztá
Cserénfa
Gyarmat
Hajmás
Gálos
Tótváros

Böszénfa
 Német-Lukafa
 BoldogAsszonyfa
 Simonfa
 Zselicz Sz.-Pál
 Töröcske
 Zselicz Kis-Lak
 Kaposvár, és Keczel puszta
 Juta
 Kapos-Mérő, Tó-kaj puszta
 Kapos Ujlak
 Sz.-Benedek, és Dada
 Bárd és Szend p.
 Szenna, és Szerdahely p.
 Paccza
 Szerászló, Lipótfá és Zipfalvap.
 Szilvás Sz.-Mártony
 ZseliczKis-Falud
 Magyar Lukafa
 Bécz, és Diós p.
 Alsó- és Felső-Visnye p
 Hedrahely
 Hencse, és Tápazd puszta
 Kadarkút, Körmen-d, Henész,
 Sz.-Imre és Böczör p.
 Gölle, Kis-Pusztá, Uzd, Inám,
 Hetény (Alsó Felső) puszta

Patalom
 Gyalán
 Fonó
 Baté
 Mosdós, Szalacs-ka puszta
 Berki, Kis-Berki puszta
 Szabadi és Kis-Gát puszta
 Csoma
 Atala
 Pula
 Kercseliget,
 Enyődi malom

Marczali járás.

Helység neve

Szenyér
 Mesztegnyő, Ed-de, Búsvár, Vajda homok p. és Ságát p.
 Gadány
 Szakácsi
 Nemes-Vid és Kis-Vid
 Csákány
 Fels.-Zsitfa, Szőcsény p.
 Fehéregyháza
 Szőke-Dencs
 Sávoly
 Sámson
 Főnyed
 Tikos
 Hollán, Maróth p.
 Vörs

Battyán, Bal, Sz.
 György, Diós puszta
 Balaton-Berény
 Balaton-Keresztúr
 Balaton-Uj-Lak
 Kéthely, és Sári puszta
 Horvátkút p.
 Kis- és Nagy-Gomba, Lók puszta
 Marczali, Gyóta puszta, és mal-mok
 Bize
 Keleviz
 Tót-Sz.-Pál
 Varjas-Kér
 Csömen-d
 Libicz-Kozma
 Sárd, Szövéc-s puszta
 Vrácsik
 Sörnye
 Fajsz
 Puszta Kovácsi,
 Kölked
 Nikla
 Táská
 Buzsák
 Lengyel-Tóti, Berény p. Mamocs,
 Sz.-György, Bézsény, és Főnyód puszta
 Orda

Csurgói járás.	Zákány, Pösze- malom	Alsó- Felső-Bo- gát puszta
Helység neve	Ór, Asszonyvár, Visszafolyó, Le- grádi szőlő	Inke, Lepled, Ko- czi, Darvas, Csöd, Aligvár p.
Udvarhely Két- nyár, Bocskád puszta	Surd, Feketesár, Ebök p.	Sand
Berzencze, Per- dóc, Cséri-csár- da, Kis-Vecse- nye, Gerenda, Tüskevár p.	Bükkösd, Nagy- Berek, Aligvári puszta	Miháld, Mind- szent, Agarasi, és Rádi malom
Bolhás Bördecz, Bükimalom p.	Nagy-Márton	Sáncz
Szob, Baráti, Ka- szó p.	Csicsó, Ujmajor p.	Bagola, Fakos p.
Szenta, Tüske- vár, Csatártó	Iháros	Sz.-Miklós, Mo- riczhely, Niytrai,
Balóta p.	Pátró	és Pádi malom
Sarkad	Belezná, Berek, Malmok, Kako- nya puszta	Pat
Hosszúvíz	Liszo, Ság p.	Vrászló
Alsók, Csente p.	Szent-Péter, Ma- gasd, Pogány puszta	Fazekas-Denes, Antalfalu p.
Csurgó. Kőké- nyes, Kis-Ho- mok, Ujmajor, Cser p.	Ibáros-Berény, Sz.-Pál p, Pádi p. Gánya, Kani- zsaberek, Ha- muház p.	Simonyi, Gárdos puszta
Gyékényes (Als. és Fels.)	Alsó Segesd	Nemes-Déd
Szent-Király	Felső - Segesd,	Belevár
Porrog	Bársony és Sze- keres-malom,	Vése, Marton, Merke p.
Szent-Pál		Böhönye, Arad, Dávod, Tere- bezd p
		Nemes-Kis Falud
		Tapsony, Moricz- fa, Fehértötös p.

Feljebb a' 14-dik lapon a' népességet általá-
nosan az egész vármegyéről láthatni, itt egy biz-
tos, hozzám legközelebb jutott adat után részlete-
sebben is említeni nem lesz helytelen, u. m.:

Igali járás	33,759
Karádi járás	34,251
Szigetvári járás	34,078

Nagy-Atádi járás	29,873
Kaposvári járás	34,491
Marczali járás	29,560
Csurgói, vagy a' mint legu- jabban hivatalosan nevez- tetik Berzenczei	30,938

Összesen 226,950

Midőn 1715. orsz. gy. 86. Art. *) a' török iga-
alól megszabadulása után a' megye önállását vissza-
nyerte, három járásra (processus) osztatott fel, melyet
kétség kívül a' török uralom előtt is létezett illy fel-
osztás' emlékezete, akár hagyomány, akár iromá-
nyok által fentartva, idézett elő: t. i. kaposi, szí-
geti, kanizsai, mi oda is mutat, hogy még akkor So-
mogy megye határa messzebb terjedt mint most:

Azonban ez is csak homályos sejdítés: mert,
mint előszómban is említém, azon időről nincs So-
mogyban, de Zalában sincs okmányunk, sőt mi-
dőn némellyek a' chasmai káptalanba utasítottak,
akkor is csak azt tapasztaltam, hogy az is a' tö-
rök pusztítás miatt 1550-ben Zágrábba menekült,
—'s talán itt találhatna, kinek alkalma lenne, többet.

Későbbben 4, kaposi, igali, szigetvári, marczali,
's még későbbben gr. Széchényi Ferencz főispánsága
alatt a' babócsai is hozzá járulván 5 járás lett, mely
időszakról Nagy József megyei mérnöktől térképet is
bírnunk. Már korunkban egy tisztujítás (restauratio)
alkalmával kaposvári vagy központi járás alkotta-

*) — — — statutum ut a lege attributam sibi jurisdictionem
et activitatem absque ullo alterius comitatus quippe szaladiensis
(cui ob temporum injuriam adnexus habebatur) adminiculo exercere
possit, — — — hacque articulari constitutione pro realiter se-
parato habeatur.

tott a' közelebb fekvő, 's addig más járáshoz tartozott helységekből, a' fő-szolgabíró lakása Kaposvárra határoztatván — a' központon összehalmazni szokott dolgok, 's a' rabokra felügyelés tekintetéből. Esküdt is volt itt, de al-szolgabíró nem talált szükségesnek a' megye. Majd az 1848—1849-ki forradalom után 1850. febr. 17-kén hét járást rendelt, mint emlitém, a' cs. kir. teljhatalmu biztos, és a' tisztviselői kart is ahhoz képest rendezte; de azolta csak hol egyik, hol másik helységet veszik el előbbi járásától, 's másikhöz csatolják, sőt a' csurgói járás helyett az iháros-berényi 's majd berzenczei rendeltetett; de valamint a' szolgabírói hivatal személyzete Csurgón tartja lakását most is, ugy közönségesen azon járást Csurgóról nevezzük, 's én is megtartom azon elnevezést. Betűrendben igyekszem tehát minden helységet 's pusztát leírni, sőt pályáján futva eldült buzgó Jerneynek után a' régi neveket is megemlítem a' mint talán puszták falvakká, 's ezek pusztákká váltak, hogy a' figyelmes olvasó itt is lássa a' népek', nemzetségek' viszontagságait, és változandóságát!

37. §.

Mezővárosok, helységek 's puszták egyenként leírva.

Mivel bizonyos nevek, és fogalmak gyakran előfordulnak: azért takarékoság tekintetéből meg kell jegyezni e' jegyeket:

○ Mezőváros.	ekl. Ekklesia.
● Falu.	e. p. első posta.
* Központhely.	j. Járás.
p. Pusztá.	F. u. Földesur.
l. Lakos.	

Aba v. Jaba, erdős és völgyes pusztá, Kapol és Ságvár között, — igen szép gazdasággal bírja a' tihanyi apátság.

Acsa v. Acha, magyar-falu, közel Andocshoz, Bonnyához, magas hegyoldalon fekszik. Lakosa 1042 kath. parochialis szentegyházzal, és 10 zsidó. Földje termékeny s népe birtokos: van szőlője, 's erdeje. F. u. a' veszprémi püspök, legközelebbi posta újabb időtől fogva Igal, előbb Szemes. *)

Ádánd, szép fekvésű m.-város, egy órányira Sió-Foktól, hol legközelebbi postája is van, — 's félóránnyira a' Sió folyótól, melly Veszprém vármegyétől Somogyot választja: itt Juth és Maros falvak között állandó csigás kompot tart gr. Széchényi. Lakosai 1512, részént reformátusok, részént katolikusok, — mind a' két felekezetnek van temploma, noha emez a' ságvári anya ekklesiához tartozik. Perneszi

*) Lehet, hogy valaki hiányt érez, midőn a' helységek' ezen leírásánál a' határ területét, egyesek közötti felosztását, telkeit stb. — 's így a' külön birtok után járó adót, és más terheket, vagy ellenben javadalmakat, — magány és községi jövedelmet, költséget feljegyezve nem találja; de mindezek olly változó 's bizonytalan számokat 's rovatokat adnak még most, míg a' Cataster kormányzati szellemben, mértani alapon, és financialis elvek szerént nem létesülend, hogy fontolás után is ezen tárgyakat illy alakban mellőzni jobbnak véltem, mint magának a' közigazgatásnak is alapul csak ideiglen használandókat.

örökösök tulajdona volt, 's közülök itt laktak Talliánok és Csapody, kik hosszú idők során^{*)} megyei fő-hivatalokat viseltek: sok választmányi tanácskozásoknak, bizottmányoknak, nádori bíróságnak helyt adott vala e' városocska. Csapody Pál maga részét szép gazdaságával együtt gr. Wickenburgnak eladta, 's aztán híres ménesét is felosztatta.

Adorjány: Szigeti j.-ban, p.

Agarév, falu, a' Drávaⁱ mellett, azelőtt babócsai, most a t á d i járásnak hívott vidéken, — népe horvát, de tud magyarul; 208 kath., 18 zsidó. Földesura keszthelyi gr. Festetics Taszilo, a' taranyi anya ekklesiához tartozik, első posta Babócsa 1 1/2 óra.

Ágáros, pusztá, a' déghi Festetics családé — most b. e. Atyja, Antal, halála után Ágostoné: fekszik Mesztegnő, Szenyér faluk, és Arad, 's Dávod puszták között; különben tartozik a' böhöneyei tisztartósághoz.

Ágerdő, pusztá, a' simongáti uradalomban, közel Hosszufaluhoz, Babocsához 1 1/2 órára: b. Sina birja a' többivel együtt, miket gr. Hunyady Ferencztől szerzett. Népe ssége 25.

Ági: bab. jár., pusztá. *)

Aks, magyari, lásd Buzsák.

Alma-mellék: a' Zselicz szélén, 's így a' baranyai határ mellett, 1 1/2 órányira Szigetvártól, azon kies völgyben, mellyTóthvárostól végig Mosgón keresztül Szigetvárig nyulik: lakosai Sokecz-Szlávok, de tudnak magyarul; katholikusok Mosgóhoz tartozó fiok szentegyházzal. Bora terem jó, bükk-erdeje sok. Birtokosa a' bécsi Biedermann ház Batthyány Gusztávtól történt vétel óta, lakosa 877. első posta Szigetvár.

Aligvári, pusztá, lásd Bükösd. lak 24.

Alsok és Sarkad, Csurgótól kis 1/2 órányira, úgy hogy összeragad e' 3 helység — a' helybeli pap a' csurgói ref. iskolában többnyire ig a z g a t ó (rector) is: népe ssége

*) Az egész munka folyamán, hol a' név után körülményes leírás nincs, vagy a' népe sség nem emlittetik, — az néptelen pusztá, vagy azon helységhez van számolva, hová a d ó j á t szolgáltatja.

1000-nél több, t. i. Sarkadé 416, Alsoké 762. Fekvése igen szép, földje termékeny, gr. keszthelyi Fesztetits birtoka, első posta Berzeneze. — Csente nevét is hallani Alsoknak, 's így hívják azon részt, melyen a' templom van: hagyomány szerint három helység volt hajdan.

Alsó Kovácsi, lásd Kovácsi.

Alsó Segesd, lásd Segesd.

Alsó Visnye, szőlős- vagy póré Visnye, lásd Visnye.

Alsó Zsitva, lásd Zsitva.

Andocs, Andach, fekszik a' Tolna megyei határ felé, Karád, Bonnya, Nágocs közt, magasabb dombon: itt van Sz.-Ferencz szerzetének klastroma, és szentegyháza, melyben a' szűz Mária csudatévő képe még most is tiszteltetik, 's melynek kedvéért ide bucsu járatok vannak, különösen pedig Portziunkula napkor ezerenként összegyűl a' nép. Lakosai r. kath. 1207 l. közelebbi posta Szemes vagy Siófok F. u. veszpr. püspök.

Antalfalu, lásd Fazekas-Dencs.

Antalfalva, Szulimán és Hárságy közt, — gyarmat gr. Batthyányi Antalról neveztetik l. 72.

Apáti, másképp **Kisbár**: Andocshoz közel Karád és Fiaid közt: mély völgyben fekszik a' helység, de a' derék plebánia templommal együtt hegyoldalban kellemes benyomással hat az utasra kivált azon számos évektől fogva, mióta a' jeles Tóth József itt plebánus: r. kath. 883, f. u. a' veszpr. püspök.

Apáti, Szigetvártól $\frac{1}{2}$ órára Pata, Csertő és Viszló közt: fekvése egyenes, reá nyulik a' Hárságy felől jövő zseliczi erdőre, földje igen termékeny. Lakosai 500, — kik között 322 r. kath., 14 izr., 's többi ref. F. u. most gr. Zichy, ki azt a' Tanyi örökösöktől már többek kezére szállottat tisztán sajátjává tette, és igen szépen rendezte. l. k. posta Szigetvár.

Apáti, puszta, Kutasnál, Boronkai, Tallián családé.

Araes: a' Dráva mellett kis falu, előbb Végh István, 's Elődei birták, most az egész babócsai uradalmat, emennek halála után leánya gr. Somsichnak eladta; népessége r. cath. 403, l. k. posta Babócsa.

Aranyos, gr. Széchényi pusztája Darány mellett.

Arad, Böhönyéhez tartozó szép pusztá, fekszik N.-Bajom és Kisfalud közt, Böhönye felé.

Árpád v. Árpás, (Polány mellett) még nem rég' a' gr. Niezky család tulajdona volt.

Ártosháza v. Értesháza, pusztá a' szig. járásban.

Aszaló, Azalár, Aszalar, rendesen épült urbérileg is már rég szabályozott falu, népessége 717, nagyobb része reform., F. u. hg. Eszterházy, l. k. posta Kaposvár 1½ óra.

Asszonyvár, Örhöz való pusztá, Surd és Sz.-Mihály. közt: l. k. posta I. Berény.

Atala, gazdagon termő térségen fekszik, népessége 900 r. kath., F. u. a' Piaristák, l. k. posta Kaposvár 2½ óra

Suum cuique tribuendum: itt szóról szóra leirom Atala' Fényesünk szótárából tisz. Dornay ájtatos rendi áldozár — egyszersmind jószág-kormányzó által sok történeti esmerettel közre juttatott leírását: bár adna honunk őrangyala sok illy körülményes ismertetőt!! így derülne homályfödte vidékünkre a' multról több több világosság.

„Valamelly római előkelőnek nejétől vagy leányától vehette nevezetét, szinte ugy, mint alsó Pannónia (hová Atala hajdani vára tartozott) később Galerius hivesének Diocletian császár leányának tiszteletére Valeriának hivatott. Jelenleg már csak dombosabb gyepezet, és köhalom tünteti ki helyét Hetényi pusztán, keletről Nosztány, és délről Mász-lony puszták szomszédságában, a' régenten széltiben-hosszában mintegy 160 □ ölnyi területű várnak, melynek erős-ségét hegy oldalról bástyák, — völgyes részéről pedig kővel kirakott medrű folyam és berek tevék, 's a' vár keleti részein ma is mocsártól környezett több dombok szemlélhetők, melyek őrhelyek lehettek: Diocletian, Constantin, Constans, és Constantinus, Crispus, Maxentius és Valens császároktól számtalan kisebb nagyobb rézpénzek találtatnak itt elszórva; de régiebbekre is akadni, melyek: „Diva Faustina,“ „Felicitati Reipublicae“ „Jovi Conservatori“ „Votis ut multis pax exercitus“ „Gloria Romanorum“ „Victoria Romanorum“ köriratokkal vagynak ellátva, 's verctésők helyet Sisciát, a' mai Sziszeket a' reájok nyomott „Sis“ bettük tudatják. Itt talált kőfaragványok, és téglák is e' helyen egykori római gyarmatra mutatnak. Népmonda sze-

rint egy hajdan, a' vár egykori tulajdonosa berakatá a' vár ablakait, csupán egyen át engedé azt világíttatni, 's ennél megállapodva, mondá a' körülállókhoz: „ha ezen ablakot is befalaztatom, akkor az Isten sem lát engemet,“ melly daczos gunyolódása azonnal a' vár elsüllyesztésével büntetett; — 's innen nevezetik maiglan is „Süllyedt vár“nak. A' hazáéval közös rombolások közt pusztaságra jutott kies táj, ma ismét népeüstülni kezd, régi nevét „Hetény“el felese-rélve; 's az illy nevű 2614 holdnyi pusztát jelenleg két gazda-tiszt, és 180 cseléd lakja, sőt kegyes földes urasága gondoskodásából pár évek óta itt iskola és temető is lesz.

A' nép vándorlások korszakában elosztatott római telep lakosainak utóbbi sorsát sűrű homály fedi, csak 1332. évről jegyzék föl a' pápai dézma-szedő olaszok, hogy Otholán, máskint Athalán, vagy Attalán ekkor plebánia létezett, a' török zsarnokság azonban később ennek is végét vetett. A' birtok sz. István király által alapított Fejérvári űrséghez tartozott, és mivel tulajdonosai hazánk zavart állapotában különféle helyekre vonulni kénytelenítettek, 's mint egyháziak annak védelmére elégtelenek is voltak, oltalom végett másnak adák azt haszonbérbe. Jelesen Gorup Ferencz Novai püspök, győri n. prépost, fehérvári custos, a' fels. római császárs és magyarországi koronás király tanácsosa 's a' t. Győrött ápril 11-kén 1661-ben költ pecsétcs magyar levélben tudatja: hogy távul való residentiája miatt, minthogy azon fejérvári jószágának gondja-viselésére nem érkezik, bizta az nemes és vitézlkő Karachich Mátyás Tihonyi kapitány urra, hogy ő kegyelme jövedelmét az ott lakó jobbágyságon exigálhassa, magához vehesse, és mások ellen oltalmazhassa is, nevezet szerint pedig Somogy vármegyében: Rác-Attalát kiknek adójok 10 tallér, Magyar-Attalát adójok 3 forint, Kis-Faludot mellyet rácok lakják, adójok 8 tallér, Kis-Faludot, mellyet magyarok lakják, azoknak adójok 15 tallér stb.

Első Leopold császár és király a' törököt honunkból végkép kiűzván, az űrség javait 1695-ben Matusek András

scopiai püspöknek, sz. Albert és Lőrincz prépostjának, győri kanonoknak, és sopronyi javadalmasnak (beneficiatus) adományozá a' fejezérvári örkanonoksággal, ki is szíven hordozván alattvalóinak szomorú sorsát, elszórt jobbágyait öszvegyűjté, vidékiekkel nevelé, és így a' hajdani vártól egy órányi távolságra eső mostani helyén népesíté meg Attalát, 's az új lakosok közül sokan most is kiköltözési helyekről neveztetnek, millyenek: Ozorai, Visnyei, Földvári, Kalocsa, Dobai, 's más pár családok. Kisfalud nevű egykori helységnek pedig már csak egy szőlőhegy, és a' mostani Kispusztas szomszédságára dülő föld, melly rácz temetőnek hivatik, tartá fön emléket.

Matusek utódja az Örségben gróf Nádasdy László Paulinusból lett csanádi püspök, ki Mernyére Licentiatust hozott be, Göllében pedig Jezsuiták által téríté meg az Arianus népet, 1716-ban Attalában is templomot és paplakot épített, 's ezek elkészültével 1722-ik év febr. 10-kén vette át az ujonnan felállított plébánia gondviselését Tarjányi Mátyás mint első lelkész; utódjai lettek 1731-ben Miholics János, 1740. Kéresztúri János, 1742. Balogh István, 1755. Molnár József, 1785. Valdstein Ferencz, 1823. Kéry János, 1834. Szűcs István, és 1841-ben Csete Antal.

Báró Dalberg Gerárd Guilelm ágostai kanonok alatt, ki 1730-tól 1769-ig vala fejezérvári örkanonok, semmi nevezetes nem történt az attalai plébániára nézve, hanem utódja gróf Edling Rudolf Görtzi (Goriczia) herczeg érsek alatt, ki 1774-től 1803-ig birta az örség czimét és javait. 1784-ben a' templomot, 's tornyot kijavittatá, 's új tetővel ellátá. Végre dicső emlékü Ferencz császár és király alatt 1807. év jul. 10-kén kelt oklevél mellett az örségi javak az ájtatos tanítói rendnek adattak át, ellátásának segedelméül, hogy ez, hivatásának az ifjuzág nevelésében és oktatásában könnyebben megfelelhessen.

Mióta az örség ezen kegyes rend birtokába jutott, azóta napról napra nagyobb előhaladás tapasztaltatik mint a' jószág kormányzásában, úgy a' lelkiek ellátásában is. Egészen megújulva, 's diszes épületekkel ékeskedve szemlélhetők a' róma téren fekvő örségi puszták, szinte úgy, mint annak csinos helységei; az örségi plébánlák pedig Somogy-

ban a' jobbak közé számíttatnak. Attala vidéke gazdasági, és egészségi tekintetben különösen sokat nyert, mióta 1835-ben a' Kapos vízáradataiból keletkezett posványosság lecsapoltatott, 's ma már az előbbi bűzhödtt levegőt tiszta lég, a' nád- és halbóli jóvedelmet pedig a' berekben gazdag kaszállók válták föl. Népeisége Attalának 834 kittingő szorgalmú magyarokból áll, házaikat, kivált az 1843-ki tűzvész után eserép tetőre, 's kéményre kezdik építeni. — Urbéri telek itt öszvesen 52, ház pedig 86 számíttatik. Földjei termékenyek. Gabona természetesen kívül a' lakosok különösen kedvelik a' marha-tenyésztést, nemesített csikóik bemutatásáért minden évben nyertek jutalmat Attalaiak, Pesten, és Kaposvárott. Az egész plébániában van öszvesen 2140 r. kath. lélek, 32 zsidó, 262 iskolás gyermek. Közel szomszédságát keletről Dombovár, a' Dombayak és Verböczyek egykori várhelye teszi, 's itt Tolnával, délről Baranyával, 's annak jó bort termő hegyeivel, nyágotról Csomán át Berki mezővárossal, éjszokról pedig Szil felé nyúló síksággal határos."

Atád, Attad, Nagy- vagy Horváth A. Szép térségű m.-város — egy része Kis-Atádnak nevezetik, — a' Rinya mellett: lakosai horváth eredetűek, de mind tudnak magyarul. sz. Ferencziek, sz. László provinciájából klastromot, és plébániát bírnak; van benne patika, 's járási orvos. F. u. Czindery, — de több évektől fogva bírói zálogban bírja Csuzy. Népeisége öszvesen r. kath. 1780, l. e. posta Babócsa 3 óra.

Atád, 'magyar Atád: Kapos vizétől 1½ órányira Ráksi és Somodor közt igen termékeny völgyben fekvő falu: lakosai ref. 700. F. u. most b. Sina, l. e. posta Kaposvár 1½ óra.

Baba, Bab — Nagy és Kis: Mernyén túl Mocsolád és Gamás közt fekvő pusztá, Lengyel örökös jog volt, de most egyiket bírja gr. Zichy, másikat Erős.

Babod, Tur, Karád, Gamás közt igen kies völgyben, Mernyétől a' Balatonhoz vezető országúthban fekvő pusztá: Lengyel jog volt, de b. Puttheány Sándor eladta, 's ez utolsó tíz évben több birtokosok kezén ment által; most bírja pécsi Rihmer család: van benne 203 lélek.

Babócsa, — Babovecz, Babisa, Bobusa : hazánk történetében is nevezetes hely ; most m.-város : maiglan is látható várromok emlékeztetnek azon nehéz időkre, midőn ez a' török uralomnak egyik lakhelye volt, miután Ali-Bascha elfoglalta. Ámbár pedig Zrinyi és Nádasdy vitézségök által a' török onnan többször kiveretett, 's ámbár 1595-ben Zrinyi György tanácsára újra megépíttetett, 's erősíttetett, *) de egész nyugalom itt is csak akkor lőn, midőn a' török ez egész megyéből is végkép kitűzetett. Birta volt a' Babócsay család, mellyből egyik báróságra is emelkedett, de kihalt : a' még most is élő nemes Babócsay család amannak ivadéka-e ? — Azután birták Nádasdi, Rindsmaul, 's későbbén a' Végh család babócsay dísznévvel ; sírján túl is köztiszteletben élő Végh István halála után örök áron megvásárolta azt gr. Somssich János, 's most ennek egyik fia Adolf birja. Né pessége 1412, többnyire katolikusok : van itt anyaszentegyház több leány-ekkesiákkal.

Babony : Tolna 's Veszprém megye felé nyuló táján megyénknek Tabhoz, Megyerhez közel erdők közt fekvő kis falu : népessége ágostai és h. ref. 700. Földesurai többek a' Révai örökzökök után, l. k. posta Siófok.

Baglas : Kéthelyhez tartozó pusztá, szőlőhegygyel, melly, a' mint feljebb említettem, igen jó bort terem.

Bagola : Kanizsa felé fekvő szélén megyénknek van e' falueska : lakosai r. katolikusok és ágostaiak, mintegy 326. F. u. gr. Festetics, e. posta Ih.-Berény.

Bakháza : közel Babocsához, új népi pusztá, l. 15.

Balaton sz. György, lásd sz. György.

Baláta : pusztá, Szentá és Szob közt.

Balogd : Bolagd, N.-Bajom és Böhönye közt fekvő pusztá ; Koroknyai jog ; b. e. Festetics Antal birtokába jutván irtások és árkolások által hasznos gazdaság, l. 75.

Bálvánd. a' Dráva felé, Gyékényeshez tartozó pusztá, birja Gyékényessel együtt gr. Zichy, volt veszpr. püspök.

Bálványos, köznép ajakai Bányos, hajdan Baluanis : nem messze a' Balatontól, tágos helyen fekvő nagy falu ; előbb Perneszieké, 's nevezetesen Csapodyé volt, de most

*) Istvánffy Lib. XXIII, XXIX.

vásárlás útján birja bécsi gyáros Satzger. Lakosai vallásra nézve vegyültek, de reform. sokkal többen vannak, — összesen 1127, l. k. posta Siófok. Eredetikép nevét vette pogány bálványozó lakosaitól.

Bánkut v. Bánkota, K.-Füredhez tartozó p.

Bánya, lásd Szerászló.

Bányuk v. Bány, p. igali járásban.

Bár v. Bari, Hollád és Kéthely közt fekvő p. Keszthelyi gr. Fesztetitsé.

Bár, Kisbár, lásd Apáthi.

Bár, Nagybár, p. igali járásban.

Baráti, Ö-Lak és Lengyeltóti közt pusztá, — szép szőlőhegy.

Baráti, Szobhoz tartozó p. Bolhás mellett.

Bárd a' Kaposvárról Kadarkut felé vezető országút mellett egy völgyben fekvő kis falu; népessége 149 ref., l. k. posta Kaporvár.

Bárdi-Bük, imez fölött dombon fekvő szép pusztá, mellyet Merey József derék falusi lakása ékesít.

Barts, a' Dráva parton fekvő m.-város; itt a' só-ház, F. u. Széchényi család; l. 1323 r. kath.

Baski, pusztá, Szigetvárhoz közel, a' pécsi Káptalan birja.

Basal, Szigetvárhoz $\frac{3}{4}$ órára eső falu: l. 162 ref. F. u. Kubinyi család.

Baté, Kapos csatornája mellett termékeny föld; lakosai 393 r. kath. F. u. Gaal György, ki azon síkságon, melly 35—40 évek előtt zsiba gyep volt, igen szép kastélyt épített, és szép gyümölcsöst nevelt, l. k. posta Kaposvár vagy Gödre.

Bajom, — **Kis-Bajom**, lapályos, homokos, síkságon Csököl, Kutas és Jako közt fekszik; népessége reform. 762, több földesurak bírják, l. k. posta Kaposvár $2\frac{1}{2}$ óra.

Nagy-Bajom, szélesen terjedő határa homokos, lapályokkal 's tavakkal; egy része még is agyaggal vegyítve termékeny, a' buzát is meghajtja. Népessége r. kath. és ref. és számos zsidók is, úgy hogy 2550-re reá megy a' lélekszám. Emberi emlékezettől fogva különbféle földesurak birták, most a' déghi Fesztetits, és Nádasdy Sárközy család

főbb birtokos. Van kath. és ref. temploma és sinagógája. — Itt született Virágh Benedekünk, 's itt teltek le napjai a' munkás, 's eleven vértű Horváth Ádámnak, midőn a' bal sorstól nyomva Sárközy István 's különösen erényes nője Chernel Eszter urhölgy lankadatlanál gyámolák vala őt!! l. k. posta Sörnye, Kaposvár, más felől Marczali 2½ óra.

Bécz, vagy nagy Bécz falucska: az erdők közepén, Hárságy és Viszló közt, lakosai 556, F. u. Biedermann, gr. Batthyánytól megvette; l. k. posta Szigetvár 1½ óra.

Kis-Bécz, puszta, Kacsok mellett az igali járásban.

Béla, puszta, kaposi járásban.

Belleg: térségen fekszik, Kutas, Ötvös-Konyi és Segesd közt: ref. ek. templommal, népessége 329. F. u. déghi Festetits család; l. k. posta Marczali 3 óra.

Belencze v. Pelencze, szigeti járásban puszta, Czindery birtoka.

Belezná, hajdan a' gr. Beleznay család birtoka; ennek hanyatlásával Horváth és Domaniczky tulajdona lön, fekszik a' Dráva melléken Kanizsa felé; népessége r. kath. 838, l. k. posta-állomás Zákány.

Bellovár v. Bélavár, a' Dráva mellett, Babocsától, — hol egy felől a' közelebbi, mint más felől Berzenczén posta-állomása is van — 1½ órára, Vizvárhoz közel, 's ennek fiok eklája; népessége 445, F. u. gr. Festetits, itt volt Béla hgnek lakhelye, mikor apjával megosztott, — közel szomszédja Udvarhely — mi hajdan az Auraniai Perjelé volt.

Bendek v. Bindek, puszta, Tóthgyungy és Tur 's Gámás közt, b. Pongrácztól megszerezte Kacskovics Mihály, — most birja házasság által vője Nagy.

Berda, kaposi járásban, puszta.

Bere, Bereg v. Brevari, Igalhoz közel puszta, hajdan falu, Jerney szerint.

Berény, — **Balaton-Berény v. Sántz-Berény**, Kéthelyhez közel a' Balaton mellett, — szőlőhegye igem jó és sok bortermő; népessége jó birtokos, r. kath. 894 F. u. gr. Hunyady, első p. Somogyban Marczali, — tul a' Balatonon Keszthely 1—1½ óra.

Iháros-Berény, fekszik hegyoldalon Kanizsa felé. posta-utban, — 's állomás Kanizsa és Berzencze, ugyan

N.-Vid és Zákány közt. Né pessége 932, s ennek fele r. kath., fele ágostai, F. u. Inkey József, vendégszerető ur kastélylyal, 's jeles gazdasággal, különösen nemes lovakkal, mellyekből paripának, 's kocsiba megtanitva évenként lehetvenni.

Kis-Berény. közel L.-Tótihoz Somogyvár felő, népessége r. kath. 270 Ő-Lak' fiókja, F. u.

Som-Berény, Nagy-Berény, Somogyunknak Veszprém megye felé nyuló részén fekszik Hidvég és Adánd között; határa halmos, de fekete termékeny föld; népessége 760 r. kath — 340 ref. amannak van anyatemploma. ez pedig tartozik Somhoz. F. u. a' veszprémi Káptalan l. k. posta Siófok.

Berki v. Berci Nagy, m.-város, tehetős lakosai r. k. 900. Fekszik a' Kapos vize mellett gazdag rétekekkel, és jó szántó földekkel; F. u. volt a' gr. Niezky-Schmiddegg család: az újabb időkben megvásárlás utján birtokosa lön Csapody Pál, ki igen nagyszerű szesz-gyárt épített a' kastélyhoz közel; de rövid idő múlva ismét eladta gr Schmiddeggnek.

Kis-Berki, amához tartozó pusztá, lakosai 200, mindkettő a' mosdósi kath. anya ekklesiához tartozik, l. k. posta Kaposvár 2 órá, sőt Gödre csak $\frac{3}{4}$ Baranya szélén.

Berlin v. Böllény, szigetvári járásban p.

Berzencze: m.-város, határa, sőt maga is a' helység lapályos helyen fekszik, — de az uraság kastélya és a' kath. templom emelkedett egészséges helyen van. Né pessége pusztáival együtt (cséri csárda, Kis-Vecsenye, Gerenda, Tüskevár) 1931; F. u. gr. Niezky család volt, 's megvásárlás utján ment át a' keszthelyi gr. Festetits családra. Posta-állomása van.

Berjeg, Bereg, marczali járásban p.

Besenyő és Őszpöte, pusztá, szomszéd hasonló nevű Bessenyő falucskával.

Beterítő, pusztá, lásd Büssü.

Bessenyő, Beseneum, falucska, ama p.tával együtt fekszik Lad és Görgeteg közt, nagy erdőségtől környezve: földje homokos de termékeny, különösen rozst és dohányt nagy mennyiségben ad; népessége több ref., — mintegy

480. F. u. Somssich, Czindery, Festetits, 's más apró birtokosok Kovácsiból, l. k. posta Szigetvár. *)

Bézsény, puszta, L.-Tóti mellett, — F. u. Inkey József anyja született Kis, Lengyel örökös után, l. k. posta Győrök, l. 8.

Bize, Nagy és Kis; csufos neve Rids-Breb Marczali mellett szorgalmatos német gyarmat, de most mind tud magyarul: kath. fiók Marczalihoz, népszám 460, F. u. Széchényi Pál.

Boda v. Bodvieza, N.-Atád tőszomszédságában a' Rinya mellett, lakosai r. kath., fiók N.-Atádhhoz. Nagy puszták tartoznak hozzá, mint Kivadar, Tiszina, Pácód és Boszéntó, 's ezekkel együtt népessége 790. F. u. gr. Somssich Jankovits örökösöktől megvásárolván; l. k. posta Berzencze.

Bodok, puszta, marczali járb.

Bodony, puszta, mostani csurgói járásban; van még hagyományként emlékezetben egy Bodony szigeti járb.

Bodrog, falu Csokonya Jád, Osztopán közt; lakosai r. kath Osztopánhoz fiók ekkl.: népszám A. és F. Büvel 363, l. k. posta Sörnye. Birják a' Lengyel örökösök után Botka, Siskovits vétel által.

Bogát felső, alsó: Alsó még nem rég gr. Festetits Miklóse, mint anyjának Boronkay urnőnek örököséé, ki szép 's vendégeknek nyílt kastélyt épített vala: fekszik szép hal-mokon Edde, Geszti, Polán közt, most már egybe olvadva; l. 620, a' még szebb F. Bogáttal, mellyet gr. Zichy Károly

*) Nevét veszi kétségen kívül amaz történelmi tekintetben nevezetes Bissenus-októl, kik úgy látszik, e' megyében igen kedvelték a' lakást, 's hihető, hogy az említett helységen, és a' Lengyeltóti melletti Bézsenen kívül több helyeken laktak Besseni Bessi, Bisseni. Picenati, Piucinnati név alatt. I. Lászlónak a' somogyi apátság alapító levelében meg van említve a' több adományozott falvak között *Pincinna atorum villa*; III. Béla király is a' fehérvári keresztetek alapítását megerősítő 1193 levelében Zuluc (Szulok) határát számlálván írja: „inde ad villam Gurguteg (Görgeteg) inde ad cutules, inde ad villam Bissenorum“ lásd bővebben M. Tud. T. Évkönyvei 5. köt. 162 l. Ide mutat egy későbbi gordovai Fanchy Imrefi részére Homok Sz. Györgyöt illető adomány levél, mellyben Besenyő Sz.-György (Besenewzentlgewrg) emlittetik.

megvásárolt Gludovácز örököseitől, kiknek atyjuk az újabb időkben b. Putheányi Sándor után Inkeytől szerzette vala; ezen építette volt Gen Vrancsis, lengyel joggal felesége után bírván, a' még most is fennálló, mythologicus faragott képekkel diszeskedő kőfalkerítésű kastélyt; most már mindkettő gr. Zichy családé, fiók kath. ekkl. Gesztihez, l. k. posta Ó-Lak.

Bogáth, puszta, van Marczali járásban.

Bogát, van ismét major Segesd és Kutas között nagy birka akollal, – 's tartozik gr. Széchényi uradalmához.

Boglár, (honnan e' név) regényes fekvése a' Balaton parton csak nem ált ellenhen Badacsonnyal, Lelle és Győrök közt: nevét kapta kétségtelenül azon hármass igen köves és kopasz dombtól, melly kőfalak romjait is mutatja; népessége 294 a' r. kath. Lellehöz fiók, F. u. Bárány család, l. k. posta Győrök, de Szemes is közel van.

Bogsintza, puszta marczali járásban.

Boldog-Asszonyfa, hajdan Baczoyce, Pultikasz: a' Zseliczen erdős és hegyes tájon fekszik, Bőszénfa, Hár-ság, Sz.-László közt; népessége r. kath. 705, fiók a' mosgóihoz. F. u. Igmándy család, e' posta Kaposvár vagy Szigetvár igen egyforma 2 óra távolság.

Bolhás, a' Dráva felé, Zenta, Ötvös és Szob között lapályos, homokos nagy erdők közt fekszik, de hozzá több oldalról széles vágott utak vezetnek. Népe nagyobb részt ref. 566. F. u. most gr. Zichy Károly Talliantól 's Jessenszkytól megvásárolta, l. k. posta Berzencze.

Bolhó, közel Babócsához, 's ennek fiók ekklesiája, sik téren fekszik, lakosai 1216, l. k. posta Babócsa; F. u. gr. Széchényi Pál.

Bóna, puszta, igáli járásban.

Bonnya, Igal, Apáthi, Andocs közt mély völgyben fekszik, szorgalmatos német gyarmat lakja, kik azonban már tudnak magyarul. F. u. gr. Hunyady Ferencz, lakosai 786, l. k. posta Szemes.

Bontonfértz, (Szokolay volt Archiv. után) Kapos körül puszta Csombárd mellett.

Boronka, Marczalihoz igen közel, lapályos helyen fekszik; népessége 307, fiók a' marczali szentegyházhoz,

F. u. Gaal család volt, de már nagyobb részét gr. Széchényi Pál birja.

Borotvány, puszta, marczali járásban.

Borjancz, p. szigeti járásban, a' Dráva átmetzésnél.

Bosokcsa, lásd Buzsák.

Boszéntó, puszta, taranyi plebániához fiók 48 lélekkel, lásd Bodvicza.

Bocskád, puszta, most csurgói, előbb marczali járásb.

Bottyan, (Kis és Nagy) révház puszta, a' Balaton parton, honnan előbb a' rév, — most a' gr. Festetits László közreahjló lelkülete által készült hid Keszthelyre vezet; népessége 56. F. u. a' gr. Festetits család.

Böhönye, m.-város, N.-Bajom, Kutas és Tapsony közt, síkságon, de szép szőlőhegy alatt. Népessége 900, sőt Arad, Dávod. Terebezd pusztáival 1400. F. u. a' déghi Festetits Ágoston b. e. atyja Antal után, l. k. posta Marczali.

Böszénfa, fekszik Kaposvártól 1½ órányira, Simonfa, Gálos és Boldog-Asszonyfa közt szép völgyben. Népessége német gyarmat, de magyarosodik, 722 számmal. F. u. a' déghi Festetits család, l. k. posta Kaposvár.

Bukógát, máskép (Libicz-Kozma) tásd illy név alatt, l. 417.

Buzsák, avult neve Akcs-Magyarai Bosokcsa, tóth eredetű, de már megmagyarosodott nagy helység, fekszik L.-Tóti. Ő-Lak és Kéthely közt, lapályos berkes téren; népessége 1665. F. u. Jankovics család, l. k. posta Ő-Lak.

Bü v. Beö, hajdan Bew, 's későbbben Kozmatelke, puszta: az a l s ó t Jankovits Xavértöli vétel által Siskovits, felső t nagy anyja után örökösés által báró Pongrácz birja. Volt itt, mint én is láttam omladékait, a' Sz-Benedekieknek conventje, *) 's bizonyosan csak egy Bűröl tudott a' hajdan, és csak a' családok megoszlása, 's igy birtok után

*) Alapítása korát bizonytalanság fátyola borítja, azonban elég okunk van hinni, hogy azt a' Bö-nemzetsegből (de genere Beu) származott valamelyik ág vagy hatalmas egyén alapította valószínűkép a' XIII. században. Magyar történ. tár. II. kötet. lap 88.

**) Meg kell ezt különböztetnünk a' Büi keresztések convent-jétől, melly Sopron vmegye déli vidékén fekvő m.-városban volt.

lett a' felső és alsó elnevezés. **) Lakosai Bodroghoz vannak számlálva A. Bü 135, F. Bü 53.

Bükösd, m.-város, fekszik Csurgóhoz közel, népessége (N.-Berek, Aligvári pusztáival együtt) 400; birják Domaniczky, Hochreiter család; l. k. posta Berzenche, 's másfelől Ih.-Berény.

Bük, lásd Bárdi-Bük.

Bürös, kis falu, népessége 239, fekszik Magyar-Ujfaluhoz közel. F. u. Czindery László, l. k. posta Szigetvár.

Büssü, m.-város, fekszik Igal, Szil, Fonyód közt; népessége (Beterítő és Tüskés malom pusztáival együtt) 968. Jövedelmező gazdaságáról nevezetes. F. u. Gaal István.

Csaba — Chaba, hajdan falu, most pusztá, Tabhoz.

Csákány, Marczalától nem messze Vid és Deucs között fekszik: birják Domaniczky, Paiss és többek. Népessége 524, l. k. posta N. Vid.

Csákharsz, pusztá, marczali járásban.

Csata-bér, — Jerney után Chotobér *Chataberium castrense*, a' mint nyomozás után hozzá vetheték Somogyvár-Lengyeltóti vidékén nevezték így egyik pusztát.

Csatártó v. Csehtartó, pusztá, most csurgói járásban Szentán alól.

Cseberki, l. Ölle völgye l. 40.

Csege, hajdan Csega, pusztá igali járás, 1229-ben falu volt.

Csehi, a' Balaton szélén bozótos téren, közel Győrökhöz fekszik; népessége 520, birja a' Bosnyák család, l. k. posta Győrök.

Csente, elavult neve Alsók egyik részének Csurgó mellett.

Csepel, Chepel, hegyes tájon fekszik, Köccse és Karád közt. Népessége 924, F. u. a' veszprémi püspök, l. k. posta Szemes.

Csén, pusztá, igali járásban.

Cseréd, pusztá kaposi járásban.

Cserénfa, (Cseresnyefa, Jerney) nem messze Kaposvártól, Sz.-Balázs és Gálosfa közt, erdős, hegyes kis falu; népessége 292. F. u. hg. Eszterházy, l. k. posta Kaposvár. Megjegyzésre méltó, hogy határában Gálosfához közel, jó

kemény homok-kő van, — melynek épületekhez, 's utakhoz, hasznát veszik most már.

Csertelek, babócsai, most atádi járásban puszta.

Csertikéz, — — — puszta.

Csertő, Szigetvár és Mosgó közt nagy szorgalommal árkok által szabályozott térségen fekszik; népessége 242, de Pipagyujtó pusztával 's majorokkal együtt 460. F. u. a déghi Festetits család; l. k. posta Szigetvár.

Cserna, Szigetvár táján puszta.

Csicsal, Chichol, szép puszta, Andocs és Köccse közt, többnyire Antal család birja. Fiók a' karádi szentegyházhoz, lakik benne 210 lélek; l. k. posta Szemes. Már első András a' tihanyi apátság adomány-levelében megemlíti Csichal névvel; l. k. porta Szemes, legujabb időben Karád.

Csicsó, némelyek szerint Csicsoly, kis falu, magyar első századokból (Jerney szerint) Chichol név alatt — közel Ih.-Berényhez, hajdan itt Pogány Péter porkoláb volt; most az Inkey Józsefé; l. 194.

Csikota v. Sikota, Szigetvárhoz közel puszta, Czindery irtoka.

Csikota, népes puszta, 158 lélek benne; n.-bajomi anyaszentegyházhoz.

Csoknya, Hetes, Sárd és Sörnye közt; népessége 757 ref. anyatemplommal. F. u. hg. Eszterházy, l. k. posta Sörnye. Valyon az 1198 körül élt Csokon (Cucon) családtól veszi e' nevét?? melynek birtoka volt.

Csokonya, Jerney után hajdan Chekuneteleku, Chukuneteluk, m.-város Babócsához közel; lakosai 1200 ref. 300 kath., mindkét felekezetnek van temploma. F. u. Széchényi Lajos; l. k. posta Babócsa.

Csoma, hajdan Choma, fekszik Kapos csatorna mellett Atalához közel; népessége 324, fiók az atalai szentegyházhoz; l. k. [posta Kaposvár a' megyében, mert fekvés szerint Gödre lenne Baranyában. F. u. gr. Hunyady Ferencz.

Csombárd, Hetes, Csoknya, Várda közt fekszik; kis falu, — Ujfalu szomszrd pusztával együtt 565 népessége fiók udvari kápolnával; birja b. Pongrácz Gusztáv anyja Csák leány után, l. k. posta Sörnye vagy Ő-Lak.

Csonkakő, puszta, lásd Szerásló.

Csöd, marczi határ körül puszta.

Csöke, igali járásban puszta.

Csökölly, Csököl, m.-vrs., Gige, Kadarkut, Jákó közt, népessége 1732; helvet hitv. és r. kath. anyateplommal F. u. a' veszprémi püspök; l. k. posta Kaposvár 2½ óra, a' Csöggle, — Chyggle név már hajdan esmeretes volt.

Csömend, Nikla és Faisz közt, kis falu, 712 lakosokkal bir; F. u. Gaal-októl megvásárolván gr. Széchényi Pál, l. k. posta Marczali.

Csurgó, hajdan Chergow vagy Csorgow, fekszik a' Dráva vidéken Zenta, Berzencze, Sarkadhoz közel, m.-város, népessége igen jeles, — (Kökényes, Ujmajor, Kishomok, Cserp pusztáival) 2179. A' régi városban van a' kastély és a' kath. templom, mellynek külső formája, de a' zárda temérdek fundamentoma is mutatja, hogy a' vörös barátoké volt, kik az idő és körülményekhez képest keresztsek, Vendég-papok Rhodusiak, Malthai vitézek, Templariusok név alatt jönnek elő: — az uj-városban van a' ref. templom, és azon jeles iskola, mellyet a' halh. Festetits György nagy lélekkel alapított, 's mellyben Csokonayn' után jeles tanítók voltak, kik a' debreczeni 's pápai főiskolába jól készült ifjakat bocsátottak.

Czegléd, fekszik Patosfa és Mernye közt, igen szép puszta kastélylyal, 's házikápolnával; Szily Ádám-tól megvásárolva b. e. Festetits Antal, — 's birja fia Sámuel, l. k. posta Szigetvár.

Czegléd van major, a' kaposvári járásban is.

Czingető. Kaposfőnél, Eszterházy hg. pusztája.

Dada, Kapos Dada, Szennához és Sz.-Benedekhez közel, (a' köznép Sz.-Bék mondja) igen jó bortermő hegyen pusztá, többen birják, l. 90, l. k. posta Kaposvár 1½ óra.

Dada, Szil, Ráksi és Büssü közt fekvő puszta, — a' veszprémi püspök' karádi uradalmához tartozik.

Dadfa, babócsai, most atádi járásban puszta.

Damalos, Turbék mellett, Szigetvárhoz közel, szép pusztá; most birja a' Hegyessy család. Népessége 130 — 150. Van itt kápolna is.

Darány: igen munkás és birtokos népessége 1341 ref.

anyatemplommal, fekszik Istvándi, Barcs és Dr.-Tamási között. F. u. gr. Széchényi, e. posta Istvándi.

Darany, hívják puszta Som-nak is, puszta a' megye Tolna felé fekvő szélén Som mellett, országutban.

Dávod, szép puszta Böhönyéhez tartozik, fekszik a' Bajom felől Tapsonynak vezető országutban.

Debrő v. Döbrög, atádi, előbb babócsai járásban, Atádhhoz tartozó puszta, l. 19.

Déd, Nemes Déd fekszik Vésse, Tapsony közt; népessége 900 ref., 450 kath., 130 zsidó, ref. anya, kath. fiók templommal. Birják cur: nemesek, l. e. posta Vid.

Dencs, Szőke Dencs fekszik Csákányhoz közel; rendes falucska, népessége 658. Szép módon tartja itt lakházát Véssey Lajos, l. e. posta Vid.

Fazekas Dencs, Antalfalu vagy Nagy Dencs, az ih.-berényi uradalomhoz tartozó, — fekszik Inkén túl nagy erdőség szélén; Inkey Antal korunkban gyarmatosította, honnan nevét is veszi.

Kis Dencs, amannak része.

Denna, Kaposvár és Hárságy közt Kisfalud felé fekvő puszta igen szép erdőkkel. F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Desseda v. Derseda, K. Füred és Aszaló közötti puszta, jó malommal, és birka usztatóval, birja hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Diós-Lapa, lásd Lapa.

Diósi, p., M. Lukafa és Bécz táján, gr. Batthyáni-é volt előbb, most mosgói uradalomhoz tartozó Bidermann-é.

Dobina, puszta, a' Dráva vidékén.

Dobsza, Nagy és Kis Dobsza, fekszik Lad és Homok-Sz.- György és Istvándi közt; tö-szomszédságban van a' két falu, de birájuk külön — papjuk azonban egy; anyakönyvek szerint cseh hussiták szállották meg, de most igen tiszta magyar nyelvű reformata ekklesia. Birja a' kegyes szerzet, a' mernyei uradalomhoz tartozik.

Dombó, kastélyos D., fekszik Darányhoz $\frac{1}{2}$, és Dr.-Tamásihoz egy órányira; valjon a' mellete lévő Dombtól veszi el nevét, vagy talán a' régi személy névtől Dombó? 's talán ez azon Dombród, — melyet Jerney Czech után

említ. Fekszik homokos térségen, l. e. postája Szigetvár, l. 469.

Domolos, lásd Damalcs.

Dráva Fok, lásd Fok.

Dráva Keresztur, lásd Keresztur.

Dráva Sz.-Márton, lásd Sz.-Márton.

Dráva Tamási, lásd Tamási.

Döröcske, Tolna megye széle felé Szil és Német-Egres közt, a' jkies Koppány-völgy felett hegy oldalban fekvő német gyarmat; népessége (Fehér csárda pusztával együtt) 938 ágostai hitűek, anya templommal, zsidó 10. F. u. gr. Hunyady Ferencz, l. e. posta Szemes 3 órányira, 's legujabb magas intézkedés után Igal.

Ecseny, Mernye, Mocsolád, Kisbár közt hegyes völgyes pusztai módon egymástól távol épült házakból álló falu, lakósa 1120. Van ágostai anyateplom, synagoga. Többen birják Perneszi örökség után, most főbb birtokos Tallian Pál, l. k. posta Kaposvár vagy Szemes.

Edde. Osztopán és Jád, 's A. bogáti pusztá közt szép fekvésű kis falu. 180 kath., 120 ref. lakossal, templommal: fiók Jádhoz, de tart jó praeoranst, is, ki egyszersmind oskolamester, birja gr. Zichy János, l. e. posta Ö-Lak

Edde, pusztá, a' marcziali uradalomban. Mesztegnyőnél.

Egerallya, pusztá, babócsai járásban.

Egerallya, pusztá, szigeti járásban.

Egerd, pusztá, szigeti járásban.

Egres, Egrus, m a g y a r : — Aszaló, Kapos, Füred, Várda közt fekvő falu, 490 reform. anyateplommal, F. u. hg Eszterházy, l. e. posta Kaposvár, 1¹/₂ órányira.

Egres, n é m e t — Tolna vármegye szélén, talán valaha németek, de most tiszta magyarok lakosai, fekszik Tab és Nágocs közt, lakja 485 kath. F. u. hg. Batthyány Fülöp, l. k. posta Szemes.

Rác-Egres, Zimány, Orczi és Toponárhoz közel fekvő szép pusztá, táladonosá hg Eszterházy.

Endes, pusztá szigetvári járásban.

Endröd, Endréd, Veszprém felé eső részén a' megyének Siófok és Köröshegy közt fekszik e' nagy falu a'

postauttól $\frac{1}{2}$ órára; népessége 890 kath., 710 ref., mind e' két felekezet anyatemplomával, zsidó 10; birja a' tihányi apátság, 1 k. posta Siófok — Én úgy hiszem, hogy e' volt Endre egyik kedves laka, mint azt Jerneynk is feljegyi. —

Endröcz: puszta szigeti járásban, Sztára mellett, a' Dráva szélén, gr. Batthányi-é.

Enyesd: puszta szigetvári járásban, Hárságyhoz közel, hg. Eszterházy-é.

Erdő v. Nagy-Korpád, lásd Korpád.

Erdölak, puszta, szigeti járásban.

Erdősháza, Ertesháza v. Artosháza, puszta, szigeti járásban.

Fajsz, Faisch, Faysz: Sörnye, puszta Kovácsi és Mesztegnye közt Marczali, Kaposi postautban fekvő, igen rendesen épült, sor szederj és nyárfákkal beültetett falu; népessége 688 kath. parochialis templommal, és szép uri lakkkal; birja Kund Vinceze, 1. e. posta most Sörnye — előbb Ó-Lak.

Falu-Hidvég, lásd Hidvég.

Farkasfa, puszta, szigeti járásban.

Farkasluka, szigeti járásban, Tótvároson alól puszta.

Fazekas-Dénes, lásd Dénes.

Fehéregyház: hajdan Fegeregyház név alatt 1292-ről fordul elő Jerney szerént: most kis falu Sávolgyhoz közel; lakosai 324, F. u. az eszterg. káptalan, 1. e. posta Marczali.

Fehéregyház, puszta, igali járásban.

Fehér-csárda, lásd Döröcske.

Fekete berek, puszta, derék malommal, Niklához közel a' postautnál; F. u, gr. Széchényi Pál.

Feketehomok, puszta, 1055 Fekete Kumuk falu a' Balatonnál? ez lehetett.

Feketesár, egyik Vése és Böhönye közt az országutban fekvő puszta, déghi Festetits-é, másik van Surdnál?

Felső Bogáth, lásd Bogáth.

Felső Kovácsi, lásd Kovácsi.

*) Talán ezt érti a' derék Vállas 460 lap Fehéregyház, Felsőegyház alatt.

Felső Segesd, lásd Segesd.

Felső Zsitva, lásd Zsitva.

Fenék, puszta, Ország nemzetségé.

Fenék, puszta gr. Festetits-é.

Ferna, Fernafa, puszta, közel Szigetvárhoz Pata alatt.

Fészerlak, szép puszta, toponári uradalomhoz Sántos és Orezi között.

Fiad, Fiod: minden oldalról erdős hegyekkel körülvett falucska Karád, Kis-Bár vagy Apáti, mellynek fiókszentegyháza, és Mocsolád között. Lakosa 220, többen bírák a' Tholdi nemzetségből, de legerősebb Magyary, l. e. Szemes 3 óra.

Fok, Fuk, Dráva-Fok, a' Drávatól nem messze, lapályos téren fekszik, l. 611; van reformatusok anyatemloma. Birja az Ország család, 's most legtöbbet benne Tallián János; l. e. posta Szigetvár 2 órányira.

Siófok, most ugyan Veszprémhez tartozik, de hajdan korról nevezetes mint Somogyi helység.

Fonó: Baté, Büsstü, Patalom közt fekvő kicsiny, de igen rendesen épült falu; 460 kath. Taszárhoz tartozó fiókszentegyházzal. Birja a' kegyes szerzet, l. e. posta Kaposvár 2 óra.

Fonyód: Lengyeltótihoz tartozó, a' Balaton szélén fekvő puszta, a' történetírásban esmeretes fonyódi hegygyel, mellyet korunkban nemesb szőlő-vesszőkkel beültetett b. Pásztori, felesége Lengyel Julianna asszony jogán akkori birtokosa; legujabban egészen az Inkey család birtokába jutott, l. 108.

Födénd, puszta, szigeti járásban Gyöngyös mellékehez közel.

Főnyed, v. Fővenyed, kis falu a' Balatonhoz közel, Marczali és Keszthely közt; lakosa 154 r. kath. F. u. a gr. Festetits család, l. k. posta Marczali.

Füleki, puszta marczali járásban.

Füred, Kapos-Füred, hajdan Fured, birta azon Bakacs Sándor, ki Pray és Katona szerint a' mőhácsi szerencsétlen csatában volt; Kaposvár, Juta, Toponár közt fekszik, 462 kath. és 8 zsidó lakossal; a' kaposvári plebánia fiókja; l. e. posta Kaposvár ½ órára.

Füz, puszta, szigeti járásban.

Gadács, Nagy és Kis (ó és új) fekszik a' Tolna megye felé eső részen, közel Döröcskéhez, Szilhoz: magyarosított német gyarmat, zselléri szerződéssel; F. u. gr. Hunyady Ferencz, lakosa 240 ágostai vallásnak, l. k. posta Szemes.

Gadány: Szakácsi és Mesztegnye közt, mély völgyben fekvő falu; 472 lakos kath. fiók-szentegyházzal. F. u. gr. Széchényi Pál, l. e. posta Marczali.

Galampos, szép hegyháton fekvő puszta Jád és Bogát's Kis Albert között; F. u. hg. Eszterházy, l. k. posta Kaposvár.

Gálos, Gálosfa: Cserénfa, Simonfa és Böszénfa között kerek völgyben a' Zseliczben fekszik ezen rendes falu; lakosa 659 kath. fiók-szentegyházzal. F. u. déghi Festetits család, l. e. posta Kaposvár 2 óra.

Gamás — **Gamáz**, még nem régiben Kis és Nagy — de most egyesült; már 1055 Gamas, Gamaz névvel fordul elő, sőt 1229 Gamusnak írták. (Jerney) Lakosa 1811 kath. parochiával szép templommal; birja felét vásárlás útján gr. Zichy János, és örökségben felét ih-berényi Inkey nagyanyja után; l. e. posta Sz.-Győrök. *)

Gárdon, puszta, Gamás és L.-Tóti közt, 's ugyan ezekhez tartozik; 140—150 lélek van benne.

Gárdony: falu, a' Dráva felé, Darány és Dombó mellett esik; a' Nedeczky öröksége, de többen birják. Lakosa 245 ref. és 10—15 kath., l. k. posta Istvándi.

Gárdos, puszta, Vidon túl a' Balaton felé, szép rendezett birtoka gr. Zichy Károlynak, ki azt nem rég gr. Festetits Miklóstól vásárolta; l. 126.

Gatty v. Gágy, puszta marczali járásban.

Gázló, puszta igali járásban.

Gerézd, Bonnya és Acsa közt fekvő a' veszprémi püspök karádi uradalmához tartozó puszta, derék malommal.

Gerenda, puszta, marczali jár., közel Ih.-Berényhez.

*) Nem kell összezevarni Gamász, — vagy Gamászával, melly innen 5—6 óra távolságra Veszprém megye szélén a' Balaton végénél fekszik.

Geszti, Mernye, Polán és Bogát közt fekvő tóth eredetű, de már megmagyarosodott nagy falu, birják több Perneszy örökösök, kik között legerősebb Tallián és Botka család. Lakosa 740 kath. paroch. szentegyházzal. Zsidók is 122, synagógájok is van; l. k. posta Sz.-Győrök, vagy más oldalról Kaposvár, hol megyei székhely lévén, könnyebb a' közlekedés.

Gettye v. Kettye, puszta, előbb igali, most karádi járásban, közel Andocsához.

Gige, Csököl, Kadarkut és Kis-Korpád közt fekvő nagy falu; népessége 800 ref. szép templommal, toronyórával, 90 kath., 160 zsidó; több közbirtokosok közt főbb gr. Somssich Pongr. maradéka; l. k. posta Kaposvár 2 óra.

Gille, Gilla, puszta, kaposvári járásban Polánnál, közel Vámoshoz.

Gomba, — Kis Gomba 222 l. és Nagy Gomba 476 l., ezen két helység fekszik közel Marczalihoz Kéthelyfelé, az országuntnál; igen jó bortermő szőlőhegye van.

Gorjan v. Gorany, puszta, szigeti járásban.

Gödeháza, Szakácsi mellett puszta.

Gölle v. Gelle, derék épületekkel, gazdag lakosokkal jeles falu, Gyalán, Szil és Berki között; lakosa 1133 kath. paroch. templommal, F. u. a' kegyes rend, l. e. posta Kaposvár.

Görgeteg, Görgöte, Gurgute: Hosszufalu, Visonta közt; népes falu, Tamási pusztával együtt, melly Somssich családé, 880 lakosa ref. szép templommal. F. u. veszprémi püspök; l. e. posta Babócsa 2 óra.

Görösgal, puszta, a' hajdan Göres (erdő) és Galy szóból: fekszik Szigetvárhoz közel, a' postautban; lakja 175 kath. fiók kápolnával; 23 ref. F. u. Gaal és Dóczy család; l. k. posta Szigetvár.

Guta, puszta kaposvári járásban.

Gyalán, hajdan Gyán, Berki, Gelle és Büssü között; lakosa 244 kath. fiók-szentegyházzal. Előbb birta gr. Hunonay után gr. Festetics Miklós, 's ettől vásárlás útján birja a' déghi Festetics család; l. e. posta Kaposvár 2 óra.

Gyalud, puszta, igali járásban, közel Zitshez.

Gyarmat, zseliczi erdőkben, Sz.-Balázs és Gálosfa

között fekvő kis falu; lakosa 160 kath. fiók a' sz.-balázsi anyaszentegyházhoz, hg. Eszterházyé; 1. e. posta a' megyében Kaposvár, kívül a' megyén még közelebb van Gödre.

Gyékényes, alsó és felső, a' Dráva vidékén Csurgó és Zákány között; nemzet és vallás különbözteti ugyan a' lakosokat, de mégis összeolvadtak. Lakosa horvát, de magyarosodva, 1115 kath. anyaszentegyházzal, 520 ágostai templommal és predikátorral, 10 zsidó. Felső Gyékényest birja a' keszthelyi gr. Festetics, Alsó Gyékényest gr. Zichy Domokos, 1. e. posta Zákány.

Gyóta, szép pusztá Marczalihoz, gr. Széchényié, van benne 176 lélek.

Gyóta, pusztá, közel Kutashoz, lélek van benne 10—12.

Gyócs, pusztá Kadarkut és Mike között; birja Somsich József kamarás.

Győrök, Szőlőss-Győrök, fekszik közel a' Balatonhoz, L.-Tóti és Szemes közt a' postavonalban; itt van posta-állomás. Lakosa 1024 kath. anyaszentegyházzal; F. u. Jankovics László, régi de igen derék kastélylál.

Gyugy, Tóth Gyugy, h ajdan Gyogw, fekszik Győrök L.-Tóti és Tur között hegyoldalban, honnan napkeletre rengeteg erdő teszi határát, melyet különben L.-Tóti felé igen szép, és termékeny szántóföld és jó rét alkot. Lakosai 480 kath. fiók a' l.-tóti anyaszentegyházhoz, 40 zsidó. F. u. Kacs Kovics és gr. Niczky, 1. e. posta Győrök.

Gyugy, pusztá, karádi járásban.

Gyöngyös, pusztá, Ladhoz közel, birja déghi Festetits család; 1. e. posta Szigetvár; tartozik a' ladi anyaszentegyházhoz, 173 lélekkel.

Gyöngyösmellék, fekszik Dobsza és Dombó közt, — lakosa 449 kath. 113 ref. és 48 zsidó; mind a' két felekezetnek fiók-szentegyháza van. Birják többen; 1. p. posta Istvándi.

Györgyi v. Györgyös, Felső — Alsó, most atádi járásban.

Györnép, szigetvári járásban pusztá.

Halagosa, (rosszul Haragosa) most karádi járásban, Turnál.

Haraszti — tóth szigetvári járás közel. Dr. Fokhoz, 61 lélekkel.

Háromfa, fekszik a' Rinya folyója mellett, Vizvár és Hereznye közt. Lakosa 837 kath. fiók-szentegyházzal. F. u. keszthelyi gr. Festetits, l. k. posta Babócsa.

Hárság, Nagy és Kis Hárság Zseliezben a' Kaposvárról Szigetvárra vezető széles, vágott utban, mindkettő német gyarmat, de magyarosodnak. Kis Hárság $\frac{1}{2}$ órára a' másiktól, 's rajta az urasági igen tiszta lakással, és meglepő szép kerttel diszeskedő udvarház előtt kell átutazni, midőn Nagy Hárságot nap-nyugot felé a' völgyben látjuk; itt is élt egy magyar Atticus, Festetits L., kinek halála után unokaöcsese Festetits Samuel bírja e' valóban bájos falusi lakot. Lakosa N. H.-nak 687, K. H.-nak 383 kath. anyaszentegyházzal, l. k. posta Kaposvár $2\frac{1}{2}$ óra — Szigetvár $1\frac{1}{2}$ óra.

Hársas, puszta. Gölléhez közel.

Hath, puszta, kaposv. járásban.

Hatvan v. Kálmán. hajdan Hotvon, Lad Viszló és Apáti között fekszik, lakosa 412 ref., van itt anyaekkleisia; egy részét bírja gr. Batthyányi Iván, másikat sok curialis ns. Gál, l. k. posta Szigetvár.

Hajagos, puszta, igali járásban.

Hajmás, falu, a' zseliczi erdőkben Gálosfa és Gödre között fekszik, lakosa 350 kath. 4 zsidó, b. e. Festetits Lajosnak, a' legjobb kül- és belföldi nemesszőlővesszők'ültetése, és czélszerű kezelése után igen jó bor van itt, mint az 55. lapon is említve van. Bírja unokaöcsese Festetits Dienes: l. k. posta Kaposvár a' megyében, 's Gödre Baranya szélén.

Hedrahely, nagy falu, Kadarkut és Lad között, az országtutól félre délfelé; lakosa 965 ref. anya ekklesiával, melly számban a' 229 katolikusnak is befoglaltatva kellene lenni; amaz bir tulajdon predikátorával, és jó falusi oskolával; ez leány ekkl. Kadarkuthoz. F. u. többen, de legerősebb a' déghi Festetits család, és Márfy; hazánk történetelmében is nevezetes helység ez.

Hencse, kis falu; lakosa 440 reform. kisszerű anyatemplommal. Bírják többen, de Márfy-é nagyobb része, kinek fényes udvarháza van, l. k. posta Kaposvár $2\frac{1}{2}$ óra.

Henész, a' Rinya mellett, N.-Atád tőszomszédságában; lakosa megmagyarosodott horváth, 341 kath. F. u. b. Sina, a' simongáti uradalom megvételének idejétől fogva; l. k. posta Babócsa 3 óra.

Henész, puszta, Kadarkut mellett.

Herántfalva, puszta, n.-atádi járásban.

Heresznye, a' Dráva parton fekszik Vizvárhoz közel; lakosa 470 kath., 6 zsidó. F. u. gr. Széchényi Pál, l. k. posta Babócsa 1 óra.

Hetény, Alsó és Felső, szép puszta, Gelléhez közel, az újabb időben az ájtatos szerzetnek jeles és tapasztalt Úgróczy, 's követője Dornay ügyekezetek által mustra gazdagságává lön; l. k. posta Kaposvár 3 óra.

Hetes, igen régi falu, már 1268-ból esmeretes. Lakosa 955, 's ebből 365 kath. paroch. templommal és számos leány ekklesiákkal. A' reformatusoknak is szép temploma 's anyaekklesiája van itt. F. u. gr. Somssich Pongrácz' fia József, l. k. posta Kaposvár 1 $\frac{1}{4}$.

Hidas, puszta, Hetesnél.

Hidvég, — Falu - Hidvég: Város Hidvég, — egymás mellett, Veszprém megye szélén, 's csak a' Sió választja el derék fa-hiddal Mező-Komáromtól. Amabban van Péli-völgy pusztával 742 lakos ref., ebben pedig a' szabadhegyes és rebeczi pusztával 1410 ref. igen szép templommal, és 340 kath. F. u. hg. Batthyáni.

Hobol, Szigetvárhoz, hol l. k. postája is van $\frac{1}{2}$ óra; lakosa 574 ref. anyaszentegyházzal; előbb gr. Batthyáni-é, most Biedermann-é.

Hollád, közel a' Balatonhoz, Kéthely szomszédságában fekszik; lakosa 389 kath. leány — vörsi kath. anyaszentegyházhoz. F. u. az esztergomi káptalan a' tapsonyi uradalomhoz tartozván; l. k. posta Marczali.

Homok, Kis Homok puszta, Csurgóhoz.

Nagy Homok Dráva-Fokhoz tartozó puszta.

Homok, falu, Kapos vize mellett; lakosa 388 kath. fiók-szentegyház Taszárhoz. F. u. a' piaristák; l. k. posta Kaposvár 1 óra.

Homok-Sz.-György, puszta, Kaposvárhoz közel.

Homok-Sz.-György, falu, Lad és Kálmánca közt,

ref. anyaszentegyházzal; lakosok száma 588. F. u. gr. Széchenyi.

Feketehomok, — kumuc 1055-ben a' Balatonnál falu volt, most puszta.

Horog és v. Horogvölgy, puszta, Hencséhez; birja Márffy.

Horollya, Horhi v. Orhya, puszta, területe erdőség, Szigethez közel; hajdan helység volt, 's a' hies Mélius v. Juhász Péter reformator és debreczeni predikator itt született. Van még Horhi puszta, V.-Hidvég mellett, most Tolna megyéhez csatolva, 's vannak kik Mélius születését itt keresik.

Horváth-Atád, lásd Atád.

Horváth - Kut, népesített puszta, Marczali mellett; lakosa 473 kath. kápolnával.

Hosszufalu, N.-Atád és Lábod közt fekszik; lakosa 180 kath., 403 ref., fiók ekklesiával. F. u. b. Sina, l. k. posta Babócsa 3 óra.

Hugomér, most inkább Rákó név alatt esmeretes szép puszta, a' Kapos esatorna mellett, birja Gaal István.

Hosszufalu, szigetvári járásban puszta.

Jaba, szép puszta, Zala, Endrőd és Ságvár közt; tartozik a' tihanyi apátságához, lásd Aba.

Jád, hajdan Joad, szép helyen fekszik, Edde, Osztopán és Bü között; lakosa 1008. A' helv. reformatusoknak nagy ekklesiájok, szép templommal torony-órával, orgonával van itt; l. k. posta Sörnye $\frac{3}{4}$ vagy más oldalról Ö-Lak 1 órára. F. u. hg. Eszterházy.

Jákó, Jakow, N.-Bajom, Kutas, Csököl közt, több birtokosok közt erősebb a' Csépán család; lakosa 300 kath., 162 ref., mind a' két felekezet Csökölhöz tartozik, mint anyaekklésiához; l. k. posta Kaposvár 2 óra.

Igal, Igol, Ugol, m.-város, fekszik Rákosi, Nágoos, Szil közt. Lakosa 1370 kath. 20 ref., és 30 zsidó; a' kath. parochialis templom jelességéről említendő: gr. Batthyáni Kázmér után birja a' kincstár; l. k. posta Kaposvár $2\frac{1}{2}$ óra, de legujabban itt helyben is postakiadáság állítatott.

Iháros, Iharius, Ilia? a' megye' Kanizsa felé fekvő részén esik erdős helyen Csurgó és Ih.-Berény közt; szép

gazdasági épületei vannak itt az Inkey családnak. Lakosa 500 kath. parochialis szentegyházzal, 160 ágostai vallásuk is lakják, kik az anya ih.-berényi ekklesiához tartoznak.

Ih.-Berény, lásd Berény.

Iklad, puszta, n.-atádi járásban, közel Rinya-Sz.-Királyhoz.

Illés v. Illésföld, puszta, szigetvári járásban, közel Dobszához.

Inakod, puszta, babócsai, most atádi járásban Besenyőnél, gr. Somssich-é.

Inám, puszta, a' hg. Eszterházy-é.

Inke, népes falu, fekszik N.-Déd és Ih.-Berény közt. Lakosa 743 helv., 120 ágostai — szép templommal, és 315 kath. kápolnával. F. u. Szegedy Károly, l. k. posta Ih.-Berény.

Ipoltfá, lásd Lipótfá.

Istvándi, m.-város, fekszik Szigetvártól Babócsa felé a' posta vonalban, — itt régóta van posta-állomás. Lakosa 920 ref. anya-ekkleziával, 110 kath., 10 zsidó. F. u. hg. Eszterházy.

Jaba, lásd Aba.

Jut, Juth, Veszprém megye felé fekvő részen Ádándhoz közel kis falu, Sió mellett, úgy hogy Marostól csak a' folyó választja, 's a' közlekedés kompon történik, melyet jó állapotban tart a' F. u. gr. Széchényi Lajos. Néessége 513 ref. templommal, 's predikátorral, 21 kath., 7 zsidó; l. k. posta Siófok.

Juta, Kaposvár és Hetes közt fekszik derék falu, lakosa 566 kath. templommal, de a' hetesi paroch. szentegyházhoz fiók; 4 ref. F. u. Batthyányi Kázmér gr. után a' kinestár; l. k. posta Kaposvár fél óra.

Jutom, derék pusztai majorság, Nágoeshoz tartozó, fekszik az andocsi utban.

Iván, Toponárhoz tartozó major.

Ivánfa, kaposvári járásban puszta, szép szőlőhegygyel.

Ivánfa, puszta, szigeti járásban.

Ivánóz, Ivántzfa v. Ivántzfalva, puszta, babócsai járásban.

Kadarkut, Hencse és Gige közt, fekszik azon ország-

utban, melly Kaposvár felől Lad, Sziget felé visz; igen nagy határa: lakosa ref. 1143, mellyből kath. 212, zsidó 10. Mind a' két keresztyén felekezetnek van temploma, 's lelkésze. F. u. többen, de legtöbbet bir Somssich József, cs. kir. kamarás, jó ízléssel készült kastélylyal; l. k. posta Kaposvár.

Kak, puszta, Nagy-Bajomnál.

Kakonya, puszta a' csurgói uradalomhoz tartozó; van mellette rév a' muran által, l. 6.

Kalmán, lásd Hatvan.

Kálmánca, hajdan Kalman-chey, hol a' hires Kalmaneschi reformator született, 's honnan nevét is vette: fekszik Istvándi és Lad között; lakosa 700, mellyből 156 k., 6 ágostai és 7 zsidó. Nevezetes, hogy a' reformatio elején itt volt fő-oskola, melly az új-hittudományt terjesztette a' kalvin értelmében: az ekklesia most is tehetős, és templomát, 's papját jó karban tartja. F. u. gr. Széchényi Lajos; l. k. posta Istvándi.

Kapoly, Tab és Andocs közt fekszik hegyes völgyes helyen; lakosa 956, 's ebből 260 kath., 7 zsidó, mind két ker. felekezetnek van anya-temploma. F. u. a' tihanyi apátság, — noha birnak mások is, valamit a' perneszi jogon, l. k. posta Fok 3 óra. Azonban a' könnyebb közlekedés előmozdítására legujabban posta-kiadóság közel Tabon is állíttatott fel.

Kapoly v. Kápolnás, puszta, karádi járásban.

Kápolnás Visnye, lásd Visnye.

Kaporjai puszta, szigetí járásban, a' német-ujfalusi plebániához tartozik.

Kapos-Dada, lásd Dada.

Kaposfő, hajdan Copus-few, régi prépostság, most puszta hozzá tartozó szép birtokokkal, mint Sz. Benedek, Path, Ujf. lu. F. u. a' kincstár, szokta adni a' bécsi udvari papnak a' jószág jövedelmét; különben többnyire haszonbérlok kezén van. *)

*) Moys, Moyses vagy Moyk palatinus és soproni grof 1270. (Mojusfi Elek) alapította.

Kaposmére, lásd Mére.

Kapos-Keresztur, lásd Keresztur.

Kapos-Ujlak, lásd Ujlak.

Kaposvár: mint sok más helységünk', 's városaink' eredetét, ugy ezét is homály fedi, ámbár a' 14-ik 's 15-ik századbani történetek olly nevezetesen kiemelik, hogy az akkori viszonyokhoz képest nem utolsó erősség lehetett az. Világos említés róla, elsőben akkor van, midőn azt az Ujlaky család birta, és a' történelemben Kaposujvárnak nevezetik, nevezetesen, midőn Lőrincz Ulászló haragját magára vonván, a' király által mint felségsértő befogatni, 's minden jószágaitól megfosztatni, rendeltetett, melly czállal katonai csapatok vitettek Drágfy' főparancsnoksága alatt sorra várai 's birtokai ellen, mellyeket ő is védelmezni ügyekozott. A' háboru folyván „Drágfy Kaposvár, Som Jösa Nemetujvár ellen indult (Szalay III. köt.). Kaposvár Dombay Márton *) által védelmeztetett, 's midőn Drágfy egy szomszéd urnak kastélyában menyegzöt ülne, éjnek idején kitört az erősségből, a' tivornyazás után mély álomba merült vivő-hadak ágyuit elszedte, 's az éber Bornemisza János' zászlója ellen fordította, mellyet vitéz ellenállás után a' szomszéd erősségbe szalasztott. Drágfy Budáról, Pestről, Pécsről érkezett lövészekkel és vivőszerekkel a' szenvedett csorbát híreből nevéből rövid idő mulva kiköszörülte, 's Kaposvárt bevette.“ Mindazáltal részént az ország némelly nagyjainak közbenjárására, részént tulajdon bűnbánására Lőrincz a' királytól kegyelmet nyert, de azon feltétel alatt, hogy azon esetre — ha mint történt is — gyermekek nélkül találna elhalni, jószágai a' közkinceszárta száljanak. Igy lön, hogy az igen jeles és a' megyében már előbb is birtokos Szerdahelyi Dersfi családnak **) adományoztatott Kaposvár, melly annak még a' mohácsi ütközet után is birtokában volt, 's noha 1554-ben az egyik örököstől, kít Lupus v. Wolfgangusnak neveztek, (míg bátyja Bécsbe járt Toigon

*) Laurentii praefecto, viro impigro. Istvánfi. L. III. j. 25.

**) Wagner Collectan. Gen hist. 1802. Decas IV. 36—41.

tőrekvése ellen segítségért) *) a' törökök azt erővel elvették, 's bitorlották is mindaddig, míg Simontornya, Koppány, Ozora Dombovárral együtt közökön volt, — mindazáltal a' család törvényes joga fenmaradván így történt, hogy Dersfi Ferencz' második feleségével Lauczeri Császár Ursulyával nemzett leánya ugyan Ursulya, előbb a' gazdag Mágotsit, 's ez őt magzat nélkül özvegyen hagyván Galanthai Eszterházi Miklóst választotta férjül, és így a' Császár, Dersfi, és Mágotsi nagy család jószágait 's kincseit amaz fényes Eszterházy herezeg házhoz vitte, melly szerzeményt későbbi kir. adományyal hg. Eszterházy Pál újra megerősített.

A' vár-épület ott feküdt, mint most is a' romok mutatják, a' sok ott találtató golyóbisok, a' csata alatt elhullottak' esontjai bizonyítják, hol a' városnak azon része fekszik, mellyet maiglan is várnak hívnak, nevezetesen, hol az uradalom' magtára, 's alatta lévő nagyszerű pinczéje van. Fekvése kedvező volt; körülvéve lábolthatatlan láp, 's mocsár őrizte, úgy hogy csak — még most is észrevehető czölömpökön állott keskeny hidon lehetett ki- 's bejárni. — Elenyészett pedig a' vár végkép, midőn a' Rákóczy csapatai darab ideig benne tartózkodások után azt elrontották, kogy többé erődül ne szolgálhasson!

Ezek után mint az ország, úgy e' vidék is jobb jövőnek nézvén eleibe a' települni kívánó lakosok Szabó Péter vezetése alatt a' földesurral örökös szerződésre léptek, mellynek erejénél fogva e' városocska egy a' legtöbb természeti javalommal bíró 's míg a' jobbágyi viszonyok tartottak is igen kedvező polgári mentességeket élvező község lévén, szabad legelővel, ha a' határon elég nem lenne, — az urasági saját erdőkről fahordás-faizással, szabad irtással, 's ennek minden tized 's kilenczed nélkül gazdag termésével dicsekedett. Így lön, hogy az elpusztult város időről időre gyarapodott, mindjárt kezdetben szentegyházról gondoskodott, mi ugyan eleinte csak sövényből, de már

*) Ea erat hoc tempore Stephani v. Lupi Dersfiorum arx, coenoso et palustri loco sita, quam Caposus flumen círamfluit. Istvánffi pag. 220.

1746-ban a mostani téres és erős templom készült, mely 1794-ben csak dél felől nagyobbítatott, és alája aztán Vályi János urad. ügyvéd által sirbólt is építetett. Iskoláról is gondoskodott a' község, és a' főméltg. földesur eleitől fogva bőkezűséggel pártolta a' nevelés tárgyát: már a' múlt században volt itt állandóul jobb falusi iskola, sőt eleinte két, azután négy deák osztály; 1810-ben a' megye-karai és RR. az idő szavát megértvén, a' herczeg földesur alkalmas épületet a' templommal ált ellenben ajándékozván *) közegyetértséssel hat osztályu gymnasium létesítését eszközölték, és annak fenállását, kivált a' professzorok' fizetése rendezhetését (a' városiak az elemi tanítók fizetését önmagokra vállalván) alapítandók szép tőkét leraktak, vagy némelly családok $\frac{6}{100}$ kamatra magoknál tartottak, mit mai napig is saját gondnok, és egy számadó által kezelnek, mely fontos tárgyban Bogyay Péternek hosszas díj nélküli nemes fáradozását említnünk méltányos. Negyven éve, hogy én e' közhasznu intézetet szemmel tartom, 's meg vagyok győződve, hogy ez a' közép osztály erkölcsi, és tudományos műveltségének, — mert a' gazdagok messze fekvő nagyobb városokba is mehetnek iskolába, — a' megye szélén fekvő csurgói iskolával együtt legfőbb tényezője, kutfeje: itt vetettek alapot aztán nagyobb iskolákba ment sok ifjak, kik mint mérnökök, orvosok, papok, 's jeles államférfiak korunkban ismereteseek. A' legujabb oktatási rendszer kormányilag behozatásával ezen iskola köre is, főkép a' pénz viszony és a' tanítók rendszeres fizetése tekintetéből, kis gymnasiumra az az négy osztályra (a' három elemieken kívül, melyek, a' haza kis polgárainak homlok-írással, épen a' templom mellett emeletes épületben vannak) szoríttatott, 's e' hiány' orvoslását Somogyunk nemtője a' boldogabb jövődtől reményli!!

Itt van azon fényes épület, mely a' közszellemet érelyesen becsült al-ispán Somssich Pongrácz által felköltött

*) Mellynek homlokán méltán olvasható a' fekete márványon aranyos betűvel:

Principis Estoradis, Maecenatum, Oppidi, in aram cessi Musarum, munere, dote, opera.

részvétellel, a' házi pénztár terhe nélkül gr. Schidegg József buzgó örködése alatt sebes haladással elkészült — és 1830-ben a' kitzött czélra, mint homlok-írása is mutatja, a' közjónak megnyitott: felköltött részvétellel mondam — mert azonkívül, hogy minden nemes birtokához képest nagy gyűlési végzés értelmében, a' reája esett pénzmennyiséget szívesen fizette, igen sokan járultak a' téglá-égetéshez szükséges fával, 's még a' birtoktalanok is pénzzel a' cél eléréséhez. E' tágos épületben minden tisztviselő kapott, a' meglepő szép tanács-teremen kívül, alkalmas lakást, és két tágas szoba lön rendelve az olvasó társaságnak a' könyvtárral egyetemben. A' mostani kormány alatt is ebben vannak a' közigazgatási, 's törvényszéki osztályok, az adó-felügyelő és beszédő-hivatalok.

Ugyan e' városban fekszik a' napkeleti felemelkedett részen, melly hasonlóan vallásos jótékonyaságból, és a' szegény sorsu betegekéről gondoskodásból magányosok által a' megye és kormány felügyelése alatt, mint más illy intézetek, készült, — a' már külsejével is feltűnő kórház.

A' márvány homlok-kő *) magosan hirdeti keletkezését, annak idejét és célját, 's ugyan alább a' szenvedő emberiségnek olvasható homlokirás. 1846. év Nov. 2-án tart. n. gyűlés jegyzőkönyve 3329. számából kitetszik akkori pénzállapotja, midőn a' bevégzett építés, és butorozás után megnyilhatónak, és a' további kegyes részvételre 's rendes kezelésre számolva, fenállhatónak kimondatott a' kórház: mert az illető alapító-okmányok eredetiben a' megye levéltárába letétettek, valamint a' későbbeni Tallián család alapítványa 's más kötelezvények is mellejők iktatvák. — Ugyan azon szám alatt az iskola alapi pénz kezelésének példája rendeltetett sinormértékül, 's anyagi jutalom nélkül a' gondnokságot tszt. Dornay — 's majd ennek Somogyból távozásával tszt. Tallián is helybeli plébánus díj nélkül viselték: de a' betegek felvétele, a' szükséges kia-

*) ManV pLebIs aere nobILI
CVra CzInDerI sVrreXIt
Vt foret paVperIbVs
S A L U T I.

dások 's bevételek felett választmányi tagok tanácskoztak velök; a' pénztárnoki kötelességet hasonlóul fizetés nélkül Németh Antal több fő-családok ügyvéde vitte, 's mind ezekről a' tárgy fontosságához képest időszakonként a' megyei gyűlésen jelentés tétetett. Így állott a' nyilvánosság paizsa alatt 's így gyarapodott ez intézet is: találtak benne minden vallás és nemzet külömbség nélkül enyhelyet a' betegek, kiket vagy az alapítók, vagy a' tisztviselők, vagy a' helység küldött vagy a' bizodalom pártfogás nélkül ön személyökben vezetett oda. — A' gyógyszer és élelmezés költsége is így azon négy úton pótoltatott, mellyen a' beteg felvétellett, 's különösen az 1849-iki mozgalmok miatt e' vidéken járt katonaság, 's azolta is a' császári rendőrségi és kincstári beteg egyének igen czélszerű menhelyet találnak itt, 's az érettek járó díjt az illető testület téríti meg. Illy szervezet mellett gyarapodott az intézet tőkéje tudtommal 1856-ig, midőn a' mostani viszonyok miatt ezen dolog is más alakot öltött: átvette, t. i. az egész felügyelést Szalay Nikodem, mint cs. kir. megyei főnök, 's ez alkalommal részént készpénzben, részént biztos kötelezvényekben és alapító ajánlatokban 22,000 ftot adtak Tallián és Németh által. *) Mi módon kezelte az most egész bizonyossággal nem tudom: az igen tisztelt főnök nemes jelleme nyújtja azonban azon hiedelmet, hogy az alapítók szelleme törvény-elvileg fentartassék, a' kezelés pedig, az orvos-foglalkozását is, kinek pénz-bevételbe 's kiadásba vegyülnie nem szabad, ide értve, minden önkény elkerülésére ellenörködés alatt történjék; különben azon köz-részt, melly az igen diszes, és nagy épületet semmiből felköltötte, a' még gyenge intézetet bölcsőjében ringatta, 's már erős önálló korra juttatta, könnyen elalszik, és az egyetértés varázs-ereje által létre jött legszebb emberi művének hanyatlásán, mulandóságán méltán könnyeit hullatandja a' szenvedő emberiség nemtője!

*) Alapítók: hg. Eszterházy, hg. Batthyáni, gr. Zichy, Tallián család 3000 ftal mindegyik; Czindery, gr. Battyányi Kazmér, b. Sina 1500, amazok egész, ezek fél ágyra; — a' többi pénz-adakozás és takarékoság által gyűlt össze.

Átalakulási korunk Kaposvár m.-városának sok javadalmakat szült: a' közigazgatási, és törvényszéki tisztviselőknek állandó helyiséggül rendelve a' magas kormánytól, házbér, 's ipar által a' lakosoknak szép jövedelmök van, és így naponkint jó anyagból csinos házak épülnek; a' város igazgatása rendezett tanácsra, 's polgármesterre szervezett fizetéssel bízott. Mindezeket neveli a' földesur fő-méltóságu hg, Eszterházy loyaltása, ki a' legelő, 's föld-clkülönözésében, sőt még amaz igen tövises kérdések' megoldásában is, mellyek a' régi szerződésből származhatnának, ilyen p. o. az erdő, a' tüzi- 's épületfa-hordás, — a' pört kertülve egyesség útján áldozattal is kész a' városiakkal világos rendbe jönni, 's így nékiek mind szellemi, mind anyagi tekintetben a' jó létre tágas utat nyitni.

Most a' népszám hivatalos összeírás szerint (a' tisztviselőkn, és tanuló ifjuságon kívül) 3447. Van a' négy országos vásáron kívül hetivásárja is kedden 's pénteken. Itt van azon cs. kir. posta-hivatal, melly mintegy indulási, 's érkezési központról Bécs, Pest, Pécs stb. városokkal, — még a' mult évben életben lépett, 's hetenként érkező szorgalom-kocsi segítsége által is — vidékünket időnk-kivánta közlekedésbe hozza; 's itt van két gyógyszerár is.

Kára: T. Koppány és Nágocs közt hegyes, völgyes kis falu; lakja 130 kath. F. u. a' Zichy család; e. posta Siófok 3 óra, vagy legujabban Igal.

Karád: Minden oldalról magas hegyeken lehet ezen már hajdan nevezetes m.-városhoz jutni; egy része völgyben, másik igen szép dombon fekszik. Lakosa 2478 kath. szép templommal, toronyórával. F. u. a' veszprémi püspök, l. k. posta Szemes 1½ óra; a' mult évtől fogva azonban postakiadóság rendeltetett itt is.

Kás v. Kaas, major igali járásban; hajdan falu volt, mint Jerney emliti Magyar nyelv kincsek munkájában.

Kazsok: Büssü és Szil között szép fekvésű falu; lakosa 529, ebből 40 katolikus a' többi helvét hitvallást templommal és jó paplakkal. Birják a' gyulay Gaal örökösök; l. e. posta Kaposvár 2 óra.

Keleviz: Marczali és Mesztegnye között fekvő fa-

lucska; lakja 312 katolikus, többek birják; l. e posta Marczali $\frac{3}{4}$ órára.

Kenderes-Ujfalu. lásd Ujfalu.

Kenész: puszta Henese és Kadarkut közt; van rajta egy urasági lakház is: van benne 17 lélek.

Kér, szent Gálos Kér: Mernye, Magyar Atád, Ráksi között völgyben fekszik; hajdan Queer Jerney szerint. Népeisége (belső, külső Eörs, Diósi pusztákkal együtt) 835 kath. udvari kápolnával együtt, de különben fiók — a' mernyei anyaszentegyházhoz. F. u. Svastits család, több udvarházzal; l. e posta Kaposvár 2 óra.

Kér, puszta a' veszprémi püspök karádi uradalmában

Varjas Kér: a' Balatonhoz közel, bozótos helyen, lakosa 433 kath a' tóth-sz -páli par. templomhoz fiók. F. u. gr. Hunyady József, l k posta Marczali $1\frac{1}{2}$ órára

Kereki, a' Balatonhoz Siófok felé, de mégis a' posta uttól félre fekszik a' hegyek közt, — Köröshegy és Kőcse között. Lakosa 636, ebből 400 kath. a' köröshegyi anyaszentegyházhoz tartozván; 220 ref. és 16 zsidó. Előbb birták a' Perneszi örökösök, — de legújabb időben Satzger bécsi kereskedő megvásárlotta. Hajdanról is esmeretes Keregui név alatt; l. e. posta Szemes.

Kerékes Tamás, puszta, lásd Sz.-Tamás.

Keresztur, Balaton-Keresztur, falu, közel Kéthelyhez, a' Balaton szélén. Lakosa 545 kath. fiók-temploma tartozik most a' kéthelyi anyaszentegyházhoz; F. u. a' keszhelyi gr. Festetits; l. k posta Marczali.

Dráva-Keresztur, a' Dráva melletti lapályon. Lakosa 347 kath., a' lakócsai plébániához fiók; F. u. a' pécsi káptalan, l. k. posta Istvándi

Kapos-Keresztur, Kapos csatornáján túl Baranya felé Gödrével határos, fekszik hegyoldalban. Lakosa 940 kath. Rákó pusztával együtt: fiók a' Sz.-Balázsi anyaszentegyházhoz. F. u. Gaal István, ki azt gr. Schmidegg családtól megvette; l. e. posta Gödre, vagy Somogy megyében Kaposvár. —

Kis-Keresztur, az említett felett, Gödre tő-szomszédságában, mellyet birtokához gr. Niczkyné szül. Schmidegg asszonytól szerezte Siskovics; lakosa német gyarmat,

200 kath., a' gödrei (már pécsi püspökség) anyaszentegyházhoz.

Tóth-Keresztur: Szigetvár táján a' Baranya megyei szélén fekvő hegyes völgyes falu; lakosa 322 kath. fiók a' mosgói anyaszentegyházhoz, — melly a' pécsi püspökséghez tartozik. F. u. gr. Batthyáni Gusztáv után Biedermann, l. k. posta Szigetvár. Megemlítést érdemel, hogy határában kemény, épületre 's utra alkalmas kő van.

Keresztur, atádi járásban, pusztá Belegnél.

Kercseliget, Baranya megye szélén Berkiből Pécsre vezető utban, hegyes völgyes fekvésű nagy falu; lakosa 637 többnyire r. katolikus anyatemplommal. F. u. Niezky családbeliek, kik a' szerző Niezky országbíró után örökös joggal bírták, — de most legújabb időkben többen vásároltak benne részjóságot; l. k. posta Kaposvár 2¼ órára

Keszi, pusztá, kaposvári járásban.

Kettye, lásd Gettye, igali járásban pusztá.

Kéthely: igen szép térségen fekvő m.-város a' Balatonhoz közel a' híres Szigligeti Badacsonyi hegyeknek átellenében: ritka szép renddel épült házai, 's F. u. gr. Hunyadynak jeles gazdasága említést érdemelnek. Lakosa (Sári pusztával együtt) 1836 kath. anyaszentegyházhoz; l. e. posta Marczali.

Kétnyár, pusztá csurgói járásban Udvarhelynél.

Ketzel, k. járásban pusztá, Kaposvárnál.

Kiliti: Villa Cleti Veszprém megye felé határ szélén fekvő derék falu; lakosa 954 reform, 597 kath. anyatemplomukkal; 26 zsidó. F. u. a' veszprémi káptalan.

Király-törki, Király-turki, most Törki pusztá; hajdan falu volt, kaposv. j.

Királyfalu Szent-Király, közel Csurgóhoz a' Dráva felé; lakosa 773, ebből 258 kath. — csurgói kath. anyaszentegyházhoz; a' többi ágostai anyaecklesiához tartozik, 10 zsidót kivéve. F. u. keszthelyi gr. Festetics, l. k. posta Berzenecze.

Szent-Király, pusztá Vrácsik és N.-Bajom között.

Rinya-Szent-Király: falu, a' Rinya folyója partján; lakosa reform. 970 anyaecklesival, b. Szináé.

Kis-Albert, Geszti, M. Egres és Várda közt fekvő puszta, Teveli család birja nagyobb részét.

Kis-Asszond, Asszonyd : Gige, Kis-Korpád, Szomajom között fekvő falneska, fekszik egy része völgyben, másik, hol Sárközy Albert főbirtokos szép lakháza van, emelkedett térségen. Lakosa 320, kik közül 34 kath. 8 zsidó, a' többi helvét hitvallásu; l. e. posta Kaposvár 1 1/4 óra. *)

Kis-Bár, lásd Apáthi.

Kis-Bajom, lásd Bajom.

Kis-Béc, lásd Béc.

Kis-Berény, lásd Berény.

Kis-Berki, lásd Berki.

Kis-Bü, lásd Bü.

Kis-Denes, lásd Denes.

Kis-Dobsza, lásd Dobsza.

Kisfalud, nemes Kisfalud, Böhönye és Szakácsi között falu, Curialis nemesek birják; leginkább Madarász család. Lakosa 389, többnyire helv. h.

Zselicz-Kisfalud, Szenna és Hárság között, határa rengeteg erdőségben fekszik, — különben maga a' helység szép térs oldalban; lakosa 794 reform., F. u. herczeg Eszterházy.

Kisgát, puszta, közel Berkihez — előbb gr. Battyhányi, most a' kincstáré.

Kis-Gomba, lásd Gomba.

Kis-Hárság, lásd Hárság.

Kis-Homok, lásd Homok.

Kis-Keresztur, lásd Keresztur.

Kis-Kovácsi, lásd Kovácsi.

Kis-Korpád, lásd Korpád.

Kis-Kölked, lásd Kölked puszta.

Kis-Lak, lásd Lak.

Kis-Szarvas, lásd Szarvas.

Kis-Tamásl, lásd Tamási.

Kisvárd, puszta, Várda és Hetes közt.

Kivadar. puszta Bodvicza mellett, 's ehhez tartozó.

*) Nem kell azon Kisasszonyfalvával felcserélni, melly Baranyában Pécshez közel van, 's hol a' híres Istvánfi született.

Kucsovitza, puszta; kaposi járásban

Kohány, p. atádi járásban.

Komlósd, falu, Babócsához közel; lakosa 341, van benne reform. templom. F. u. gr. Széchényi Pál; l. e. posta Babócsa.

Kónyi, Ötvös-Kónyi, a' régi és hires Segesdhez közel, tőszomszéd Ötvössel; e' helység, bár F. u.-ra nézve különbözik, de templomban közös, melyhez 600 ref. lakosok tartoznak, általában pedig Kónyiban 352 és Ötvösben 523 lakos van; posta minden felől távol: így Berzencze 3, Marczali 3, Vid 2 óra. Kónyi, déghi Festetitsé, Ötvös Talliánoké.

Kopár, puszta, közel Faiszhoz, a' mesztegnyei utban; b. Sináé, l. 162.

Koppán, Török-Koppány: m.-város, Tolna vármegye szélén, Nágocstól nem messze, ugyan Koppán folyója mellett. Nevezetes a' honi történet-írásban, nem csak azért mivel Koppánra Sz.-Istvánnak amaz nevezetes ellenfelére emlékeztet, hanem főkép azért, mert a' mohácsi vész után a' törökök egyik fészkévé válva, és falakkal 's árkokkal erőssítetve soká rabló-helyük volt, ámbár ott többször hadverést kaptak, nevezetesen Alibeg 1584-ben meg is öletett *) 's azután Nádasdy e' várból a' törököket kiverte, még is egészen csak a' 17. század végével szabadult meg, midőn Budáról, így a' több Somogy megyei várakból is kitűzettek a' törökök. — Birja felét hg. Eszterházy, felét a' veszprémi püspök. Lakosa 1040 kath. és 18 zsidó; l. e. posta Szemes vagy Siófok.

Koroknya, puszta N.-Bajomnál.

Kölyked, kis és nagy, puszta Kovácsi és Niklához közel; l. 120 a' kettőben.

Korpád, Nagy-Korpád vagy Erdő-Korpád, népessége 986. Van benne szép ref. anyaszentegyház; fekszik Lábod és Csököl között, b. Sináé.

Kis-Korpád vagy puszta Korpád, Kaposvárhoz 1½ órára, Jákó és Szomajom között. Sok birtokosok között legjeleesebb a' Sárközy család, l. 439.

*) Isthváni XX. v. L.

Kolosd, puszta szigeti járásban.

Kosztván v. Kottyán, puszta, szigeti járásban, a' babócsai plebániához.

Kovácsi, felső vagy púsztá Kovácsi. Marczalihoz $1\frac{1}{2}$ órára, közel azon postauthoz, melly Ö-Lak felől megy: most már falu alakot öltött, és helység-birája is van. Különben számos földesurak birják, kik között Barcza, és Bogay család legbirtokosabb; lakosa 759.

Alsó v. Kis-Kovácsi: Csököl és Gige között; ref. helység, bár kicsiny de anyateplommal; lakosok száma 380. F. u. hg. Eszterházy.

Kovászna, puszta igali járásban.

Kozma: Kis falu, N.-Bajom Kutas, Segesd között erdőségben; Boronkay család birja, l. 112.

Lihicz-Kozma, lásd Bukogát.

Kökényes, puszta, lásd Csurgó.

Körmönd: Kadarkut tö-szomszédjában puszta; birja volt pécsi kanonok' Nagy' unokaöccse, l. 48.

Köröshegy: nagy falu, már az Árpádok korszakából esmeretes Keuryshig 1082, későbbben Keurushig, Keurus-hegy, fekszik a' Balaton szélén varázs-szép kilátással Tihany, 's Füred felé. Lakosa 1133, t. i. reform. nagy ekklesiával, és 324 kath., a' vörös barátokról maradt templommal. Most földesura gr. Széchényi, — b. e. Lajosnak fia.

Köccse: Karádtól a' Balaton felé közel Szóládhoz, hegyes-völgyes helyen, viz-szakadások között fekszik; lakosai öszvesen 1601, ágostai 672 anyateplommal; 150 reform. a' csepeli ekklesiához tartozva, 100 zsidó. zsinagógával, 's a' többi katolikus a' szoládi anyaszentegyháznak fiókja. F. urak többen, leginkább Antal és Kazay örökösök, l. e. posta Szemes 1 óra.

Kula, puszta, marczali járásban.

Kurd, puszta, kaposvári járásban. — Mít nem kell felcserélni Kurd faluval, melly Tolna megyében Dombóváron túl esik.

Kutas: m.-város, N.-Bajom, Beleg és Szabás között; lakosai 970 vannak, 's a' reformatusok nagyobb számmal, de a' katolikusok szép templomot és plebániát birnak, zsidó is lakik itt 10. Birja Boronkay, 's édes anyjuk után

Tallián család, 's egy részt vásárlás útján Krizonits; l. e. posta Kaposvár 3 óra.

Kutfő, atádi járásban, Tarnóczánál.

Kürtös, hajdan Kurth, Kurthes; kis falu, pusztai módon szétszórt házakból áll; fekszik Osztopán, Pamuk és Fajsz között, l. 258.

Lábad, hajdan Lábd: fekszik N.-Korpádtól nem messze, közel Hosszufaluhoz. Lakosa 877, van reform. anya- és kath. fiók-szentegyház benne. F. u. Széchényi Pál, l. e. posta Babócsa.

Lad, magyar és német Lad, Czindery birtoka, csak egy folyó, 's a' F. u. lakháza és jeles kertje választja egymástól e' kettőt: összes lakosa 1057, t. i. M.-Lad lakosai reform. 467, templom- és prédikátorházzal; N.-Lad lakosai 575 kath. anyaszentegyházzal, 's van benne 14 zsidó: e. posta Szigetvár, de a' mint tudom ezen évben állított fel a' kormány Hencsén is, félórára Ladtól állomást, mely Bajommal van közlekedésben.

Lak: már az Árpádok korszakában előfordul Lok, Loc; de valyon azon értelemben volt-e mint most a' lak szó? nem tudhatom. Egyebberánt valamint országunkban, ugy e' megyében is különféle helynek ad ezen szó nevet.

Lak, puszta, marczi járásban.

Lak, puszta, atádi járásban.

Kis-Lak: falu, közel Kaposvárhoz a' Zselicz szélén; lakosa 390 kath. fiók a' kaposvári anyaszentegyházhoz. F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Nagy-Lak v. **Öreg-Lak**: falu L.-Tótihoz közel a' Balaton melléki posta-vonalban, posta-állomással. Lakosa 652 kathol. par. templommal, zsidó 5; F. u. Jankovics. — Lajos király Bakits Pálnak adományozta hajdan, 's birta a laki Tuz család.

Szöllő-Kislak, falucska, $\frac{1}{2}$ órára Szöllős-Győröktől a' Balaton felé; l. 170 kath. a' győröki anyaszentegyházhoz.

Lakócsa: a' Dráva vidékén Baranya megye felé; lakosa 845 kath. par. szentegyházzal. F. u. a' kincstár, egyebbaránt a' sz.-jakabi apátság jószágának feje; l. k. posta Szigetvár.

Laksándor, puszta, szigeti járásban.

Lándord, puszta. karádi járásban.

Lapa, hajdan Lynba, falu, (Diós) Kérhez közel lévő puszta Igal és Mernye között. — Lapa hg. Eszterházy-é, — 's ennek azon szelét, melly épen Kér falu alá nyulik, Diós-nak ujra felélesztette Bogyay Sándor, hol esendes falusi lakát tartja. Lapa és Diós is a' mernyei plébániához tartozik; — amaz 60, ez 30 lélekkel.

Látrány, népes falu Balaton felé, Tur és Lelle között: lakosa 1054, t. i. 794 reform., 240 kath.: mind két felekezetnek van anyaszentegyháza, mellyhez több puszták, nevezetesen a' rádi, fiók. Van zsidó is 20. F. u. a' györki Jankovich; l. e. posta Szemes.

Lázár, puszta, szigeti járásban.

Lecze, puszta, atádi járásban.

Lencsen, p., N.-Bajomnál, hová fiók 55—60 lélekkel.

Lengyel-Tóti, lásd Tóti.

Lepled, marczi járásban puszta.

Libicz-Kozma, v. Bukógát: Fajsz, Mesztegnye és Nikla közt, lapályos; homokos erdő közt, de rendesen épült falueska. Lakosa 417 kath. F. u. b. Sina.

Lipótfá, lásd Szerászló, Kaposvár és Kadarkut között, a' zseliczi hegy-völgyben; lakosa 100.

Liszó, kis falu, Kanizsa felé eső szélen; lakosa 638 katolikusok, és ágosta hitvallásuak. F. u. ih.-berényi Inkey; l. e. posta Kanizsa, vagy a' megyében Ih.-Berény.

Lók, (Kis és N.) puszta, N.-Bajomnál, Koroknyamellett.

Lók, Kis-Gombánál Kéthely felé, puszta, l. 24.

Lölle v. Lelle, a' Balaton parton, Szemes és Györök között a' posta-utban; lakosa 943 kath. fiók-szentegyházal; van e' népességben néhány reformatus, és zsidó is. Főbb birtokos a' györki Jankovics és Szalay, 's ezeken kívül többek; l. e. posta Szemes.

Lukafa, magyar Lukafa, falu, Lad és Hárságy között, hegy-völgy tájon; lakosa 238 reform. fiók, a' béczihez tartozó ekklesiával. F. u. déghi Festetits, 's több apró birtokosok; l. e. posta Szigetvár.

Német-Lukafa, puszta, Baranya szélén, kies völgyben: régtől fogva tveg huta van itt, 's most későbbben porcellán-gyár is kezdődött egyesek vállalatából, de mint

hallom a' vállalat megszűnt. F. u. Biedermann — gróf Batthyáni Gusztávtól a' mosgói uradalomnak történt megvásárlása óta. Van benne közel 166 lélek.

Lulla v. Lulya, Tabhoz közel napnyugot felé hegyes puszta, melly jó boráról esmeretes: birja Kovács Antal végrendelete által, 's házasság útján Gotthard család.

Madrátz, puszta, szigeti járásban.

Magasd, puszta, marczali járásban, Inkey-é.

Magdócz, puszta, szigeti járásban.

Magyar-Attád, lásd Attád.

Magyar-Egres, lásd Egres.

Magyari, puszta, szig. járásban.

Magyar-Lad, lásd Lad.

Magyar-Lukafa, lásd Lukafa.

Magyaród, Magyarod puszta Szilhoz közel, Tolna megye szélén; birja Sárközy Albert.

Magyar-Ujfalu, lásd Ujfalu.

Mamocs, puszta. L.-Tótihoz tartozó.

Marczadó, nagy erdős puszta, kaposvári uradalomhoz tartozó, — 's így hg. Eszterházy-é.

Marczali, szép renddel épült, 's mindig széptűlő m.-város; fekszik a' Balaton felé, Ö-Lak és Vid között, a' posta-vonalban, — 's itt állomás is van. F. u. gr. Széchényi Pál. Lakosa (a' gyotai puszták 's a' malmokkal együtt) 2950 többnyire kath., kivéven 40 zsidót. Nevét veszi régi birtokosa Marczali családtól, 's ennek kihalásával Nádasdyak, 's aztán gr. Széchényiek birtoka lön.

Máriamajor, Somogyvárhoz tartozó puszta, igali járásban.

Máriantz, puszta csurgói járásban.

Markócz, falucska, a' Dráva parton; lakosa 190 ref. fiók a' bogdácsi anya-ekkleziához. F. u. déghi Festetics, l. 228.

Marosd, puszta, igali járásban, Szilhoz tartozik.

Marót, igen szép gazdasággal ellátott puszta, gr. Hunyady-é, Hollád és Horvátkut mellett.

Marton v. Kis-Marton, puszta, marczali járásban.

Mátyástelek, puszta szigeti járásban.

Megyer, falu, Tab és Som között, országutban puszta

formán szórva a' lakházak; lakosa 512, mely számból 47 ágostai, a' bábonyi anyaecklesiához tartozva; 150 katolikus, 19 zsidó, a' többi helv. hitvallású. Birják sokan, nevezetesen Magyarai és Kenesey család; l. e. posta Stófok.

Mellyék, Gyöngyös-Mellék.

Merenye, Szigetvár felé, Kalmáncsa, Tót-Sz.-György között, már hajdanból esmeretes Merenga, Merena név alatt. Lakosa 350 reform. templommal; F. u. gr. Széchényi Lajos örököse, e. posta Szigetvár 1½ órára.

Mernye, m.-város, Geszti, Aszaló, Mocsolád között; lakosa 1775 kath. paroch. szentegyházzal; birják a' piaristák *); l. e. posta Kaposvár, de az uradalom Öszöddeli összeköttetés miatt, hetenként kétszer küld a' szemesi postára.

Mére, Kaposmére, Mérő: közel Kaposvárhoz országutban fekszik Szomajom felé, l. 665, nagyobb részént helv. hitv., de vannak r. katolikusok, és sz.-benedeki anyaszentegyházhoz tartozók. A' jeles Mérey család IV. Béla királytól adományozva, innen veszi nevét; most birják többen Tallián örökösök, e. posta Kaposvár,

Merke, pusztá, Tapsony és Vése közt; birja déghi Festetits család, a' böhönyi uradalomhoz tartozik.

Merse, pusztá, igali járásban, hg. Eszterházy-é.

Mesztegyne: Fajsz, Marczali és Szakácsi között, szép renddel épült falu; lakosai 1073, többnyire katolikusok, par. anyaszentegyházzal. F. u. gr. Hunyady József, tartozik a' kéthelyi uradalomhoz; e. posta Marczali.

Mihályd, falu, közel Kanizsához; lakosai 834, többnyire katolikusok anyaszentegyházzal; F. u. gr. Zichy Károly.

Mike, Mik, Mic. Kadarkut, Gige és Csököl között,

*) Mint Fejérvári őrséget (Custodiatu Albensis) jövedelmével azon szerzetnek az ifjuság nevelésében kitünő buzgóságáért legkegyelmesebben adományozta dicsőült I. Ferencz királyunk. Egyébként ezen jószág a' clenodium őrző káptalannak már Sz.-István által adatott, mit az utóbbi királyok adományai által növeltek; most azonban Somogy megyében ezen uradalomhoz tartoznak Mernye, Taszár, Vadé, Fonó, Gelle, Atala, Hetény, Nagy- és Kis-Dobsza, mint az betűrend szerint is előfordul.

előbb puszta, 's majd az ember-barát Somssich Pongrácz által népesített faluvá, nem rég pedig m.-várossá lett. Lakosa (inakodi pusztával) 953, többnyire katolikusok, kápolnával, — fiók a' csökli anyaszentegyházhoz. F. u. most az említett' fia gr. Somssich Imre; e. posta Kaposvár.

Miklósi, Nágocs és Koppán között fekvő falu; lakosa 577 kath. paroch. szentegyházzal; birják többen a' Perne-szi maradékok, e. posta Siófok 3 órányira.

Miklósi, puszta, igali járásban, Eddéhez közel.

Mindszent, puszta, esurgói járásban.

Molvány, falu, közel Szigetvárhoz; lakosa 221, többnyire helvét hitv. templommal. F. u. a' Kubinyi család; l. e. posta Szigetvár.

Móriczfa, puszta, Tapsonyhoz közel.

Móritzhely, puszta, marczali járásban, gr. Festetics-é Sz.-Miklóshoz közel.

Mosdós, falu, a' Kapos vize mellett, Berkivel szomszéd; lakosa 605 kath. paroch. szentegyházzal, azon népszámban van 63 zsidó synagógával; birja gr. Niczkyné, gr. Schmidegg, 's többek; e. posta Kaposvár.

Mosgó, Baranya szélén, Szulimán és Csertő között, kies völgyben fekvő m.-város; lakosa 505 kath. paroch. szentegyházzal, ezen népszámban van 10 ref., és 6 zsidó; F. u. Biedermann, előbb gr. Batthyányi Gusztáv; e. posta Szigetvár.

Mocsolád, Muchula: falu, melynek egy része a' nyelvet, szokást, sőt családi nevöket is megmagyarosított német gyarmat; lakosa 749, többnyire ref. anyaecklesiával, azon népszámban van 165 kath., 90 ágostai, 20 zsidó. Birja Kacs Kovics Mihály, 's több Vásonyi örökösök; e. posta Kaposvár.

Nádasd, puszta, Kaposvárhoz közel; herczeg Eszterházy-é.

Nágocs: Igal és Andocs között, igen rendesen épült m.-város; lakosa 990 kath. anyaszentegyházzal; ezen népszámban foglaltatik 375 ref. anyatemplommal, 5 zsidó. F. u. Zichy nemes család, l. e. posta Siófok.

Nagy-Albert, puszta Jádnál, hg, Eszterházy-é.

Nagy-Atád, lásd Atád.

Nagy-Bajom, lásd Bajom.

Nagy-Bár, lásd Bár.

Nagy-Berény, lásd Berény.

Nagy-Bü, lásd Bü.

Nagy-Dents, lásd Dents.

Nagy-Dobsza, lásd Dobsza.

Nagy-Gerezd, lásd Gerezd.

Nagy-Gomba, lásd Gomba.

Nagy-Hárság, lásd Hárság.

Nagy-Homok, p., közel Ujfaluhoz, l. 42.

Nagy-Korpád, lásd Korpád.

Nagy-Kölked, lásd Kölked.

Nagy-Lak, lásd Lak.

Nagy-Sziget, lásd Szigetvár.

Nagy-Marton, közel Csurgóhoz; lakosa 595 reform. fiók a' csurgói anyaecklésiához. F. u. kesztbelyi gr. Feste-tits, e. posta Berzenche.

Nemes-Déd, lásd Déd.

Nemeske, falu, Istvádi és Szigetvár között; lakosa 247, többnyire reformatusok anyateplommal. Birja Bie-dermann, előbb gr. Batthyáni Gusztáv, e. posta Szigetvár vagy Istvádi.

Nemes-Kisfalud, lásd Kisfalud.

Nemes-Vid, lásd Vid.

Német-Egres, lásd Egres.

Német-Lad, lásd Lad.

Német-Lukafa, lásd Lukafa.

Nezde, puszt, karádi járásban, Köccse mellett gr. Hunyady-é, és Szoládi birtokának része. Jerney régisége között említi.

Nikla v. Mikla, Ö-Lak és Marczali közt, közel a' po-sta-vonalnál; lakosa 864 kath. fiók-templommal, e' számban vannak a' kevés többnyire birtokos ágostaiak mint egy 40. Itt birtokos azon Berzsényi család, melly magáénak szerencsés nevezni koszorus költőnket Dánielt, és itt nyugosznak ennek hamvai.

Nyim, Nywyn: Bálványos felé esik a' posta-uttól, 's Foktól, hol legközelebb posta-állomása is van, délre, és hegyek közt fekszik. Birják b. Majthényi és Roboz. Lakosa

327, részént kath., részént reformátusok, mind a' két vallás-felekezet a' ságvári illető anyaszentegyházhoz tartozik.

Nyires, puszta, Sárd és Csoknya között, hercege Eszterházy-é.

Okorág, falu, Szigetváron alól az Okorfolyó mellett, ref. egyházzal; most Biedermann bírja.

Orczi, kis falu, Toponár Zimány és Taszár között, a' Kapos csatornához közel, völgyben fekszik; lakosa 414 reform. anyatemplommal, van néhány kath. közte, kik a' toponári plébániához tartoznak. A' báró Orczyak nemzetségi jószágá.

Orda, már hajdan esmert kis falu a' Balaton bozótjában; lakosa 402 kath. sz.-györöki anyaszentegyházhoz tartozik; F. u. Jankovich.

Orgya, Orhia, Horhi, Horollya: Uzindery-Sz.-Mihály-fája területén p.; hajdan falu, hol némellyek szerént a' hires Melius (Juhász) Péter született, mert mások 's tekintélyesek azt állítják, hogy azon Horhiból származott amaz reformator, melly hajdan falu volt Somogyban, de most Tolnában p. V.-Hidvéghez közel; 's így ezen esetben is Somogy megyei volt vala Melius.

Oszlár, puszta, marczi járásban, hajdan Uzlár falu.

Osztopány, hajdan Osztupan, Jád és Somogyvár között fekszik; lakosai 567, többnyire katolikusok paroch.-templommal; aránylag nagy a' zsidók száma (100-nál több) 's van zsinagógájok. F. u. Tallián és gr. Zichy vétel útján, 's több Perneszi örökösök; e. posta Sürnye v. Ö-Lak.

Ó-Telek, puszta, lásd Telek, közel Szennához.

Ölves v. Ölvész, puszta, igali járásban, hajdan falu.

Öllevölgye, vagy cserbeki puszta, Gige és Kadarkut között, a' Kapos-szigetvári országútban. Birja hg. Eszterházy; neve emlékeztet a' hajdan n. Öllevölgyi családra, l. 40.

Örs. rácz Örs, Vrs, Mernye alatt, Ecsény és Somodor között fekvő puszta. birja Kacskovics.

Ör, Eör, hajdan Ewr, most Tilos. (Custodes confinium) kétségkívül határ-örök lakhelye, — kis falu: népessége 380 kath. paroch.-templommal; l. e. posta Zákán. Előbb a' Szalay család birta, 's fi-ág kihaltával korunkban Márkus kir. adomány útján szerezte meg.

Ördögluk, puszta, szigeti járásban, közel Zádorhoz.

Öreg-Lak, lásd Lak.

Őszöd, hajdan Euzud, közel a' Balatonhoz, Szemes tö-szomszédságában, melyl. k. posta-állomása. Lakosa 400 ref. templommal, 160 kath. a' kegyes rend' mint egyik fő-birtokos csinos udvari kápolnácskájával; van benne zsidó is 20.

Őszpöte, puszta, N.-Atádhoz, Bessenyönél a' ladi kath. anyaszentegyházbeli 26 lélekkel.

Ötvös, Segesd táján, Kőnyival tö-szomséd, és egy reform. ekklesiát alkot; van benne 400 refrm., 180 kath., 20 zsidó. F. u. Tallián, és Svastits után Nagy.

Pacza: kis falu, közel Sz.-Benedekhez, a' kaposfüi prépostsághoz tartozik, lásd Kaposfü. Lakosa 159 ref. fiók a' sz.-benedeki (sz.-béki) anyaekklésiához.

Pác zod: puszta, bodviczai uradalomhoz, — birja gr. Somssich, l. 106.

Pad: puszta, csurgói járásban, l. 25 — Miháldhoz tartozó kath. leány-ekklésiával.

Pád: puszta, csurgói járásban, l. 23, Ih.-Berényhez tartozó kath. leány-ekklésiával.

Pádi: némellyeknek Páthi, puszta, Hetes és Szomajom között, a' kaposfüi prépostságnak a' nagy Moys fiai adták vala. *)

Pálfalva: újabb kori gyarmat, gr. Széchényi Pál birtoka, l. 326.

Pamuk: Somogyvár dombjai alatt, Osztopán és Ö-Lak között fekszik; lakosa 342 kath. fiók a' somogyvári plébániához. Birják Bodonyi, Kovács, e. posta Ö-Lak.

Pápa: csurgói járásban puszta, Sz.-Király mellett, birja gr. Festetits.

Papvár, puszta kaposi járásban.

Pata: szép kis falu, közel Szigetvárhoz, hol e. posta-állomása van. Lakosa a' megyei összeírás szerint 259 ref. anyatemplommal, F. u. Kubinyi család.

*) Anno 1254 Moys magni filii possessionem suam Path vocatam. in qna ad honorem Ss. Cosmae et Damiani M. M. Ecclesia esset constructa in Cottu Symig existentem eidem Monasterio B. Benedicti contulerunt. K a t o n a.

Path, puszta, szigeti jurásban, Dombóhoz közel.

Path, falu, a' kanizsai posta-utban, l. 468, gr. Zichy-é.

Patalom: Büssü, Atád és Fonyód között kis falu. Lakosa 234 reform. fiók a' m.-atádi ekklesiához, 80 kath.; birja Kacs Kovics Ágoston, 's többen a' Bosnyák örökösök, e. posta Kaposvár.

Patosfa, Lad és Kalmáncsa között, Sziget felé vezető ország-utban. Lakosa 541, többnyire kath. fiók a' ladi anyaszentegyházhoz, de azon összeg ötödrésze reform. Birja gr. Somssich, előbb Végh jószág volt.

Pátró — Nemes Pátró, Kanizsa vidékén; Lakosa 778 ágostai anyaecklesiával. Birják curialista nemesek, e. posta Ih.-Berény.

Patsér-Visnye, lásd Visnye.

Patza, hajdan Poczitha (Katona Dipl. fund. 1252) Pattza, falu, Sz.-Benedekhez közel, ref. ekkl., 200 lélekkel: a' sz.-benedeki apátság birtoka.

Páczod, puszta, a' babócsai uradalomhoz tartozó Agárévhez közel.

Pél, péli völgy, puszta, karádi járásban, Hidvégnél.

Péntekbely, puszta, karádi járásban, Lellehez közel.

Perdócz, puszta, Berzenczénél; l. 52.

Pesze v. Pösze, Adánd és Som között országutban: most birja gr. Wickenburg.

Péterhida, közel a' Drávához babócsa mellett. Lakosa 464 kath. babócsai anyaszentegyház fiókja; 93 reform., kik a' komlósi ekklesiához tartoznak; F. u. gr. Széchényi Pál, e. posta Babócsa.

Pettend, puszta, közel Lengyeltótihoz: l. 128.

Pettend', Pöttend: kis falu, Gy.-Mellékhez közel; mintegy 229 lakosok között csak mintegy 10 katolikus, német-ujfalusi anyaszentegyházhoz; a' reformatusoknak van helyben predikátorok. F. u. előbb gr. Batthyáni, most Biedermann, e. posta Szigetvár.

Pipagyujtó, lásd Csertő.

Pipagyujtó, puszta, van Sárd és N.-Bajom között, Sárközy birkás-laka.

Poklosi, Szigetvárhoz, hol e. posta-állomása is van

közel Pata mellett; l. 317, nagyobb része r. kuth. F. u. Kubinyi család.

Pogány-Sz.-Péter, lásd Sz.-Péter. Málik után Inkeyé; leány-ekkl. 169 lélekkel, az ihárosi anyaszentegyházhoz. —

Polány, Somogyvár és Geszti között; lakosa 597 kath., kik között néhány ágostai is van. Birja Gludovác család után gr. Zichy vétel útján.

Poleza v. Pocz, puszta, karádi járásban, közel Köcséhez. —

Pöré-Visnye, lásd Visnye.

Porrog, közel Csurgóhoz; lakosa 601 ágostai, fiók a sz.-királyi ekleziához, azon összegben foglaltatik 130 kath. a' csurgói anyaszentegyházhoz; birja gr. Festetics és Hochreiter, e. posta Berzence v. I.-Berény.

Póstelek, pusztai falu Kisasszonyd, Szomajom és Sz.-Benedek között, tartozik a' sz.-benedeki plébániához, l. 50.

Potony v. Potom: falu, a' Dráva vidéken, Lakócsához közel; birja a' sz.-jakabi apátság, népessége 340.

Potyond, major, Dráva vidékén, Sz.-Király mellett.

Pula, hajdan Pule, igen rendesen épült falu Tolna határához, 's a' híres Dombóvárhoz közel; lakosa 396 kath. fiók Atalához. F. u. hg. Eszterházy, e. posta Kaposvár, 3 óra, a' Kapos csatorna mentében.

Pusztá Kapoly, lásd Kapoly.

Pusztá Korpád, lásd Korpád.

Pusztá Kovácsi, lásd Kovácsi.

Pusztá Som, lásd Darány.

Pusztá Szemes, lásd Szemes.

Rác-Egres, lásd Egres.

Rác-Örs, lásd Örs.

Rád, közel a' Balatonhoz, Szemes és Látrány között, hegyoldalon fekvő p.; a' még részint fenálló templom omladék is oda mutat, hogy falu volt: népessége 180. Birja a' déghi Festetics család.

Rákó, lásd Hugomér.

Ráknyi, pusztá, Karádhoz közel, Fiadnál.

Ráksi, Igal és N.-Atád között, a' megye széléről Kaposvárra vezető ország-utban. Lakosa 553 kath. az igali

anyaszentegyház' fiókja; birja a' veszprémi püspök, e. posta Kaposvár.

Rebecz, puszta, Veszprém és Tolna közé nyuló részén; tartozik V.-Hidvéghez, birja hg. Batthyáni.

Révfalu, a' Dráva mellett, mocsáros helyen; l. 32 kath., l. e. posta Szigetvár.

Remete. Somogyvár és Geszti között fekvő emlékezetes puszta a' hajdanból; regényes lakás-udvari kápolnával.

Répás v. Répásgát, Orczi és Aszaló között, puszta. tartozik a' toponári plébániához.

Rigocz, puszta, közel Darányhoz, az atádi járásban.

Rinya-Sz.-Király, lásd Sz.-Király.

Rinya-Ujlak, lásd Ujlak.

Riticz, puszta, közel Sz.-Lászlóhoz, l. 94.

Ropoly, Esztesházy hg. pusztája, Simonfa és Töröcske mellett.

Ságh, puszta, csurgói járásban, közel Darányhoz 's Liszóhoz.

Ságvár, veszprém felé a' Balatonhoz egy órára, szép síkságon fekvő falu Adánd szomszédságában; lakosa 1369, melly összegben a' reformatusok száma meghaladja a' katolikusokét; mind két felekezetnek van anyaszentegyháza helyben: F. u. a' veszpr. káptalan.

Sámson, Marczali vidékén napnyugotra B.-Sz.-György szomszédságában; lakosa 681 kath. par.-anyaszentegyházzal. F. u. a' közönséges pap-nővelde, e. posta Vid.

Sand: Kanizsa felé fekvő részén. Lakosa 674, mellyből 330 katk., 344 ágostai: ezen felekezetnek van temploma és lovitája; birja Szegedy Sándor, l. e. posta Ih.-Berény.

Sándorancza v. Sándoritza, puszta, Jád és Osztopán közt, egy része szőlővel beültetve, de igen savanyu bort terem. —

Sántos, nem tudom hanem a' hajdani Santus-e? Toponár és Sz.-Balázs között hegyoldalban, a' Kapos tulsó részén fekszik a' zselitzben. Lakosa 458 kath. fiók a' sz.-ba-

lázsi anyaszentegyházhoz; F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Sántz, Kanizsával határos pusztá, fekszik a' berénykanizsai posta-utban; birja hg. Batthyáni, l. 41.

Sárd: már hajdan esmeretes, N.-Bajom és Hetes között fekvő m.-város; lakosa 1019 kath. nagy templommal fiók a' n.-bajomi anyaszentegyházhoz; azonban állandóul tart, a' F. u. most Somssich Lőrincz, a' Ferencziek kolostorából házi káplánt. Az említett számban van néhány reformatus és zsidó is, e. posta Sörnye.

Ismeretes e' hely országos vásáraitól, szép mezőgazdaságáról, 's gazdasági épületeiről; de különösen híres a család nevével, mert nem csak Somogynak, de a' hazának is több polgári, katonai, papi hivatalokra jeles férfiakat adott, többekről hallgatva említem, hogy itt született korában méltán tisztelt, és dicsőült II. Ferencz királyunk által megkülönböztetett Somssich Lázár, a' Pieridesek amaz bübarátja, kit fél századdal előttünk már csak két ódái is méltán édig emeltek. *) Ugyan itt látták a' napvilágot elsőben a' két testvérek *Miklós* az ismeretes alkotmányos államférfi, 's most is ősz fővel, de fiatal kebellet jószágán élő gazda, 's öcsese *Pongrácz*, kinek a' megyei tisztségek során keresztül jutta azon sors, hogy a' legfényesb országos, és birodalmi hivatalokban szerzett érdemei által grófi rangra emelkedett.

*) *Adeste fortes Austriadum Viri;*

Quos cogit ardens Principis Optimi

Amor fideles iusta ad arma

Magnanimum soboles Avorum.

Nunc strage crebro perdomitus graui

Hostis secundo Marte ferocior

Gallus superbum CAESARVM Vrbi

Exitium rabidus minatur.

Fortuna nulli fida, vices amat

Fallax, & atris gaudia luctibus

Vertit, proba adstans insolenti

Immeritas rapit aequa palmas.

Itt folytak le bölcsőjétől fogva első nevelési napjai a'
gondos szülei házában Somssich Pálnak, kinek jeles tehet-

Innieta duris mens pia CAESARIS
Omnisque cordi Sancta domus Deo est
Hic servat aeternas benigno
Numine cum populis alaudas.

Acer Bohaemus cum Moravo volat
Ad arma pernix pululat vt seges
Immensa miles, signa fulgent,
Statque acies metuenda campis.

Surgit beatis excita sedibus
Potens Viorum & diues opum Austria
Minasque spernens lacrimosa
Heu! tibi Galle parat sepulcra.

Deuota letho Natio Nobili &
Suos tueri sanguine Principes
A Patribus condocta priscis
Pannoniae armipoteus alumna.

Jam pugnam anhelat vincere certa, nec
Mortalium ignes, fulmina nec pauet
Ducente JOSEPHO phalanges,
Intrepidus Equitumque Turmas.

Ad arma! Ad arma! O auspice CAESARE
Spes nulla non est, & Duce CAROLO
Orbemque pacabit domando
Hic geminus fera fata Pollux.

Posinii

Typis Landerer 1801.

vagy — — — gr. Rhedey Lajoshoz.

Dilecta magno quereus uti Jovi
Mortalium alitrix prisca agrestium,
Annos trecentos fabulosis
Chaoniae dominata sylvis

ségeit, a' fejedelem és haza iránti kötelességet párosítani képes ügyekezését mint életmódja, ugy tudós munkái bebizonyítják. *)

Sári, Sari, Sarj név alatt, az első századból esmeretes hajdan helység, most puszta Kéthelyhez, 213 lak., olly jeles mezei és birka-tenyésztő gazdasággal, hogy az méltán mintául szolgál. Birja gr. Hunyady József, l. e. posta Marczali.

Sarkad, hajdan Sorcod, Surcud, Alsok mellett, gróf Festetits-é, lásd Alsok.

Sávoly, Marczali vidékén a' Balaton szomszédságában fekvő falu; lakosa 568, többnyire kath. fiók a' sámsoni anyaszentegyházhoz F. u. a' keszthelyi gr. Festetits e. posta Marczali.

Segesd, hajdan Segusd, Segust, Segtisd. Alsó Segesd: falu, lakosai 730, többnyire helv. hitvallásuak anyaezkeklésiával; van azonban köztük amaz számban foglalva 70 kath., és 6 zsidó. F. u. gr. Széchényi Lajos' mint majoratur' halála után fia János. Felső Segesd amazzal tőszomszéd, csak hogy ez hegyoldalban van a' régen fenálló Sz.-Ferencziek kolostorával együtt, melly honunk történetírásában nevezetes kivált azon viszontagságokra nézve, melyeket a' tatár rablás, török uralom által szenvedett. Volt

Arescit; omnis non moritur tamen,

Tarda sed olim prole renascitur

Mollem sacro semine nec alnum,

Nec humiles generat myricas.

Heroum avito sanguine sic satis

Fortuna quamvis seuior exuat

Splendore prisco — — — — —

Mens manet et generosa Virtus.

Amice Rhédey! tu mihi testis es etc.

*) Végszavai a' somogyi követeknek az 1843/4. országgyűlés fölött 1845.

Das legitime Recht Ungarns und seines Königs. 1850.

Értekezés az angol forradalomnak története felett, írta Guizot elő 's végszóval ellátva fordította S. P. 1851.

Itt vár is, mellynek romjait Kutas felé még ma is láthatni — kétségkívül a' rómaiak idejéről, mint erről Salagi és Bonfinius írnak. A' Sajónál történt gyászos eset után Batu pusztító csoportjai IV. Bélát tűzbe vévén veszélyes útjában Hamiburghban Pozsony városa közelében hitvesét Mária királynét 's fiát Istvánt felkeresvén Dalmát országba indult menhelyet keresendő, de itt Segesden megállapodott, sőt maga körül újabb hadi erőt gyűjtött, melly nem csak a' mongol csorda ellen hű szolgálatot tett, hanem majd ama minden keresztyénséget felejtve a' szomszéd magyar király', és nemzet' balsorsát önhasznára, zsákmányolásra fordított Fridrik ellen — az eldöntő csatatéren a' Lajtánál jelen volt. *) Igen hihető, 's a néphagyomány emlegeti is, hogy Kálmán a' király öcsese — midőn elszánt, 's áldozatkész lélekkel a' kalocsai érsekkel 's a' templariusok főnökével együtt a' Sajónál vitézen vívott, és súlyosan megsebesített, a' táborból bátyja után indult 's vele Segesden találkozása után — itt halt meg.

Sokan szenvedett e' hely a' török uralom alatt: ugyan is Zrinyi Miklós halálával a' török itt is fészket vevén, mint a' többi várakat ugy ezt is elfoglalta, a' vidéken zsarolt, pusztított, különösen pedig a' már előbb virágzott kolostort **) szét szórta, és a' szerzetesek csak elszéledve más kolostorokban tartózkodva, ugy szólván csak eszméletlenül tartották fen magokat 131 évek alatt; míg 1687-ban a' török innen is eltávozván a' szerzet újra alakult, 's építkezett. Azonban ezen épület is elpusztult a' Rákóczy zendülés alatt, és a' mostani szép, messzéről is meglepő kolostort 1755-ben gr. Széchényi Antal, midőn már eldődei György és Zsigmond azt munkába vették vala, — több vallásos családok, nevezetesen Inkey Boldizsár hozzájárulásával — építette.

*) Magyarország története. Szalay László 2. köt.

**) 1240-ben, midőn Bartholomeus püspök a' veszprémi apácák zárdáját bővebben megajándékozta, — az oklevelen, melly V. kal. Juli Fokon (Fokon) kelt, — több Archidiaconosok között a' Segusti is alá van írva, és így ekkor még a' parochiát a' kolostor nem birta; de már 1195-ben ezek' gondja, és keze alatt volt az, mint Péterffy világosan írja.

Azóltá folyvást, kisebb-nagyobb számmal megvannak a' kolostoriak, birják és viselik a' parochialis kötelességet, 's ide évenként nagy bucsujárás van. Népe ssége 1262, e. posta Marczali vagy Vid. *)

Selle v. Söllye: m.-város ref, egyházzal, 760 lélekkel; ugyan r. kath. van benne a' bogdácsai plébániához. — A' legujabb időben az egész helység Baranyához csatoltatott.

Séva v. Siva, kis és nagy — puszta, Mosdónál.

Sikota, puszta, Czindery-é, Sz. Mihályfához.

Simonfa, falu, a' zseliczen, S.-Pál és Búszénfa között, mély völgyben; lakosa 456 kath. régi templommal, fiók Sz.-Balázshoz, e. posta Kaposvár. Igen jó bort termő szőlőhegyéről, melyet Somssich Pál budai vinezellérek tartása és a' legjelesebb szőlővesszők ültetése által nemesíteni törekszik — ismeretes.

Simongát, puszta, a' megye közepében, N.-Korpád, N.-Atád között, ritka műveltségű gazdaság van itt, 254 lélek van benne: most birja b. Sina, 's erről neveztetik mint uradalom-főről somogyi széles birtoka, mellyen 20,000 nemesített merino-juh van: a' mezőgazdaság rendszeresített váltógazdaság.

Simonyi, Vidon tul falucska, Szala megye felé — igen homokos; lakosa 260 kath. F. u. gr. Zichy Károly, e. posta Vid.

Silla, puszta, szigetvári jársban, közel Dr.-Sz.-Mártonhoz.

Som, falu, hajdan Sum: Veszprém felé fekvő részen, a' Balaton felé, Nagy-Berény és Adánd között: lakosa 768 ref. ekklesiával; ezen összegben foglaltatik 72 kath. 's néhány zsidó, l. e. posta Siófok. F. u. gr. Viczay.

Som, puszta, lásd Darany.

Som-Berény, hajdan Sumbervén.

*) Hogy ezen Segesd vagy Segusd hajdan nevezetes volt, mutatja az is, hogy midőn Nagy Lajos öcsese' véré t boszuló utjáról Nápolyból visszautazott, Vranian keresztül 1348-ben Julius elején Segesdre jött, 's itt találkozá n anyjával, ki ő t számos urak kíséretében várta — utazott tovább Budára.

Nagy-Berény, lásd Berény.

Somodor, hajdan falu, egy a' legszebb puszták közül, Aszaló és M.-Atád között. Birja a' kinestár gr. Batthyáni Kazmér után. Ezelőtt mintegy 15 évvel azon szép lapályos erdőben, melly Mernye felé fekszik, gyarmat telepedett meg a' derék Rézler akkori tisztartó eszméje szerint: ez nevezetik Uj-Somodor-nak, amaz Ó-Somodornak, lakosai összesen 673.

Somogyvár, m.-város, fekszik épen azon dombon, mellyen hajdan is a' Koppán vára alatt feküdt, midőn mint maga a' megye is Schumig, Sümeg-nek stb. neveztetett; lakosa 1270 kath. anyaszentegyházzal és szép templommal. Láthatni még most is a' régi vár, — és a' Flavius völgyi apátság' romjait. F. u. gr. Széchényi Lajos örököse; e. posta Ö-Lak $\frac{1}{2}$ óra. *)

*) Talán helyén lesz itt bővebben említeni, hogy midőn I. László Zwonimir horvátország hercegének majd királyának — László sógorának — magzatok nélkül lett meghalálózása után, a' pártos jog keresők' legyőzésével a' Dráva és Száva közötti földet magyar koronának szerezte, — Istennek háláját, vallásos módon bebizonyítandó nemcsak a' zágrábi püspökséget létre hozta, hanem visszajövet Somogy vármegyében azon monostort alapította, mellyet a' francia országi flavius-völgyi Benedek kolostorának adott, — 's annak alárendelt, mint az átvéők' (receptores) Dompnus Odilo, S. Egyedi Abbas, Péter prépost stb. aláírása, de legvilágosabban az oklevél zárpontja bizonyítja: Ego frater ille promitto stabilitatem meam, et conversionem morum et obedientiam coram Deo et sanctis ejus; secundum regulam S. Benedicti, in hoc monasterio S. Egidii, salva obedientia in omnibus et subjectione monasterii S. Egidii in valle flaviana siti etc. etc.

Lásd bővebben Fejér C. D. I. 468. Szépen leírta ezt Virágh is Magyar Századok I. 138. l.

Ezen monostor, mint a' vár, 's a' megye is, most már kipuhaltolva e'tárgy nyelvünkön az újabb időkben, az oklevelek nyomán somogyi monostornak, 's mivel az itt kelt számtalan hiteles írományok, főkép a' XIII., XIV. és XV. századon által tekintélyét bizonyítják, méltán somogyi konventnek neveztetik, és Jerney-nk szavával élve „kétséggkívül a' hazára pusztító veszélytszülte XVI. század volt temetője, ezen még 1542-ben fön volt, de mai napon csak czimzetben élő Sz.-Igis, vagy S. Aegidii de Simighio apátságnak.“ Pecsétét lehet látni: Tört. tár. II. köt. p. 112.

Som. várm. ism.

Sörnye, falu, Sárd és Fajsz között, kapos-marczali posta-vonalban, 's itt van posta-állomás. Lakja 279 kath. fiók a' fajszai anyaszentegyházhoz, de épített a' többieknél birtokosabb Somssich Miklós, kápolnát udvarházánál, és tart a' Sz.-Ferencziek közül folytonosan káplánt. Van még benne 4 ágostai, 16 reform., kik csoknyai ref. templomba járnak. —

Sukorót, csurgói járásban, Csiesó mellett.

Surd, a' megye szélén Dráva felé, Kanizsához közel: lakosai 675, nagyobb része ágostai hitvallásu anyaecklésiával, azon számhoz van 268 kath, 10 zsidó; F. u. Zichy Domonkos, l. e. posta Zákány 1/2 óra.

Szabadhegy, V.-Hidvég és F.-Hidvég közt pusztá.

Szabadi. hajdan Zabadi; falu, a' Kapos csatornája mellett, Berkihez közel. Lakosa 330, többnyire kath, az atalai anyaszentegyházhoz fiók, van köztök 89 ágostai. Birja a' kinestár gr. Batthyáni Kazmér után, l. e. posta Kaposvár.

Szabás, falu. Kutas és N.-Atád között; Lakosa 754, mintegy felét teszik a' reform. anyaecklésiával; azon öszszegben foglaltatik 395 kath. fiók kutasi kath. anyaszentegyházhoz, 20 zsidó. Birja Tallián János, és Vasdinnyeiek; l. e. posta Kaposvár 3 óra.

Szakácsi, Kis és Nagy a' marczali-vidi posta-uttól 1/2 órára, Tapsony mellett; lakosa összesen 1156, többnyire ugyan kath. szép templommal, fiók Tapsonyhoz, de van 70 reform., kik a' ns. dédi ekklésiához tartoznak, 83 zsidó synagógával. Birják igen sok curialisták, *) hiteles, hogy hajdan a' magyar királyok konyhája szakácsokkal e' nemzedékből volt ellátva.

Szamárdi vagy **Zamárdi**, a' Balaton vidékén szép dombon fekszik Tihany, 's b.-füredi fürdőházakkal átellenben, Siófok és Endröd között, 634 kath. paroch. szentegyházzal, melyet ellát a' Sz.-Benedek rendéből egy administrator; F. u. a' tihanyi apátság, l. e. posta Siófok.

*) 1282. Paulinusok is (Páliak) birták Magy. tört. tár. II. kötet. l. 112.

Szanáts, puszta, igali járásban, Gadácsnál.

Szántód, puszta, a' Balaton partján, igen szép dombon álló kápolnával, közel Szamárdihoz Köröshegy felé, egyenesen átellenében a' tihanyi templomnak. Innen jár komp, — mellyen több szekerek eltérnek, 's a' közlekedés elég biztos, de itt van állomása a' kiskaludgy gőzösnek, mi az utasnak még kényelmesebb; népessége 122 r. kathol.

Szárszó, falu, a' Balaton mellett, közel Szemeshez; lakosa 725, mellyből 234 r. kath. fiók Szóládhoz, a' többi reform. csinos új templommal és predikátorral; van benne 11 zsidó is; F. u. gr. Hunyady József, 1 e. posta Szemes $\frac{1}{2}$ óra

Szarvas, Nagy és Kis, puszta, az atádi járásban.

Szehénfa, puszta, Szigetvárhoz közel.

Szemes: szép falu, posta-utban a' Balaton melléken; és posta-állomás. Lakosa 570 kath. templommal, melly fiók a' szőládi anyaszentegyházhoz, 30 reform., 7 zsidó; F. u. gr. Hunyady József.

Puszta Szemes, szép völgyben, Kapol, Bálványos között, Köröshegy felé, nem rég gyarmatosított falu; lakosa 282 kath. fiók a' köröshegyi anyaszentegyházhoz. F. u. gr. Széchényi Lajos örököse; 1 e. posta Szemes v. Siófok.

Szena, közel Kaposvárhoz, már Sz.-István idejéről esmeretes, a' derék Jerney is így említi „Sceney most talán falu Somogyban,“ lakosa 842 reform. anyae eklésiával, 10 zsidó; F. u. hg. Fszterházy, 1. e. posta Kaposvár.

Szend, puszta, Bárdi-Büknél: jó bortermő hely.

Szenta, hajdan Scenta, Csurgó felé, tul Bolháson, nagy tölgyes erdők között. Lakosa 464 kath. fiók a' csurgói anyaszentegyházhoz, 226 reform. fiók-ekklésiával; F. u. gr. keszthelyi Festetics, 1 e. posta Berzeneze,

Szent-Balázs: falu, fekszik a' Zseliczben, Sántos és K.-Keresztur között a' kapos-gödrei posta-vonalban: itt látni az idő haladásának nyomát, midőn azon ut, mellyen a' sűrű fák között ezelőtt 20—24 évekkel csak bujkálva lehetett utazni, — majd a' rocheforti Vauthier mérnök megyei végzés következtében szives készséggel rajta egyenes vonalt vágatván, im már derék posta-ut lön, 's mellyre a' mostani kormány 1856. évben 200,112 ftnyi költséggel

járul. Lakosa 301 kath. anyaszentegyházzal, 6 zsidó. F. u. hg. Eszterházy, 1 e. posta Kaposvár.

Szent-Benedek, Szentbékfalú, Szomajomhoz közel, délre hegyoldalban, Bárdi-Bükhöz $\frac{1}{4}$ órányira. Lakosa 360 ref., 78 kath. mind a' két keresztyén felekezet bir anyaszentegyházzal 's parochiával. F. u. a' kaposfői prépostság, 1. e. posta Kaposvár.

Szent-Borbás v. Szent-Barabás, a' Dráva mellett erdők között. Lakosa 283 kath. fiók a' lakoc sai anyaszentegyházhoz. F. u. sz.-jakabi apátság (tehát a' kincstár) 1. e. posta Szigetvár.

Szent-Egyed, puszta, szigetvári járásban, közel Almamellékhez.

Szente-, hajdan Sentuz, Scentus, falu, közel Babócsához a' Dráva vidéken; lakosa 363 kath. fiók a' babócsai anyaszentegyházhoz. F. u. gr. Széchényi Pál, 1. e. posta Babócsa.

Szent-Gálos-Kér, lásd Kér.

Szent-György, hajdan Scengurg, Zenthgurg, falu, a' Balaton partján, azért hívják Balaton-Sz.-Györgynek, átellenben Keszthelylyel, hová szép töltés és hid vezet. Népesége a' batthyáni és diósi pusztákkal 633.

Tóti-Szent-György, Szigetvárhoz közel, ref. anyaszentegyházhoz, gr. Széchényi Lajos örököse, 1. 510.

Szent-György, puszta, L-Tóti mellett, 108 lakossal.

Homok-Szent-György, Kalmáncsa és Lad között; lakosa 588 reform. anyaeckklésiával, egy a' legrégibb helységek közül, lásd 148. l. F. u. gr. Széchényi Lajos örököse.

Szent-Jakab, Kaporvárhoz közel a' Kapos csatorna mellett, a' hajdanból nevezetes azon apátságról, mellynek omladéka i most is láthatók; 1. 150 r. kath. Az apátságot Ata v. Athya Acha nádor sajátilag építette, — 's ide meghívta volt Salamon királyt és Géza hget, kik a' carinthiaiak ellen vitt szerencsés hadjáratokból visszajövet a' látogatást utjukba ejtették. F. u. a' kincstár.

Azon hely ez, mellyről világosságra még némellyek nem jutottak, de csak egy kis figyelem, szemmel látott tapasztalás, — 's azonnal elenyész azon vetélkedés, sőt tévedés, hogy Abbatia S.-Jacobi de Silisio különbféle helyekre

tétetik az írók által: így voltak, kik Bars megyében keresték. és legtöbbször a' nagy Pázmán Péter által kiadott összeírás tekintélye után Zala megyébe, a' kapornaki járásba helyezik azt. Katona is hist. crit. T. II. pag. 119 elmondja, hogy Acha, Atha (1061-be, midőn az oklevél kelt — még Comes Simighiensis, de már 1064-től fogva Palatinus) építette azt, 's elmondja, hogy Salamon király öcsésével Geyzával együtt Achától felkérve, — midőn a' karánti szerencsés hadjáratból visszatérnének, — a' Zselicz-Sz.-Jakab kolostorában (a' mint hiszem 1066-ben annak felszentelésére) melly esztendőben a' Zwonimir horvát fejedelem által a' magyar koronától a' kárántok ellen nyert segedelem is történt *) — megjelentek; **) de még is bíráló nézetei után világosan állítja, hogy ez Zala, nem pedig Bars vármegyében, — van a' veszprémi püspökségben, ***) a' helyett, hogy említné azon valóságos Zselicz-Sz.-Jakabot, melly hasonlóan a' veszprémi püspöki megyében Somogyban Kaposvártól $\frac{1}{2}$, Toponártól $\frac{3}{4}$ órányi távolságra, csak a' kapos, előbb berkes, most már szabályozott folyója által választva — Pécshez 5, Szigetvárhoz 4 órányira a' gödre-pétsi országutban fekszik, mint a' halhatatlan gr. Széchényi Ferencznek Nagy József által ajánlott Somogy térképén, de a' későbbiekben is láthatni.

A' nagy 's korában nem csak hazánk, hanem az euro-

*) Szalay Magyarország története I. kötet.

**) Szegedy Palatium Regni Hung. Cassoviae 1746. Anno ipso magistratus initi impendiis non levibus cum Abbatia de Silisio sive Zeliz honoribus S. Jacobi dicata elegans caenobium e fundamentis eduxit, sectatoribusque D. Benedicti colendum dedit. Asceterium peculiari habet illud: quod templi ejus dedicationem Salamon cum Geyza praesentia sua honestavit. Precibus id datum Achae, qui Principes ab expeditione, causa Cresimiri Dalmatarum Regis, adversus Carinthios suscepta, reduces ad visendam asceterii fabricam invitavit: manifestum hoc propensae in Acham Regis benevolentiae indicium. —

***) Abbatia S. Jacobi de Silisio in dioecesi Veszprémiensi, Comitatu Szaladiensi fundata ab Athya, Palatino Hungariae tempore Salamonis Regis, anno 1064.

pai dolgokba is hatályt gyakorlott, 's illy részletességek bírálgatására idővel alig birt Pázmán aláírta, a' mit eleibe adtak, vagy neki beküldtek, 's utána irták azt a' régiek mint utána írják az ujak is p. o. Kerékgyártó Magyarok életrajza l. 63. „a' győzetes király és herczeg Zala megyén áttérvén haza, a' nádor kérte őket, hogy az általa Szelisen a' kapornaki járásban Sz.-Jakab tiszteletére alapított benedekrendi kolostor felszentelésének ünnepélyét jelenlétökkel diszesítsék.“

Zala-Kapornaki járásban van ugyan Sz.-Jakab kis falu, gr. Festetits birtoka; — de ezt sem a' kolostorok leírásában, sem oklevelekben, sem buvárokodásokban sikerrel működő 's tőlünk érzékenyen búcsút vett Jerney-nk gyűjteményében Szelisz, vagy a' mint most mondjuk, és általjában írjuk Zselicz-Sz.-Jakabnak — említve nem ismerjük, 's így az írók zselicz-sz.-jakabi apátságot Zala megyébe a' kapornaki járásba hibásan tettek, 's teszik. Azt csak nem hinném, hogy a' kapornaki még most is fenálló apátsággal felcserélné valaki; mert ennek oklevelét ismerjük, 's ez csak a' XII. század vége felé keletkezett, mint azt az akadémia tört. tára II. kötet, l. 100 bizonyítja, — 's így ide Salamon királyt Athya vagy Acha nem hívhatta meg a' karánti hadjáratból; — ellenben az esztendőök száma szerint is meghívhatta Somogyba, 's az ottani Zselicz-Sz.-Jakabi kolostor felszentelésére horvátországból a' hálára kötelezett Zwonimirtól a' Dráván keresztül egyenesen érhettek a' nagy vendégek.

Somogy megyében az említett helyen, hol e' szép fekvésű falucska felett, bájoló szőlőhegyen még most is megvannak azon falak, melyeket maiglan Zselicz-Sz.-Jakab apátság kolostora romjainak tartunk, 's tart a' vidék népe, — fekszik Zselicz-Sz.-Jakab, — 's a' jószágot a' hasonlevő apátság birtokának nevezzük; valamint ezen egész több mértföldet tevő hegyes tájék (mit most hg. Eszterházy a' nevezetes Festetits, és Somssich család bírnak) Zselicznek neveztetik, sőt az némelly itt fekvő helységek neve előtt a' legújabb közigazgatási hivatalos irományokban is a' más hasonlóaktól megkülönböztethetés tekintetéből melléknévül használtatik, p o. Zselicz-Sz.-Pál, Zselicz-Kislak, Zselicz-Kisfalud.

A' közélet, a' hagyomány megőrizte azt, a' mit az akademia magyar tört. tárában II. köt. 114. l olvashatni, midőn a' szegszárdi már I. Béla királytól alapított konventről szól: minthogy a' zseliczi apát, monostorának Otto somogyi bíró által lett (értentünk kell már a' fenebb mondotnak szerint Athya, vagy Acha palatinust) alapításáról szóló levelét a' szegszárdi konventtől szerkeztetve, 's kiadva mutatá elő Albert királynak stb. *)

Igy fáradhatlan munkás Fejértünk is Cod dip. T. I. p 398 írja, hogy Atha, Otto somogyi gróf azaz főispán, 's majd palatinus a' zselicz-sz.-jakabi monostorságot alapította, sőt említi, hogy későbbben a' patronatusi jog felett pörlekedés volt; — de olvashatjuk, (Wagner Collectanea Famil) hogy amaz híres Szerdahelyi Dersfiek, Miklós és Péter — magokénak tartották (vindicarunt) azon jogot, sőt e' felett későbbben Álbert király idejében 1438-ben hozott ítélet a' királyi kamara levéltárában megvan, az említett okirat után tett jegyzék szerint is pag. 399. — Dersfi család somogyi hatalmas birtokos volt, 's bírta Somogyban mind azon jószágokat, 's Kaposvárt is vidékével együtt, (mint azt 166. lap. bővebben olvashatni) mellyek galanthai Eszterházy Miklósnak a' Dersfi család egyik később örökösével Ursulával — az özvegy Mágocsinéval — lett összekelelése által a' fényes hercegi ház tulajdonává lettek; — de Zselicz-Sz.-Jakab azok közepette is elválva marad, még akkor is, midőn a' Dersfiek patronatusi jogot gyakoroltak az Apátur kinevezésében. Igaz, hogy ezen falu kicsiny, 's olly kevésbé ismeretes, hogy egyik korunkbeli derék írónk is (Fényes) azt mondja: földesura Eszterházy, holott (a' most is fenálló kincstári hivatalokra bátorkodok hivatkozni) ez kamara birtoka a' hozzá tartozó Lakócsa, Tóth-Ujfalu, Sz-Borbás, Potony vagy Potom helységekkel együtt, ámbár ezek jó egy napijárásra Dráva vidékén fekszenek.

A' kamara mint tulajdonától, más földesurak kötelessége szerint fizette ezen összes uradalomtól a' pannonhegyi Sz.-Benedek apátságnak a' tizedet azon világ előtt ismeretes

*) Kétséggivül a' mindjárt említendő pör alkalmával kellett előmutatni azon oklevelet.

adományozó oklevél erejénél fogva, melyet Sz.-István MI. évben a' pannonhegyi Sz.-Márton klastromának adományozott, még pedig 1729 Art. 45, a' törvénykönybe is felvett szerződés szerint 6500 ftot volt köteles az egész megye összesen pontosan évenként kézbesíteni *) a' pannonhegyi apátornak, melly tartozást otthon birtok arányában felosztván, minden egyes birtokos a' reá esett részt fizette. **) — E' tárgyat sajátságosan a' földesurak választott elnök, és egy pénzkezelő által mint jövedelmök egyik gazdag forrását fentartották, — míg az 1848-ki változások országszerte, 's úgy itt is a' tized fizetést megszüntették, és így ez még világos emlékezetünkben van.

Mindezeket fontolóra vévén, — mivel Zala megyei Sz.-Jakab apátságáról semmi oklevelet nem tudunk, — ellenben fellebb említettem helyen a' somogyi Zselicz-Sz.-Jakabi apátság oklevele hitelesen említve van; — mivel amaz most gr. Festetics saját birtokán az apátságnak semmi nyoma, mint azt a' derék Bogyai Lajos, most Zala megyei főnök is, általam a' nyomozódásra felkérve legközelebb hozzám ért levelében világosan írja, sőt ez is „annyit azonban kitudtam, hogy az Abbatia S. Jacobi de Silissio csakugyan Somogy megyében létezett stb.“ állításomat erősíti:

Igy hát Salamon's Geyza a' Zwonimir kedveért a' karán-tok ellen viselt hadjáratból csak a' somogy Zselicz-Sz.-Jakab apátságba jöhetett, hol azt mint Fejér Cod. úgy Szegedy Palat. de megbízatosabban az akademia tört. tára után keresné még az is, ki Somogyban soha se járt, — én pedig, ki hosszas időkig laktam e' vidéken. 's a' kolostor romjait is 40 évektől fogva ismerem: a' mondottak záradékaul említeni bátorkodom, hogy a' hozzá tartozó említett helységekkel együtt eredeti nevét megtartva a' kincstár birtoka ez, 's a' nép életében is hagyományként fenmaradt, és a' kincstár saját ügyelése alatt ügyvéddel, és gazdatisztekkel folytatja itt, mint Zselicz-Sz.-Jakabi apátságban

*) Futhofer T. I. pag. 50.

**) például 1775. eszt. kivetés szerint a' Zselicz Sz.-Jakabi apátságra említett Dráva vidéki birtokkal együtt 33 ft 39%, kr. esett.

gazdálkodását; ugyan azért ezen Zselicz-Sz.-Jakabi apátságot többé Zala megyében a' kapornaki járásban nem kell keresni, és nagy tekintélyü íróinkra szabad legyen tisztelettel mondanunk:

— interdum bonus dormitat Homerus.

Mindezeket, miket nevezetes íróinknál különbözést látván — nyomozódásra készítve mondtam, legvilágosabban kiegészítve találám végre Fuxhofer munkájában, *) 134. lapon, hol épen azt mondja velösen, mit én a' korunkbeli közönségnek kedvéért talán hosszasan is elmondtam. —

Vannak a' történelemben, 's a földleírásban is általános ismeretek, mellyeket régibb íróktól újabb újabb alakban szervezni lehet; de mig amannak egyes részei papirosról papirosra írvák, 's az okiratok mellőztetnek, vagy ennek különégei csak a' jóakarató beküldésekből összeillesztvék, a' személyes tapasztalások, a' helyszínén utazások pedig hiányzanak: addig illy hibákra — még többekre is ötlhetünk. Az idő szól, hogy minden vidék leírásáról gondoskodjunk, — 's a' ki valamit tud, vagy talán családi levéltárában bir e' tekintetben, ne zárja el azt, midön alkalma van közleni, — a' napvilágtól!

Szent Imre, pusztá, Kadarkuthoz közel azon országtutban, melly Kaposvár felől vezet Ladon keresztül Kaposvárra: ritka látni olly sok kellemekekkel kínálkozó helyet kis birtokban. Márfy és Somssich birják nagyobb részét.

Szent-Iván, major, Gelléhez, l. 26,

*) *Monasterologia L. I. Veszprémii* 1803. At non recte collocatur in comitatu szaladiensí, est enim isthaec Abbatia in comitatu Sümeghiensi supra fluvium Kapos ad mediae horae distantiam a Kaposvár oppido — — — —. Situs Abbatiae collinus est supra Kaposvarinum undequaque amoenissimus, ascendenti per viam regiam Szigethum versus lata semet superius explicat planities, tota vitibus consita. Inter meras vineas in margine collis, et crepidine vicina fluvii Kapos sunt rudera monasterii, et ecclesiae abbatialis, anno 1776. illac praetervectus spectavi tristes ordinis mei reliquias, et una vehementer demiratus sum in septemtrionali ecclesiae muro sanctorum pictas imagines inter tanti temporis varias tempestates distincte conspicuas perstitisse. —

Szent-Király, lásd Király.

Szent-László, a' Zseliczben, Mosgó és B-Asszonyfa közt, rendesen épült gyarmatosított falu, 760 kath. paroch.-szentegyházzal, a' pécsi püspökmegyéhez tartozó. F. u. a' déghi Festetits, l. e. posta Szigetvár.

Szent-László, puszta. Kiliti mellett.

Szent-László, p. Tarany és Bolhás közt; birja gr keszthelyi Festetits.

Szent-Luka, p. a' Zseliczben, Gálosfához tartozik:

Szent-Margit, puszta, B.-Asszonyfa és Hárság között; birják Igmándy-ak.

Szent-Márton, Dráva-Sz.-Márton, a' Dráva mellet erdők között; kompon átjárás van a' verőczei uradalomba. Lakosa 1070 kath. fiók a' lakócsai anyaszentegyházhoz, 8 reformatus. F. u. a' vaskai apát, (Ahbatia S. Martini de Vaska) melly czimmel többnyire a' budai vár' plébánusa ruháztatik fel, e. posta Szigetvár.

Szilvás-Sz.-Márton, Keposvár és Kadarkut között, délre a' Zselicz szélén. Lakosa 334 reform. fiók a' kisfaludi anyae eklésiához, de van lévitája; 23 kath., 6 zsidó. Birják többen, l. e. posta Kaposvár.

Szent-Márton, puszta. szigetvári járásban, Almamelékhez közel, l. 48.

Szent-Mihályfa, igen szép gazdasággal 's épületekkel ellátott puszta, Gy.-Mellékhez közel; Czindery birtoka. Népessége 218 leány-ekkl. az ujfalusi anyaszentegyházhoz.

Szent-Miklós, e' megyében legszélsőbb helység Kanizsa felé; népessége a' hozzá tartozó Moriczhely, Pádimalom pusztákkal együtt 1003 kath. par.-szentegyházzal. F. u. legujabb időben lett gr. Zichy Károly, előbb a' keszthelyi gr. Festetits, l. e. posta Kanizsa.

Szent-Miklós, puszta, Czegled és Mernye között; az egész megyében kis kiterjedésben alig van szebb jószág; birja a' déghi Festetits.

Szent-Miklós, kaposi járásban szép puszta, Mernyéhez tartozik, l. 97.

Szent-Pál, a' Dráva vidéken falu, közel Zákányhoz. Lakosa öszvesen 782, részént kath. zákányi anyaszentegyházhoz.

házhoz, részént ágostaiak a' szent-királyi anya-ekklésiához tartozók.

Szent-Pál, Zselicz-Sz.-Pál, falu, közel Kaposvárhoz, Zselicz szélén; lakosai 436 kath. a' sz.-balácsi anya-szentegyházhoz fiók. F. u. hg. Eszterházy; l. e. posta Kaposvár.

Szent-Pál, puszta, birják az ih.-berényi Inkey-ek.

Szent-Pál, Tóth-Sz.-Pál, a' Balaton vidékén, közel Kéthelyhez, népes falu: lakosa 867 kath. anyaszentegyházzal, 10 zsidó is van benne. F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Marczali v. Ö-Lak.

Szent-Péter, Pogány-Sz.-Péter, falu, fekszik a' berény-kanizsai posta-utban; népessége 374, többnyire ágostai, F. u. ih.-berényi Inkey.

Szent-Tamás, puszta, szigeti járásban, a' hársági uradalomhoz, — itt van szélesen terjedő vadas kert, melyben dämvad és öz elég van.

Kerék-Szent-Tamás, puszta, a' Zseliczben.

Szentséges, puszta, kap. j, K.-Ujlaknál.

Szenyér v. Szinyér, Tapsony és Szakácsi között erdőben fekvő falu; lakosa 708, többnyire kath. a' tapsonyi anyaszentegyházhoz fiók. F. u. az esztergomi káptalan; l. e. posta Marczali. — Valaha Bakacs is birta, 's a' Visegrádon általa alapított Pálosok kolostorának hagyta. — Kerékgy.

Széplak, puszta, szigeti járásban, Ciplak Sceplak, — igen gazdag szőlő hegyekkel.

Szerászló v. Bánya, a' Zselicz szélén, Szilvás-Szent-Márton és Kadarkut között, völgyben fekvő falu; magában foglalja Zsifalva, K.-Sz.-Tamás, Ipolt, Lipótfá, Csonkakő, Váralya, Vatta, Bánya pusztákat. Lakosa 230 ref, 67 kath., amazok kadarkuti, ezek a' sz.-benedeki anyaszentegyházhoz tartoznak. F. u. többek, l. e. posta Kaposvár.

Szerdahely, puszta, Kaposvár és Szenna között, hajdan igen nevezetes volt, 's a' Dersfy híres családnak mellék neve, és lakhelye, mellynek határában Dersfy Miklós Tömörd és ezen Szerdahely között kolostort is épített vala. Most birják többen, l. e. posta Kaposvár.

Sziget, Szigeth, Szigetvár : az első szó mint tudjuk, nyelvünkön olly száraz földet tesz, melly vízzel körül van véve — innen hazánkban több Sziget nevű falvak, városok 's telepök vannak, mint p. o. Máramaros-Sziget, Mura-Sziget, Margareta-Sziget stb. a' Tisza és Duna vidékén. Hogy ezen város is ezen eszme után vette nevét — még mostani fekvése, a' földtan, különösen pedig honunk történelme után mindenki előtt ismeretes : mert mocsáros vidéken az Almás folyója mellett, 's ebbőli árkolásokkal körül véve csak hidon lehet a' várba be, 's onnan ki menni : különben a' váron kívül három része van : a' belső-, az ó- és az új város. A' vár egyik a' legkésőbbben épültek közül, és azok' számába esik, mellyek viharos időkben az erőszak és foglalások ellen birtok és személy biztosítási czélból magányosok által építtettek : a' 13-ik században menhelyet honunkban keresett egyik görög család' ivadéka Oswald Anthemius szerezte 1450 körül e' földet, és a' mocsárt 's a' folyót vízépítészeti módon szabályozván középen erős tornyot épített, 's az említettem eszme szerint Szigetnek nevezte. Azonban már 1479-ben királyi birtok lön ez, (kétség kívül amaz család kihaltával) mert Corvin Mátyás nagyon kedvelt emberének Török Ambrusnak adományozhatta. Ennek unokája Bálint a' Zápolya és Ferdinand közötti szomorú viszálykodások alatt 1536-ban Pápával együtt ezt elvesztette, vagy a mint némellyek írják fogságba esése után fiai önkényt Ferdinándnak adván azt át, ez is végvárrá tétetett, és a' kapitányoknak mint olyanoknak személyökre át adatott (mint a' szigetvári lakosoknak kisszerű, de figyelemre méltó levéltárunkban létező szerződésből láthatni) 's úgy látszik, hogy midőn basák birtokába jutott e' város, akkor is az adó 's más tartozások amaz modorba szolgáltatattak ki, mindaddig míg az egész ország a' törökök iga alól ki nem szabadult. Azután (1689) Nefczer báró kezére szállott, hihetőleg katonai érdemeiért királyi adomány útján a' várral együtt a' város : ettől Szily család birtokába, — úgy látszik megvásárlás által — jött e' jóság, *) 's azon körül-

*) Igaz, hogy a' Szily család elő-névvel (prädicatum) magát N.-Szigethi-nek írja ; de én inkább hiszem, hogy Uj-Szigethinek Sárvár

mény, hogy Szilyek ott házat bírtak e' tekintetben csak annyit mutat, hogy azon korban többek is p. o. Istvánffi, Vechy, Vécsey ? Hojcsy, Tanyi, Thessy, stb. szabad adás és vétel mellett örömet tartottak ott mint egyesek házat, 's földeket is, mint a régi számadások mutatják.

Szilytől Festetits Lajos (atyjok a' korunkban köztiszteletben megőszült 's csak nem rég elhalt Antal és Lajos testvéreknek) vétel útján megszerezte: osztályban bírta még 1826-ban is, és e' helyen mind tudományos, mind más kellemekeket élvezve, sem időt, sem költséget nem ki-mélt e' nevezetes emlék fentartására Lajos, mint ezt Hor-mayr is melegen említi. *)

Azonban éppen a' véghelyek' eszméjéből, 's a' régi idők-ből kőtések' elemzéséből származott sok törvényes kér-dések, 's pörök őt fárasztván örökbe eladta e' birtokát Uzin-dery-nek, ki az egész 5405 holdból álló határt úgy rendez-te, hogy az urasági földek és rétek, mellyeken a' legszebb mező- és ipar-gazdaság van, elkülönözték — 's csak közös legelőnek 820 hold hagyatott fen.

Most népessége 3800, 's ez összegben foglaltatik 380 zsidó synagógával, 28 prot. és 30 n. e. görög.

Van Szigetváratt három templom: a' plébániai római kath. a' sz. László kolostoré zárdával, és egy a' görög nem egyesülteké: a' plebáni templomban, melly hajdan minoretel ékeskedő török mecsett volt, a' magyar Leonidas dicső halála Dorfmeister mesteri keze által lefestve látható; a' torony-ban pedig a' nagy harangon e' felírás olvasható:

Ab HVnnIs reLICta, DIV sepVLta

SzigethI InVenta; ReVIXI eX gratIIs

JosepI AVstriae IMperatorIs et HVngarIae regIs.

mellől kellene írniok: mert a' fenséges hercegi családdal, melly azt most is bírja, korunkban is tartott egy pör, mellynek következtében Szily-ek ráadásul pénzösszeget kaptak.

*) Nun ist die einst so starke Feste ein offener Ort, dem Herrn Ludwig von Festetics gehörend, der von regem Eifer für des Vaterlandes Ehre besetzt, mit lobenswerther Sorgfalt alle Ueberreste gesammelt, und von weiterer Zerstörung bewahrt hat. Taschenb. 1826.

A' várban, melynek régi vasas kapuja még most is megvan, épen a' birtokos' tiszti lakása mellett fenáll egy régi török mecset, mely már — kivált nem rég menyekötés által is megcsontitván romlásnak indult.

A' téres udvar köralakú, 's a' várfalban köröskörül többnyire meg vannak még a' kazamaták, *) 's ajtójuk fölött én is láttam volt napkeleti nyelven föliratokat; későbbben gazdasági használatra fordittatván a' többi épületekkel azok is, nem csuda, ha mai nap' már azokból semmit sem láthatni. — Érdeemes megemlíteni, hogy csupán magány figyelemnek t. i. Skerlecz Károly Baranya megyei birtokosnak, most a' soproni cs. kir. helytartósági osztálynál tanácsosnak, Bécsben a' keleti akademiában nyert kora nevelése által szerzett nemes figyelete őrzötte meg azokat, 's én talán nem teszek hijába-való dolgot, (mert tudtomra azok még nyomtatásban nincsenek) ha, úgy a' mint hozzájuk jutottam, leirom: én e' nyelveket nem tudom, 's azon iratok helyessége és fordítása eránt több tudósokkal, nevezetesen munkás Hunfalvynkkal szoltam, 's kivéven némelly apróságokat, így, a' mint adom, helyben hagyták.**)

*) Így neveztetnek azon báltozatos helyiségek, melyekben a' közemberek, foglyok tattózkodnak; vagy eleségnek hadi készületnek stb. raktáruł szolgáltnak.

**) A' nyomdában keleti betűk nincsenek, 's így közönséges írásunkban adom, magyarázattal együtt.

Török föliratok:

Sifa' at, ja Mohammed evliaje szene I, V. ☞
 Esedezzel ó Mohammed a' jámborokért 1075.
 Her kim ilme dñrűszürsze, kalmaz bir gñn äds
 Achrette dñrli nñmät hep etszünler täds
 Ki tudományra törekszik, soha éhen nem marad,
 Másik világban mindenféle jóval kiki meg fog koronáztatni.
 Ia ilatñ, bu makāmi elbette ābād kñl
 Gelñr muszāfirani gusszetten āzād kñl
 Isten tedd e' helyet virágzóvá
 Örizd meg szomorúságtól ennek látogatóít.

Vannak több buzgó hazánkfiak mint p. p. Mokry, Váli, sőt a' nevezetes tudós Fejér György is, *) kik azon szellemi felsőbbiséget is írják Szigetvárunkról, 's utánuk

Bu makame gelenlere bizden szelam :
Ol benim sahim gibi dür, ben ana kulam
Elfakir Bosnevi.
Üdvözljük e' szent helyek látogatóit :
Ő az én fejedelmem gyanánt van, én neki szolgálja vagyok
A' szegény Bosnya.
Mohammed Mustafa jlizi :
Mohammed Mustafa arzulata.
Makali tha'ani adetten erhabi irfad
La illahillallah, Mohammed reszul Allah
A' rágalmazó beszéd szokásától ments ;
Nincsen Isten, Istenen kívül ; Mohammed Isten' követje.
Isittim derd ile csagirdi beg :
Dsihan bizden tehan kil.
Egy kinből kiáltó urat imigy hallottam :
Szabadítsd meg tőlünk a' világot.
Mejer kim goncseje karsu okudu bilip derdi rakibi.
Talán valaki bimbó erányában ismerte meg a' félté-
kenység kinját.
Achrette dürlü nü'met hep et szüuler täds
A' másik világban mindenféle jóval kiki meg fog ko-
ronáztatni.

Arab felirások :

Leisze fi'l kainet szāni'a
Dschell allahu ala' bānia.
Nincs semmi dolog, melly teremő volna :
A' magas Isten a' magasztos építő.
Elilmu farizatu külli muszlemīn ve muslemetin
Ja rebb teallah aleihi —
Men kiāne kiatiben fajektīb.

*) Szigetvár, Ujsziget, Neonesium mvs: Somogy várm. Almás folyó mellett, ó- és új városból áll. — — — — — Itt nyomtatott 1539-ben Sylvester János magyar gramatikája. Viszontagságait láthatod Válinál. Lexikon V. darab. l. 115.

sokan hiszik, mintha az első könyvnyomda honunkban a' 16-ik század elején itt lett volna, 's így ír az Esmeretek Tára is köt. XI., l. 378. „Gr. Nádasdy-nak itt volt hajdani „könyvnyomtató-műhelyében 1541-ben a' biblia magyar „nyelven kinyomtatott.“

E' tévedést Buday Ésaías Historiája már megelőzhette volna, midőn ez nagy tudománynyal, és ítészettel II. köt. 75-dik §. Erdösi élete' leírásával, sőt azon munka' ismertetésével együtt megírja, — „a' reformatziónak másik gyámola, a' túl a' Dunán lévő részen volt Nádasdy Tamás. — — — — Legtöbb hasznót azzal tett, hogy Uj-Sziget (Neanesus) lévő birtokában, melly Vas vármegyében Sárvarhoz közel esett, alkalmas oskolát, és mellé könyvnyomtató-műhelyt állíttatott. Mindkettőt bizta Erdösi János (Joh. Sylvester) nevű tudós emberre“. — — Vagy megczáfolhatja amaz hibát Kazinczy Régiségeiben Erdősinek fiához irt ajánló levele, mellyben deák nyelven 1549. eszt. 24. Jan. kiadott Grammatikája' szövegében leírja Szinér-

A' tudomány parancsolva van minden hívő férfinak
és nőnek.

Oh uram! magasztaltassék neki,

Ki irni tud, irjon.

Elthavaf miu bādil 'anufa:

Bünbocsánatra kegyelem következik.

Eldschlü 'arun:

A' tudatlanság szégyen.

Ta' arif, ja fakihi! eldsehlü 'arun illa dsehlun.

Tanulj oh törvénytudó, a' tudatlanság nagy szégyen;

Csak a' tudatlanság elégszik meg önmagával.

Min kesziri' la' mālī

A' sok munka miatt.

Bis millahir rhemānis — rahīmi eve bihi scheriati.

Az irgalmas, az irgalmazó Istennek nevében Ő egye-
dül törvényem.

Vannak nálam még Persa felirások is, de fordításuk' helyessége iránt meggyőződni nem lévén alkalmam, azokat mellőzőm.

várallyan lett születését stb. ekkor pedig a' hatalmas Nádasdynak a' Ferdinand király kedves emberének, fő-ispánjának, bánjának oltalma alatti csendes helyzetét, 's könyve keletkezését Szigetre, de nem az Almás mellé, hanem a' Rába és Gyöngyös közzé teszi. *) De legujabb szigorú bírálás után világosságra hozta e' tárgyat fáradhatatlan Tol-dyng az Erdösi életleírásában, 's így ma már bizonyosan megszűnik azon kérdés, és mindenki elhiszi, hogy amaz könyvnyomtatás nem Somogy-Szigetváratt a' fegyverzör-gések, és pusztító csaták között, hanem a' Vas megyei Uj-Szigethen (Neanesum) telepedett, és működött, 's hogy mint az Erdösi grammatikája, úgy magyarul elsőben az új-testa-mentom itt nyomtatott legyen.

Itt is, mint mindentűt, 's mindenkor meg kell emlékez-nünk, hogy valamint Thermopyla szorosát Hellas fiai a' honszeretettől lángolva önáldozatokkal örökre megvilágosi-tották: úgy lön e' kis, különben fényetlen hely a' világ történelemben nevezetes Septemb. 7-kén 1566, midőn Zrinyi Miklós dicső lelke az egekbe szálla fel. A' történelmi ma-gasztosságon kívül, a' szép irodalmi téren is nem csak ho-nunkban, hanem világszerte ismeretes e' halhatatlan pél-dája a' h a z a s z e r e t e t n e k: 's birja a' nemzeti muzeum a' nagy historiai festő Krafft Péter' remek művét, mellyben Zrinyi vitéz elszánással, 's egész öntudattal önfeláldozata istenesítettik!

Somogy népe ünnepélyesen megüli Szigetváratt, azon nagy napot, és méltó említni, hogy midőn ezen ünnepet ko-runkban a' dicső tett méltánylása felköltötte, a' sz.-misét mondta Juranics László pécsi kanonok, ivadéka azon Jura-nics Lőrincznek, ki a' magát elszánnut kis számu 's a' török irtózatosszáma ellen csak küzdve halni kész hősök' zászló-ját vitte: sőt épen e' napokban tartott ünnep említéséből egyik hirlap szerint a' b. e. kanonok jövőendő részvétre is számolva alaptökrét is hagyott. **)

*) Szigeth oppidum est arcis, quam vocant Sárvár adjacens — — —; a re ita dictum, quod duobus fluminibus, quorum alteri Raabae alteri Gemmeo nomen est, circumfundatur, nobis Neanesum dicitur.

**) „Zrinyi Miklós emlékünnepe. Mint már előre jelen-tők, f. h. 6, és 7. napján ülték meg Zrinyi Miklósnak, a' magyar Le-

Szil, nagy és igen rendesen épült falu a' megye szélén Tolna felé. Lakosa a' legujabb hivatalos összeírás szerint 2202, többnyire r. kath. nagy templommal és derék plebanusi lakással; amaz összegben van 154 zsidó synagógával. F. u. gr. Hunyady Ferencz, l. e. posta Káposvár.

Szilvás-Sz.-Márton, lásd Sz.-Márton.

Szob, falu, lapályos erdőségben, Inke és Bolhás között. Lakosa összesen 930, nevezetesen r. kath. a' hozzá tartozó leány-ekkklesiákkal 561; — a' többi reform. részént helv., részént ágostai hitv., e' kettő összesen 359, 's ezen két Felekezetnek közös temploma 's iskolája van; ezeken kívül van 10 zsidó. F. u. az esztergomi káptalan, a' tapsonyi uradalomhoz; l. e. posta Berzencze: nevezetes népszokás hogy a' protestans leánynak nincs határozott valása míg férjhez nem megy, 's akkor férjét követi.

Szólád, a' Balaton melléken Köcse, Szemes és Szárszó között. Lakosa 795 ref. anyaekklesiával; ezen összegben van 217 kath. parochialis templommal, 12 zsidó. F. u. gr. Hunyady József, l. e. posta Szemes.

Szomajom, a' nem régen történt gyarmatosítás által lön német- és magyar Szomajom: amazt lakják ref. 624 anyaekklesiával, — ezt kath. kisszerű templommal, melly azonban fiók a' sz.-benedeki szentegyházhoz; a' két Szomajomban van r. kath. 784, zsidó 18, és így az összes népesség 1426. F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Szorosad, Nágocs és Koppán között Tolna megye

onidásnak emlékünnepe. Az évenként megtartatni szokott ünnep ezuttal is igen fényesen 's a' kegyelet legőszintébb nyilatkozataival volt rendezve. 6-án a' belváros kivilágítatott; a' városház előtti tért pyramisok 's az elesett hős arczképe díszíték, következő fölíratokkal: „Te éltet adál e' honért, mi egy hűn őrzött fájdalmat szentelünk nagy emlékednek!“ „Hős Zrinyinek emléke honfiainak kebléből soha, soha ki ne égjen!“ A kivilágítást taraczdurrogások kísérték. 7-én a' gyászünnepélyt pécsi akadémiai tanár K a j d i Imre ur kezdette meg jeles szónoklattal. A' gyászbeszédet, ima es vallásos áldozat követte a' városi esperes lelkész szertartása mellett. Főt. H ö l b l i n g Ignác ur néhai Juranics László pécsi kanonok által a' Zrinyi ünnepélyre letett ezer pengőforintnyi alaptőkéjének évi kamatját a' szokásban volt ebéd helyett a' helybeli szegények fölsegélésére fordítá.“

felé: lakosa 365 kath. fiók-szentegyházal. F. u. a' veszprémi püspök, l. e. posta Siófok v. Szemes.

Szőcsény, (jobbán Szécheny) szép pusztá a' marczali-vidi postavonalban: egy várronjai, 's az újabb szorgalom' szép gazdasági épületei itt láthatók, 200-nál több lélek van benne. F. u. gr. Széchenyi Pál, l. e. posta Marczali.

Szőke-Dents, lásd Dents.

Szöllős, pusztá a' Balaton vidékén, Kiliti és Zala közt; birják a Zichy Sándor örökösei, 47 r. kath. tabi anyaszentegyházhoz; igen szép gazdaság van rajta, l. e. posta Siófok, hajdan Seuleus név alatt falu volt.

Szöllős-Györök, lásd Györök.

Szöllős-Kis-Lak, lásd Lak.

Szöllős-Visnye, lásd Visnye.

Szőreny, hajdan Zewren: falu a' Dráva vidéken, az Okor vize mellett; lakosa 280 ref. fiók-ekkesiával, 27 kath. F. u. Biedermann a' mosgói uradalom megvásárlásával, l. e. posta Szigetvár.

Szővéts, rendezett gazdasággal ellátott pusztá, Sörnye Csoknya és Sárd között, birja Somssich Miklós; l. e. posta Sörnye.

Sztára, falu a' Dráva mellett; lakosa kath. 773, fiók Bogdásához Baranya megyében. Itt született a nevezetes Sztárai Mihály, ki e' vidéken már 1529-ben a' vallásreformációját hirdette nagy előmenetellel. F. n. az említett Biedermann, l. e. posta Szigetvár.

Szulimán, Szöllő-mál: mély völgyben Boldog-Aszszony és Mosgó között; kétségen kívül soká török lakhely, nevezetesen Szigetvár ostromakor Szulimán cs. sátora itt volt. Lakosa 592, Antalfalu (Batthyáni Antal emlékezetére) gyarmat helységgel 700 kath. fiók a' mosgói anyaszentegyházhoz; tartozik a' mosgói uradalomhoz, l. e. posta Szigetvár.

Szulok, népes m.-város, van 3 országos vásárja, lélekszám 1838 r. kath. Ezen helység Würtemberg vidékéről a' három derék testvér Lajos, Pál, István' nagyatyjuk által gyarmatosított ez előtt 130 évekkel. *) Kétségenkívül van

*) Vannak, kik ezen gyarmatosítást a' tudományok téren örökzöldellő koszorus F e r e n c z n e k tulajdonítják, de hibásan (ha csak

azonban, hogy itt már az Árpádok korában helység volt, mint az a' 148-dik lapon említettem okmányban III. Béla királytól 1193 Z u l u c bizonyítja, — 's azt, a' Tatarjárás által elpusztulván, azután roppant erdőség fűdte, és így lehet, hogy a' mint a' néphagyomány tartja, 's a' helység peesétje is mutatja az említett településkor szurok-égetés volt, hol most a' legszebb renddel épült esinos házak vannak. Települési kötéseik lévén egy telektől fizettek a' földesurnak évenként 27 ftot. (a' pénz értékéhez képest legujabb időben pengő pénzben); de az urbéri robot megszüntével az 1848-ki eseményekkel ez is megszűnt. Erejüket, idejüket szabadon használván eleitől fogva ezen m.-város példány a' szorgalomban, különösen a' dohány termesztés — és kereskedésben: évenként 1000—1500 mázsát adtak, 's adnak el. A' magyar nyelvet a' német mellett szeretik, 's derék elemi iskolájukban tanulják, és valóságos tiszta erkölcsűek.

Tab, hajdan Thowb, m.-város Tolna megyével határos: maga a' helység is, 's a' határa még inkább hegyvölgyön fekszik: a' hozzá tartozó Ugaj pusztával számlál közel 1933 lelket, — nevezetesen magában Tab-ban 680 kath. szép anyateplommal, ágostai 520 anyaecklesiával, zsidó 400, zsynagógával. F. u. többek, l. e. posta Siófok. Itt volt hajdan azon kolostor, melyet több írók említnek, de helyiségét nem találják: Fuxhofer leírásából és a' Thowb névből, mit a' nép most is Tub mond, meg lehet arról győződni.

Tamási, puszta, babócsai járásban, Görgeteg mellett,

Dráva-Tamási, falu, közel a' Dráva folyóhoz; lakosa 448 kath., Thassy Károly-é.

Kis-Tamási, falucska, Szigetvár táján, lakosa 228 reform. a' nemeskei anyaecklesiához, 20 kath. F. u. Guzits örökösei, l. e. posta Szigetvár.

Tapazd, puszta, Kadarkut és Lad között; birják Márfyak Hentséhez.

kisebb másodszori telepítés nem történt?) mert gr. Széchenyi Ferencz 1754. apr. 28-kán született, tehát későbbén mint amaz gyarmatosítás történt.

Tapsony, régtől fogva nevezetes helység e' megye történetében: volt benne a' megye széke is egy darabig, a' mostani uraság házában, innen jött Kaposvárra. Van benne lakos 1086, ebből 40 ref. 's néhány zsidó. Említésre méltó jó bora; birja az esztergomi káptalan, l. e. posta Vid vagy Marczali.

Tarany, N.-Atád és Bolhás között erdős vidéken, lakosa 1500 kath. anyaszentegyházzal. F. u. keszthelyi gr. Festetits; l. e. posta Berzencze.

Tard, gazdagon elrendezett puszta. Tur és Gamás között, azon hosszú völgyben, melly Mernyéről a' Balatonra vezet. Birja ih.-berényi Inkey. Van benne 230 lélek.

Tardos, puszta, kap. jár. Illy névvel vannak honunkban több helységek, s igen lehető, hogy ez is falu volt hajdan.

Tarnócza, belső és külső — a' Dráva vidéken gazdag puszta, birja gr. Széchényi Pál; l. e. posta Babócsa. Népeisége 200-at meghalad.

Táska, Ö-Lak és Nikla közt, a' postavonaltól $\frac{1}{2}$ órányira félre, a' Balaton felé; Lakosa 792 kath. fiók a' buzsaí anyaszentegyházhoz. F. u. gr. Széchényi Pál; l. e. posta Ö-Lak.

Taszár, a' Kapos csatorna mellett Orczi és Baté között; 628 kath. anyaszentegyházzal, 9 zsidó. F. u. a' kegyes szerzet a' mernyei uradalomhoz; l. e. posta Kaposvár.

Tatárvár, puszta, Öreg-Laknál, nevét kétségkívül a' Tatároknak itt fészkelésétől veszi; birja a' györki Jankovics.

Tátom, puszta M.-Atádhhoz, most birja b. Sina.

Telek v. Ó-Telek, pusztát sziget, járásban Eszterházy hgé.

Teleky, Telky, Thelky, Szólád és Csepel között hegyoldalon fekvő rendes falucska. Lakosa 430, melyből 150 kath. fiók a' szoládi anyaszentegyházhoz; 274 ref. a' csepli ekklesiához, és 6 zsidó. F. u. a' tihanyi apátság; l. e. posta Szemes.

Terebezd, puszta, a' Böhönyéről Vése felé Kanizsára vezető utban fekszik ezen említett helységek között: van benne 98 lélek; birja a' déghi Festetits, l. e. posta Vid.

Thekla, előbb Titvány, (lásd alább is) Czindery tulajdona, körül'e fekvő szántóföldekből áll, mellyek' termése ott és oda hordatik össze. Áll egy tisztlak, 4 cselédház, 2 birka-akolból és négy gabona- és takarmány fészerekből; így népessége e' kettőnek csak hibából választatik el; — Titvány, most Thekla majornak hivatik a' birtokos urnő emlékezetére és népessége 66 lélekből áll.

Tikos, Tyckus lakosa 209 kath. fiók a' vörsi anyaszentegyházhoz, 199 népessége; birja keszthelyi gr. Festetits; l. e' posta Vid.

Tilos, lásd Ör.

Tisznicze, v. Tisznia, puszta Bodviczához.

Titván v. Tiltvány, puszta, Ladhoz egy órányira, lásd Thekla.

Tókaj, Mérőnél puszta.

Toldi, Karádhöz tartozó puszta, a' hajdani helység templomának romjait még láttam 45—50 lélekkel.

Tómé, Karádhöz tartozó puszta.

Toponár, Kaposvártól fél óra távolságra, igen szép fekvésű m.-város. Lakosa 1829-nél több a' hozzá tartozó pusztákkal együtt: kath. 1180, 90 ágostai 20 reform. 296 zsidó, a' többi számot a' pusztai cselédek teszik. Igen díszes kath. templom, 's plebániái lakás, és synagoga van itt. *)

Torvaj, közel Tabhoz; lakosa 440 kath., 142 ágostai fiók-szentegyházzal, 6 zsidó. Birja Kovács Antal örököse Gotthárdnő, l. c. posta Siófok.

Tóth-Gyugy, lásd Gyugy.

Tóti, Lengyeltóti, nagy falu, Győrök és Ö-Lak között a' postavonalban: fekvése egy a' legszebbek között talám az egész országban: szép urasági kastélyból a' Balaton inenső, de főkép Zala megye tájéka, a' Badaacsony hegye varázs hatással tűnnek szemünkbe. Lakosa 1040 kath. anyaszentegyházzal és jól rendezett iskolával. Birja az ih.-berényi Inkey, ki Festetits Miklós részét is legujabban megvásárolta.

Tóth-Haraszti, lásd Haraszti.

*) F. u. a többször említett déghi Festetits, — 's legközelebb gróffá lett család.

Tóth-Keresztur, lásd Keresztur; hajdan Thoutvelg.

Tóth-Sz.-György, lásd Szent-György.

Tóth-Sz.-Miklós, lásd Sz.-Miklós.

Tóth-Sz.-Pál, lásd Sz.-Pál.

Tóth-Ujfaiu, lásd Ujfalu;

Tóth-Város, Baranya szélén, Bakócza, Sormás szomszédságában, országutban, gyarmat falu, gálosfai uradalomhoz tartozik; lakosa 220 kath. fiók a' böszénfai anyaszentegyházhoz. Birja déghi Festetits, l. e. posta Kaposvár vagy Gödre.

Tömörd, p., Szöllös-Györök mellett, Kacs Kovics-é.

Tömörke, puszta, hajdan Tumurken.

Tőreki, puszta Siófoknál, birja a' veszprémi káptalan.

Török-Koppány, lásd Koppány.

Törötske, $\frac{1}{2}$ — 1 órányira Kaposvártól a' zselitz szélén, völgyben fekvő falucska. Lakosa 348 kath. fiók a' sz.-balázsi anyaszentegyházhoz; F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Törk v. Thurk, Turk, hajdan falu, Balatonnál, most puszta.

Tur, hajdan Turu, közel a' Balatonhoz, azon szép völgyben, és Mernyéről Szemesre vezető országutban, melly a' Balatonról legrövidebb Kaposvárra; lakosa összesen 813, 478 ref. anyaecklesiával, 300 kath. fiók a' latrányi anyaszentegyházhoz, 35 zsidó. F. u. Jankovics, Bárány Pál 's többek, l. e. posta Szemes.

Turbek, puszta, közel Szigetvárhoz, nevezetes a' Sz.-Mária képéről, mellynek esudát tulajdonít a' nép, 's még most is nagy bucsu-járás van hozzá. Birják Ország örökösök. Van benne 150 lélek.

Tüskevár, puszta, csurgói járásb., Berzenche mellett.

Tüskevár, major, Sziget mellett. Ország család-é.

Tüskés, malom-puszta, lásd Büssü.

Udvarhely, hajdan Wduorhel, falu, a' megye szélén, a' Dráva felé Csurgón tul; lakosa a' tegujabb összeírásban 1110, mellyben van 662 kath., 476 ref. és 12 zsidó. A' kath. tartoznak berzenchei- a' reformatusok alsoki anyaecklesiához. F. u. gr. Festetits, l. e. posta Berzenche; hajdan az Auraniai perjelé volt.

Ugaly, puszta, Tabhoz tartozik.

Ugal, alsó és felső, lásd Igal.

Ujfalu, puszta, közel Jádhoz és Heteshez, kiegészítő része a' kaposfői prépostságnak.

Kenderes-Ujfalu, puszta, kaposvári uradalomhoz; Rácz-Egeresnél.

Magyar-Ujfalu, sz.-mihályfai uradalomhoz tartozó falu, lakosa 306 ref. anyatemplommal. Birja Czindery, l. e. posta Szigetvár.

Német-Ujfalu, birtokosa 's fekvése ugyan az, mi az épen feljebbíé, — de lakosa 462 kath. anyaszentegyházzal.

Tóth-Ujfalu, a' Dráva mellett fekvő falucska; lakosa 502 kath. fiók a' lakocsei anyaszentegyházhoz. Birja a' sz.-jakabi apátság, tartozik a' lakócsai uradalomhoz; l. e. posta Szigetvár.

Ujlak, B a l a t o n - U j l a k : falu, fekvéséről van mellékneve, lakosa 762 kath. fiók a' kéthelyi anyaszentegyházhoz; F. u. gr. Hunyady, l. e. posta Marczali.

Kapos-Ujlak, falu, Kaposvárhoz $\frac{1}{2}$ órára: a' helység fekszik a' völgyben, tul a' Kapos esatornán. Azon kerek szép dombon, mellyen Somssich Pongrácz a' már nagy tölgyfákkal benőtt melléket kiirtotta, 's a' tetőre vezető utat fáradságosan készíttette, áll azon szép kastély, melly osztályban egyik fiának Józsefnek, es. kir. kapitánynak, 's kamarásnak jutott, ki atyja szép eszméjét a' kastély melletti csinos kápolnával, a' kertnek szép izléseli rendezésével, növények ápolására üvegházzal fentartja.

A' falu kisszerű, népessége 297, részént helv. hitv. a' k.-mérői, részént kathol, a' sz.-benedeki anyaszentegyházhoz. *)

Rinya-Ujlak, falu a' Dráva vidékén, közel Babócsához. Lakosa 313 reform. ekklesiával. F. u. gr. Széchényi Pál, l. e. posta Babócsa.

Ujnép, hajdan Wínep — ugyan a' most említett vidé-

*) Nem lehet arról kétség, hogy e' helyet az Ujlaki nagy család birta légyen, mint azt Miklós' viselt dolgain és hivatalain ki-
vül a' régi épületek', kutak' romjai bizonyítják; és csak a' Lőrincz magtalansága után ment ez több jószágokkal együtt más családra: Somssich vétel útján szerezte b. Pongrácztól, ki azt Jankovich-Lengyel joggal birta volt.

ken. Lakosa Bakház pusztával mintegy 304 ref. fiók-templommal. F. u. gr. Somssich, l. e. posta Babócsa.

Uj major, lásd Csurgó.

Uzd, termékeny puszta Büssü és Gelle között, hajdan Vzd falu, — Bakacs Sándor birtoka volt, több szomszéd helységekkel együtt; most birják Gaal Kristóf örökösei.

Vadé, szép puszta, Mernyéről a' Balatonhoz vezető utban; birják a' piaristak, van benne 80 lélek.

Vámos, nagy falu, Somogyvár tövében csak $\frac{1}{4}$ órányira; lakosa összesen 801, melyből 540 kath. a' somogyvári anyaszentegyházhoz leányekl, van benne 20 zsidó, a' többi ref. helv. F. u. Kund Vince. Jankovics örökösök és Bodonyi, l. e. posta Ö-Lak.

Varjaskér, lásd Kér.

Várad, kisfalu a' Dráva vidéken az Okor mellett; lakosa 21 reform. fiók a' birtósi ekklesiához. F. u. Czindery László, l. e. posta Szigetvár.

Várallya, puszta, lásd Szerásló.

Várallya, puszta, közel Somogyvárhoz.

Várda, igen termékeny föld, Kaposvárhoz 1 óra távolságra Hetes mellett; lakosa 212 kath. fiók a' hetesi anyaszentegyházhoz; azon összegben van 40 ref. a' m. egresi ekklesiához, 8 zsidó, nagyobb része gr. Somssich Pongrácz fiaié, kik legujabb időben megszerezték Zaboraszky és gr. Forgáchtól; l. e. posta Kaposvár.

Vámos-Hidvég, lásd Hidvég.

Varjaskér, lásd Kér.

Vasod, kaposi járásban puszta.

Végag, puszta szigeti járásban.

Vég Kak, — alsó Kak puszta, közel N.-Bajomhoz.

Vercsalma, puszta a' Zseliczben, hg. Eszterházy-é.

Veresfa, babócsai járásban puszta.

Verestő, szig. jár. p.

Verpetz, puszta, marczeni jár.

Vertkóiz, puszta, szigeti járásban.

Vése, Vésse, Vesu: Kanizsa felé fekvő vidéken, 1 órányira Vidtől, hol l. k. postája van, igen régi falu: innen veszi eredetét a' jeles Véssey család, *) mely máig is bir-

*) Érdekes tudni, hogy ezt, még egy közeli majorral együtt IV. László kir. 1283-ban adományozta két testvérnek, kik 'a Magyar

tokosa. Lakosa összesen 948, melyből 340 kath. a' táposny-i anyaszentegyházhoz, 628 ágostai anyaekeklesiával, és 10 zsidó.

Vid, nemes Vid, egy része kis Vid, Marczali és Ih.-Berény között a' posta vonalban, milly hivatal régtől fogva itt is van. Lakosai curiális nemesek, 1040 a' kormányi összeírás szerint, többnyire kath. anyaszentegyházzal, de van közöttök 140 zsidó nagy zsinagógával. Nem rég orsz vásárokat is nyert, 's így m.-városá lett.

Vidámháza, puszta, közel Somogyvárhoz.

Visnye, helység Kadarkuthoz közel, a' zseliczi erdők között kis falu, lakosa 382 reform. fiók a' hedrahelyi ekklesiához Felső- és Alsó-Visnye, ugy

Szöllős-Visnye, Patsér-Visnye, Póré--Visnye : rész puszták nevei, melyeket birnak Márffy, Festetits, Thassy ; l. e. posta Kaposvár.

Visonta, igen szép, bár homokos térségen fekvő falu Csokonyához közel ; lakosai a' cserteleki pusztával 875 reform. anyaszentegyházzal, szép templommal, melyet gr. Széchényi István még akkor birtokosa épített.

Visz, kis falu, a' Balaton felé Tur és Szemes között jó bortermő hegyekkel ; lakosa 201 kath. a' látrányi anyaszentegyházhoz tart. fiók ; 120 ref. a' turi ref. ekklesiához csatolva. Birják többen, l. e. posta Szemes.

Viszló, Lad és Csertő között hegyoldalban fekvő falu, lakosa 426, többnyire reform. anyaekeklesiával, 's közte csak 35 kath. és 15 zsidó van. F. u. gr. Zichy Károly, l. e. posta Szigetvár 1 óra.

Vitorág, puszta szigeti járásban : van benne 40 lélek, r. kathol. hársági anyaszentegyházhoz.

Vittya, népes puszta, most igali járásban, Gamás és Somogyvár közt ; györki Jankovich tulajdona ; van benne 200 lélek kath. a' gamási anyaszentegyházhoz tartozó.

Muzeum 185 $\frac{1}{2}$ IX. füzeté szerint Tamás váci püspök fiverei voltak, 's Ottokár ellen hőiesen vitézkedtek. — [A' reformátio bekövetkezvén ezen család is elfogadta a' hitujitást, és tagjai mindig buzgó istápjai az ágostai hitvallásu felekezetnek : a' megyei hivatalok viselésében is igen jelesek voltak Véssey Mihály, Ferencz, Lajos és többek.

Vizvár, népes falu, keszthelyi gr. Fesztetits birtoka, a' Dráva mellett fekszik, 's ezen itt dereglyével átjárás van Bród*) irányában; lakosa 948, melly összegben 20 zsidó van, 's a' többi kath. nagy templommal és plebanus lakással, melly anyaszentegyházhoz ezen számon felül, tartoznak a' heresznyei, belovári, zsitvai népes leány - ekklesiák. A' Dráva kigyótekerületeinek súlyos következtését, a' kiáradást gyakran szenvedí ezen említett helységekkel együtt mindazon szép ügyekezeti ellenére is, melly szerint a' megye 30 - 40 évektől fogva, főkép az állandóul munkás, tiszta jellemű Sárközy Lajos' hosszas időn át erélyesen viselt főszolgabírósága's vezénylete alatt több átmetszésekkel tétetett, 's gyökeres orvoslást csak a' magas kormánytól újra megkezdett rendszeres szabályozástól vár. lásd 43. l. A' történelemből világos, hogy itt vár volt (mellyet kétségkívül a' Dráva kanyarulata védett, 's nevét onnan vette), még Maximilian idejében, mint azt derék Szalaynk köt. 4. l. 250. említi: „a' nagy vezir, — — seregének részét rabló járatokra szétküldöztette, 's Babócsát, Vizvárt, Curgót és Somogy, Szala egyéb erősségeit kezébe ejtette.“

Vota, puszta, lásd Szarászló.

Vörs, falu, a' Balatonhoz közel, Marczali járásban; lakosa 815 kath. anyaszentegyházzal. F. u. keszthelyi gr. Fesztetits, l. e. posta Marczali, v. e' megyén kívül Keszthely.

Vrászló, — Vidhoz, hol l. e. postája is van — közel fekvő falu; lakosa 389 kath. fiók a' vidi anyaszentegyházhoz. F. u. gr. Zichy Károly.

Vrátsik, falu, N-Bajom és Sárd között; lakosa 480, nagyobb része kath. fiók a' n.-bajomi anyaekklesiához; vannak ágostai és hely. hitv. reform. néhányan kik templomba részent Csoknyába, részent Vésere járnak. Birják többen, l. e. posta Sörnye 1/2 órára.

Zádor, Istvádin alól a' Dráva felé erdők között, de térségen fekvő falu; lakosa 580, többnyire ref. annyaekklesiával, 's köztök csak 16 kath és 8 zsidó van. F. u. b Sina, l. e. posta Istvádi.

Zákány, e' megye déli szegletében, Ih.-Berényen túl

*) Kis falu a' Dráva tulsó partján.

Fiume felé vezető postautban fekszik, posta hivattalal. Lakosa 623 kath. anya-templommal. F. u. gr. Zichy Domonkos. Igen jó bort terem lásd 53 lap.

Zala, falu a' Balatonhoz, Veszprém megyei szél felé, közel: szép hegyes völgyes vidéken fekszik. Lakosa 645, nagyobb része kath. fiók a' tabi anyaszentegyházhoz, 's csak 24 ágostai és 20 hely. hitv. reform. van. Birja ns. Zichy család, Sándor örökösei; l. e. posta Siófok.

Zarany, puszta, közel Kaposvárhoz, toponári uradalom kiegészítő része, 's így birja a' déghi Festetits; van benne 70 lélek.

Zits, némellyek szerént még most is Zich, — kicsiny, igénytelen, de szép fekvésű falu völgyben: az urasági, magasabban fekvő lakház alatt. Népessége 664, többnyire r. kath., a' nágocsi anyaszentegyházhoz, 's csak 70 hely. hitv. reformatus, és 10 zsidó van emez összegben. Azt mondtam még most is — mert hajdanról így írva esmeretes, midőn nagy család birtokának feje volt Zich földje (terra Zich) név alatt. Férfiaival nevezetesen voltak, 's a' királyok körül tettek polgári és katonai szolgálatokat, 's kérésükön van, hogy a' korunkban hatalmas, és elágazott Zichy család itt gyökerezik. Asszonyai is előfordulnak honi történelmünkben, nevezetesen egyik Margarethát kísérte azon nevet nyert szigetre, az apácza zárdába, mint Szvórényi 's többek írják. Mi módon enyészett el a' Zich föld, vagy birtok? külön nyomozódást érdemel: azonban annak bizonyosságául, hogy minden változó az ég alatt, 's hogy a' melly lakhely felett egyik időben áldás harmatozik, ugyan annak máskor zordon köd készít enyészetet, szabad említenem, mikép már-e' Zich helység is nagyobb részént újabb időnkben, a' közszeretben élt Zichy Ferencz tul buzgó költséges gazdasági foglalkozásai miatt, — de megróvást érdemlő vétke nélkül, idegen kezekre jutott: az udvarházat 's kertet néhány hold földdel megtartva tölti ő csendesen visszavonulva két nővérével itt napjait!

Zimány, Toponár és Büsstü közt, szép térségen fekvő falu; rácz-egresi pnsztával együtt népessége 609 kath. a' tászári anyaszentegyházhoz fiók. F. u. gr. Niczky, l. e. posta Kaposvár.

Zselicz-Kisfalud, lásd Kisfalud.

Zsibólt, v. **Zsiboth**, közel Szigetvárhoz fekvő falucska; népessége damalosi pusztával együtt 311, magában lakik 40 kath., 120 reform. F. u. Ország család.

Zsippó, puszta, Szenna és Kadarkut között, gazdag szőlőhegyekkel; 100-nál több lélek van benne, — 's Hermannak szép lakháza; fiók a' sz.-benedek. anyaszent-egyházhoz.

Zsitva, alsó Zsitva: igen szép, és 272 lélekkel népes puszta, Berzencze és Babócsa között, a' posta-vonalban. F. u. gr. keszthelyi Festetits.

Felső-Zsitva, vagy némellyek szerint Zsitfa, a' marczali vidéken Balaton felé, közel a' népes Szöcsén pusztához: maga számlál 224, Szöcsénnel együtt 596 lakost. F. u. gr. Széchényi Pál, l. e. posta Marczali vagy Vid.

Az írók szokása szerint itt kellene **S o m o g y m e g y e** Órányát (horarium) adni, t. i. azon sorozatos leírást, melyben a' megye városainak és helységeinek egymáshoz utmeneti távolsága mértföld- 's állomás szerint kimutatva lenne. Azonban ama minden megyei hivatalok' sorát éles tapintattal viselt Sárközy István mint megyei fő adó-szedő irt vala illy munkácskát, melly a' számvevő hivatalban az előfogatok beszámításánál, 's kifizetésénél sokáig czélszerűen használatban volt. 1850-ben is készített Török Miklós mérnök február 6-kán 3-ik szám alatti felsőbb intézet következtében A. B. C. rendben olly munkácskát; sőt, ha jól vagyok értesítve a' magas kormány is ollyant a' mostani időhöz, 's utvonalakhoz alkalmazva készíttetni fog: így feleslegesnek tartom itt ezen Óránynyal foglalni a' helyet. — Munkám 37. §-ában minden mezővárosok, helységek, puszták a' közelebbi helység említésével leírva, — főkép' a' mellékelt térkép segítségével mindenki tájékozhatja magát ez vagy amaz helység fekvéséről, távolságáról.

Az értelmet zavaró sajtó hibák

				igazítva :
log.	lap. 16. sor 12			leg
mészáros',	" 24 "	16		mészáros, —
két	" 28 "	6		három
elő-állt	" 36 "	23		elő-áll
emlitém feljebb	" 38 "	10		emlitem alább
földén	" 49 "	18		földben
pórzó	" 50 "	2		porzó
's	" 57 "	22		kimarad
esetekre	" 57 "	29		ezerekre
desolutas	" 68 "	23		desolatas
:	" 99 "	4		,
ho	" 102 "	7		hol
oltasanak	" 102 "	13		oltsanak
póstolta	" 102 "	24		pótolta
az az	" 105 "	21		az
Cii	" 117 "	31		Dii
1851	" 122 "	21		1855 — 56
episcopo	" 123 "	30		episcopos
Kallar	" 124 "	32		Koller
de	" 136 "	9		és
hívesének	" 140 "	21		hitvesének
befalaztalom	" 141 "	4		befalaztatom
róma	" 142 "	38		róna
öröközők	" 144 "	21		örökösök
porta	" 152 "	14		posta
irtoka	" 152 "	20		birtoka
k i m a r a d t	" 153 "	17		Johanniták
lakosa ref.	" 165 "	2		lak. többnyire ref.
ciramfluit	" 167 "	36		circumfluit
Lakafa	" 178 "	33		Lukafa
259	" 184 "	34		1259
CAESARE.	" 189 "	23		CAESARE
148. l.	" 196 "	28		148. lap
peculiari	" 197 "	29		peculiare.

TARTALOM.

1. §. Neve, határa, fekvése, területe	1
2. §. Néessége	13
3. §. Adózása 's költsége	20
4. §. Néesség faj és nyelvkülömbőség szerint	24
5. §. A lakosok testalkotása	27
6. §. Physikai elimája (hajlaga)	30
7. §. Szelek esőzés, légmérséklet	32
8. §. Somogy földje alkat-részeire nézve	37
9. §. Vize	39
10. §. Térület-hajtás (Ubbadung)	41
11. §. Folyóvizei	42
12. §. Tava.	49
13. §. Szőlőhegyei és termése	53
14. §. A' hegyeket alkotó föld és kő	56
15. §. Kereskedési közlekedése és kereskedése	58
16. §. Termesztnénye 's tényező kereskedése	64
17. §. Szenvedő kereskedése	76
18. §. Gyárai	78
19. §. Mesteremberek, — művészek	79
20. §. Mezőgazdasági műveltség	81
21. §. Építési mód	87
22. §. A' lakosok öltözete	89
23. §. Népinevelés általánosan, — iskolák, 's más műveltségi intézetek	93
24. §. A testi nevelés mint állami ügy	94
25. §. Somogy népe' általános egészsége	95
26. §. Az egyének egészségéről	96
27. §. Járvány, — honos népbetegség	98
28. §. Orvosok mint közegészségre ügyelő egyének	106
29. §. Állat-orvos	109
30. §. Gyógyszertárnak (patikák)	109
31. §. Kórházak	110
32. §. Szellemi nevelés családi körben	112
33. §. Felsőbb iskolák, 's más népinevelési intézetek	115
34. §. Az érett korúak erkölcsére állami ügyelet	119
35. §. Vallás-ügy	123
36. §. A' megye felosztása, helységek és puszták	129
37. §. Mezővárosok, helységek 's puszták egyenként leírva.	137